

การศึกษานิตยสารที่เรื่องการศึกษาในประเทศไทย :
ศึกษาเฉพาะกรณี การประชาสัมพันธ์ของล้าหน้า

พระมहाตมบรมถันี เฒาณเฒ่า (ศรีบุญไช)

พิมพ์ที่ ๘๓๕
จัดพิมพ์เป็นฉบับพิเศษของทางการศึกษาความตักสุตรศาสนาและธรรมทานที่
สำนักวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช 2550

การศึกษาวิเคราะห์เรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนาเถรวาท :
ศึกษาเฉพาะกรณี การบูชาตามคติความเชื่อของล้านนา

พระมหาสมบุรณ์ ญาณเมธี (ศรีภิญโญ)

๑๓๒๒

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๐

**AN ANALYTICAL STUDY OF WORSHIP IN THERAVADA
BUDDHISM : A CASE STUDY OF WORSHIP
ACCORDING TO THE LANNA'S BELIEF**

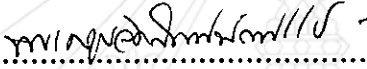
PHRAMAHA SOMBOON NANAMEDHI (SRIPINYO)

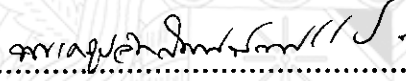
**A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
DEPARTMENT OF BUDDHISM AND PHILOSOPHY
GRADUATE SCHOOL
MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY
B.E. 2550 (2007)**

หัวข้อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาวิเคราะห์เรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนาเถรวาท :
ศึกษาเฉพาะกรณีการบูชาตามคติความเชื่อของล้านนา
ชื่อนักศึกษา : พระมหาสมบุรณ์ ญาณเมธี (ศรีภิญโญ)
สาขาวิชา : พุทธศาสนาและปรัชญา
อาจารย์ที่ปรึกษา : รศ. สมหมาย เปรมจิตต์
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม : พระปลัดบุญธรรม ปุณฺณธมฺโม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

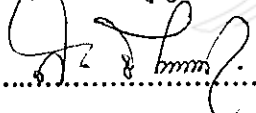

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(พระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(พระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์)

.....อาจารย์ที่ปรึกษา
(รศ.สมหมาย เปรมจิตต์)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(พระปลัดบุญธรรม ปุณฺณธมฺโม)

.....กรรมการ
(ผศ. พิเศษ ดร.สุกิจ ชัยมุสิก)

.....กรรมการ
(ดร. วิโรจน์ อินทนนท์)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Thesis Title : An Analytical Study of Worship in Theravada Buddhism: A Case Study
of Worship according to Beliefs in Lan Na
Student's Name : Phramaha Somboon Naṇamedhi (Sripinyo)
Department : Buddhism and Philosophy
Advisor : Assoc. Prof. Sommai Premchit
Co-Advisor : Phrapalad Boontham Punnadhammo

Accepted by the Graduate School, Mahanakut Buddhist University in Partial
Fulfillment of the Requirements for the Master's Degree.

P. Sampipattanaviriyajarn
.....Dean of Graduate School
(Phragrupaladsampipattanaviriyajarn)

Thesis Committee

P. Sampipattanaviriyajarn
.....Chairman
(Phragrupaladsampipattanaviriyajarn)

Sommai Premchit
.....Advisor
(Asso. Prof. Sommai Premchit)

Phrapalad Boontham Punnadhammo
.....Co-Advisor
(Phrapalad Boontham Punnadhammo)

S. Chaimusik
.....Member
(Asst. Emeritus Dr. Sukit Chaimusik)

Viroj Inthanon
.....Member
(Dr. Viroj Inthanon)

Copyright of the Graduate School, Mahamakut Buddhist University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	: การศึกษาวิเคราะห์เรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณีการบูชาตามคติความเชื่อของล้านนา
ชื่อนักศึกษา	: พระมหาสมบุญ ญาณเมธี (ศรีภิญโย)
สาขาวิชา	: พุทธศาสนาและปรัชญา
อาจารย์ที่ปรึกษา	: รศ. สมหมาย เปรมจิตต์
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	: พระปลัดบุญธรรม ปุณฺณมฺโม
ปีการศึกษา	: 2550

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยเก็บข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกาและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบูชาในพระพุทธศาสนา และการบูชาในพระพุทธศาสนาตามคติความเชื่อของล้านนา

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการบูชาในพระพุทธศาสนาเถรวาทและการบูชาในพระพุทธศาสนาตามคติความเชื่อของล้านนา ตลอดจนถึงการวิเคราะห์การบูชาตามคติพระพุทธศาสนาเถรวาทและตามคติความเชื่อของล้านนาซึ่งเป็นการบูชาสิ่งที่ควรบูชาในพระพุทธศาสนา อันได้แก่ พระรัตนตรัย พระธาตุเจดีย์ทั้งหลาย เป็นต้น อันถือว่าเป็นสิ่งแทนองค์สมเด็จพระเจ้าด้วยวัตถุสิ่งของต่าง ๆ มีดอกไม้ รูปเทียน เป็นต้น และด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์

ส่วนการบูชาในพระพุทธศาสนาตามความเชื่อของล้านนานั้นก็เป็นการนำเอาหลักของการบูชาในพระพุทธศาสนามาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมของล้านนาที่มีอยู่ก่อน โดยเชื่อว่า เมื่อทำการบูชาปุชนียบุคคลหรือปุชนียวัตถุแล้วจะเกิดความเป็นสิริมงคลสามารถป้องกันภัยอันตรายต่างๆ และทำให้แคล้วคลาดจากเคราะห์กรรมได้

ถึงแม้ว่าการบูชานั้นถึงจะเป็นหลักธรรมที่ดีและมีความสำคัญ สำหรับผู้ทำการบูชา แต่ผู้บูชาต้องรู้จักเลือกทำการบูชาสิ่งที่ควรบูชาเท่านั้น กล่าวคือต้องรู้จักพิจารณาพิจารณาก่อนจะบูชาจึงจะได้รับผลานิสงส์จากการบูชานั้น ไม่ว่าจะเป็นการบูชาด้วยวัตถุสิ่งของมีระเบียบดอกไม้ รูปเทียน เป็นต้น หรือจะเป็นการบูชาด้วยการประพาศปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนก็เกิดความเป็นสิริมงคลและประโยชน์สุขแก่ผู้ที่ทำการบูชาแน่นอน โดยเฉพาะการบูชาด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนนี้ถือว่าการบูชาที่พระพุทธองค์ทรงยกย่องเป็นอย่างยิ่งเพราะตราบไคที่พุทธบริษัทยังบูชาพระพุทธองค์ด้วยปฏิบัติบูชา พระพุทธศาสนาก็จะดำรงอยู่ตราบนั่น

Thesis Title : **An Analytical Study of Worship in Theravada Buddhism: A Case Study of Worship according to the Lanna's Belief**

Student's Name : **Phramaha Somboon Nāṇamedhi (Sripinyo)**

Department : **Buddhism and Philosophy**

Advisor : **Assoc. Prof. Sommai Premchit**

Co-Advisor : **Phrapalad Boontham Puññadhammo**

Academic Year : **B.E. 2550 (2007)**

ABSTRACT

This thesis is a qualitative research, for which data are collected from Buddhist Scriptures, Commentaries, Sub-commentaries and relevant documents on the worship in Theravada Buddhism as well as the Buddhist worship performed according to the Lanna's belief.

This research is designed to study the worship in Theravada Buddhism and the worship according to the Lanna's belief, including analysis of the worship according to both Theravada Buddhism and according to the Lanna's belief; it is the worshipping of objects worthy of worship such as the Triple Gem, pagodas and so forth, which represent the Buddha, with materials like flowers, joss-sticks, and candles, and with putting his teachings into practice.

While the worship in Buddhism according to the Lanna's belief is an amalgam of the worshipping principles in Buddhism and a number of the Lanna's pre-existing beliefs. It is believed that after the worshipping of a particular person or object worthy of worship has properly been made, its consequence in terms of auspiciousness will follow suit.

Though such a worship is a good deed, the worshippers have to know how to discriminate and worship only the best, that is to say, they have to consider carefully before making the worship; otherwise there will be no reward, no matter whether it is a worship with material, or worship by observing religious teachings. In particular, the worship by observing religious instructions is deemed superior to other worships by Lord Buddha, since Buddhism will remain active as long as the Buddhists keep worshipping the Buddha by practicing his teachings.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้จะสำเร็จลงได้เพราะผู้วิจัยได้รับการช่วยเหลืออย่างมีเมตตาจากบุคคลหลายท่านที่ได้ให้คำปรึกษาแนะแนวทางในการเขียนวิทยานิพนธ์ ให้กำลังใจและความอุปถัมภ์ด้วยดีตลอดมา

ขอกราบขอบพระคุณพระเจ้าคุณหลวงพ่อดุสิต โยคม หลวงพ่อเจ้าอาวาสวัดจองคำ ซึ่งเป็นผู้ที่มีพระคุณสำหรับผู้วิจัยเป็นอย่างยิ่ง ที่ให้ความอุปถัมภ์สนับสนุนทุกอย่างด้วยความเมตตาเป็นอย่างมากตลอดมา ทำให้ข้าพเจ้ามีโอกาสดำเนินการจนสำเร็จได้ด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณพระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์ คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ที่เมตตาอนุเคราะห์ช่วยตรวจปรับแก้และให้คำปรึกษาด้วยดีตลอดมาจนวิทยานิพนธ์เล่มนี้เสร็จสมบูรณ์

ขอกราบขอบพระคุณพระครูปลัดบุญธรรม ปุณฺณชฺฌโม ที่ให้ความเมตตาในการช่วยเหลือให้คำแนะนำด้วยดีตลอดมาจนวิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี

ขออนุโมทนาขอคุณ รศ. สมหมาย เปรมจิตต์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่ให้ความเมตตาในการรับเป็นที่ปรึกษาให้คำปรึกษาแนะนำช่วยเหลือจนวิทยานิพนธ์เล่มนี้เสร็จสมบูรณ์

ขออนุโมทนาขอคุณ ผศ. อัครชัย ชัยแสวง ผศ. พิเศษ. ดร.สุกิจ ชัยมุสิก และดร.วิโรจน์ อินทนนท์ ที่ได้มีเมตตาให้คำแนะนำปรับปรุงแก้ไขวิทยานิพนธ์เล่มนี้ พร้อมทั้งคณาจารย์ทุกท่านที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ทุกแขนงวิชา จนกระทั่งผู้วิจัยได้มีโอกาสทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้สำเร็จ

พระมหาสมบุญ ญาณเมธี (ศรีภิญโญ)

สารบัญคำย่อ

วิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากหนังสือพระไตรปิฎก ฉบับมหาหามหามกุฏราชวิทยาลัย ฉบับสยามรัฐ พ.ศ.2525 จำนวน 23 เล่ม ที่ประกอบไปด้วย บาติ อรรถกถา ในการอ้างอิงนี้ได้ใช้คำย่อ และคำเต็มตามลำดับดังต่อไปนี้

คำย่อ	คำเต็ม
พระสุตตันตปิฎก	
ที. สී.	สุตตมนตปิฎก ทีฆนิกาย สීลขนธวคค
ที. ม.	สุตตมนตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคค
ที. ปา.	สุตตมนตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกถวคค
ม. มุ.	สุตตมนตปิฎก มหุณิมนิกาย มุลปณณาสก
ม. ม.	สุตตมนตปิฎก มหุณิมนิกาย มหุณิมปณณาสก
ม. อุ.	สุตตมนตปิฎก มหุณิมนิกาย อุปริปณณาสก
สั. ส.	สุตตมนตปิฎก สัยุตตนิคาย สคถวคค
สั. ข.	สุตตมนตปิฎก สัยุตตนิคาย ขนธวคค
สั. ม.	สุตตมนตปิฎก สัยุตตนิคาย มหาวคค
อง. ทก.	สุตตมนตปิฎก องคคตตรนิคาย ทกนิปถ
อง. ติก.	สุตตมนตปิฎก องคคตตรนิคาย ติกนิปถ
อง. จตูกก.	สุตตมนตปิฎก องคคตตรนิคาย จตูกกนิปถ
อง. ปณจก.	สุตตมนตปิฎก องคคตตรนิคาย ปณจกนิปถ
อง. สตตค.	สุตตมนตปิฎก องคคตตรนิคาย สตตคนิปถ
อง. อฏฐก.	สุตตมนตปิฎก องคคตตรนิคาย อฏฐกนิปถ
อง. ทสก.	สุตตมนตปิฎก องคคตตรนิคาย ทสกนิปถ
ขุ. ขุ.	สุตตมนตปิฎก ขุททกนิคาย ขุททกปาฐ
ขุ. ฐ.	สุตตมนตปิฎก ขุททกนิคาย ฐมมปท
ขุ. วิ.	สุตตมนตปิฎก ขุททกนิคาย วิมานวตถุ
ขุ. เถร.	สุตตมนตปิฎก ขุททกนิคาย เถรคถ
ขุ. ชา.	สุตตมนตปิฎก ขุททกนิคาย ชาตค
ขุ. จุ.	สุตตมนตปิฎก ขุททกนิคาย จุพนทเทส
ขุ. อป.	สุตตมนตปิฎก ขุททกนิคาย อปทน

อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก

อง. จตุกก. อ.

องคตุตตินิกาย มโนรลปฐนึ จตุกนึปาดฐกฐถ

อง. ทสก. อ.

องคตุตตินิกาย มโนรลปฐนึ ทสกนึปาดฐกฐถ

การใช้คำย่อในพระไตรปิฎก

การใช้คำย่อชื่อคัมภีร์ในพระไตรปิฎกได้ใช้แบบ 3 ตอน ดังนี้ เล่ม/ชื่อ/หน้า เช่น ที. ส.
1/12/14. หมายถึง ทีฆนึกายนึ สึถขนุชวคค เล่มที่ 1/ชื่อกั 12/หน้ากั 14.

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญคำย่อ	ง
สารบัญ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
1.3 ขอบเขตของการวิจัย	4
1.4 วิธีดำเนินการวิจัย	4
1.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	4
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	8
1.7 คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	8
บทที่ 2 การบูชาในพระพุทธศาสนาเถรวาท	9
2.1 ความหมาย ความสำคัญ และลักษณะของการบูชา	9
2.1.1 ความหมายของการบูชา	9
2.1.2 ความสำคัญของการบูชา	13
2.1.3 ลักษณะของการบูชา	17
2.2 ประเภทของการบูชา	20
2.2.1 อามิสบูชา	20
2.2.2 ปฏิบัติบูชา	21
2.3 สิ่งที่ควรบูชา	22

2.3.1 บุคคลที่ควรบูชา	23
2.3.2 วัตถุที่ควรบูชา	40
2.4 ประโยชน์ของการบูชาสิ่งที่ควรบูชา	49
2.4.1 ประโยชน์ชาตินี้	50
2.4.2 ประโยชน์ชาติหน้า	50
2.4.3 ประโยชน์สูงสุด	51
2.5 โทษของการบูชาสิ่งที่ไม่ควรบูชา	52
2.5.1 โทษชาตินี้	53
2.5.2 โทษชาติหน้า	53
บทที่ 3 การบูชาในพระพุทธศาสนาตามคติความเชื่อของล้านนา	55
3.1 การบูชาตามความเชื่อแบบดั้งเดิมของล้านนา	55
3.2 การบูชาตามความเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาท	61
3.2.1 การบูชาพระรัตนตรัย	63
3.2.2 การบูชาพระธาตุเจดีย์	71
3.2.3 การบูชาที่เนื่องด้วยพระรัตนตรัย	77
บทที่ 4 วิเคราะห์การบูชาตามคติพระพุทธศาสนาเถรวาทและคติความเชื่อของล้านนา	84
4.1 การบูชาตามคติพระพุทธศาสนาเถรวาท	84
4.1.1 การบูชาด้วยอามิส	84
4.1.2 การบูชาด้วยการปฏิบัติ	88
4.2 การบูชาในพระพุทธศาสนาเถรวาทตามคติความเชื่อของล้านนา	104
4.2.1 การบูชาพระรัตนตรัย	104
4.2.2 การบูชาพระธาตุเจดีย์	107
4.3 เปรียบเทียบการบูชาตามคติพระพุทธศาสนาเถรวาทกับการบูชาในพระพุทธศาสนาตามคติความเชื่อของล้านนา	111
บทที่ 5 บทสรุป และข้อเสนอแนะ	115
5.1 บทสรุป	115

	หน้า
5.2 ข้อเสนอแนะ	118
5.2.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	118
5.2.2 ข้อเสนอแนะเพื่อทำการวิจัย	118
บรรณานุกรม	120
ประวัติผู้วิจัย	125

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ธรรมดานุษย์เรามีความจำเป็นอย่างมากที่เคียวที่จะต้องอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นหมู่ เป็นคณะ เป็นสังคม จะอยู่แบบ โดดเดี่ยวเคียวคยตามลำพังไม่ได้ เริ่มตั้งแต่สถาบันระดับครอบครัว จนไปถึง สถาบันระดับ โลก เพราะมนุษย์เรานั้นถือว่าเป็นสัตว์สังคม จึงต้องมีสังคมระดับต่าง ๆ เพื่อจะได้มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องติดต่อกันในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และการติดต่อสื่อสารกัน เป็นต้น เมื่ออยู่กันเป็นหมู่ เป็นคณะ เป็นสังคมอย่างนี้แล้ว และมีความสัมพันธ์เกี่ยวของกันติดต่อกัน บางครั้งบางคราวก็ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้นในหมู่ ในคณะ ในสังคมนั้น ๆ ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาของการอยู่ร่วมกัน เช่น ปัญหาการละเมิดสิทธิกันและกัน ปัญหาความขัดแย้ง เป็นต้น ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแล้ว แต่มีสาเหตุมาจากการไม่มีความเคารพนับถือบูชากันและกันเป็นประการสำคัญทั้งนั้น

การทำความเคารพนับถือบูชาต่อกันนั้น ถือว่าเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญในพระพุทธศาสนาประการหนึ่ง ที่สอนให้คนเรามองเห็นคุณค่า คุณงามความดีและความสำคัญของบุคคลและสิ่งของต่าง ๆ แล้วปฏิบัติต่อบุคคลและสิ่งนั้นอย่างถูกต้องและเหมาะสมด้วยความจริงใจทำให้สังคมมนุษย์เรามีความเคารพนับถือบูชาและมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน จึงจำเป็นอย่างมากที่คนในสังคมจะทำความเข้าใจในหลักธรรมข้อนี้คือ การบูชาให้ถูกต้องอย่างชัดเจนแล้วนำหลักธรรมนี้ไปประยุกต์ใช้ในสังคมและชีวิตประจำวัน ถึงแม้ว่าการบูชานี้จะมีใช้หลักธรรมที่ถือว่าสูงสุดในพระพุทธศาสนาก็ตาม ถึงอย่างนั้นก็ยังได้รับการยอมรับยกย่องว่า เป็นมงคลอันสูงสุดอย่างหนึ่งในชีวิตของมนุษย์เราในจำนวนของมงคล 38 ประการ ดังเช่นพระพุทธพจน์ที่ว่า “บูชา จ ุชชานิยานิ เอตมมงคลมุดมึ แปลว่า การบูชาผู้ที่ควรบูชา นี้เป็นมงคลอันสูงสุด”¹ เพราะฉะนั้น คนเราจึงถือว่าการบูชานี้เป็นเรื่องที่ดี ที่สมควรทำ แต่ก็อาจจะกลายเป็นเรื่องที่เลวร้าย หรือมงายก็เป็นได้ ถ้าผู้ทำการบูชานั้น มีความเห็นผิด มีความเข้าใจที่ผิด มีความคิดที่ผิด มีความคิดที่ไม่ถูกต้อง ทำการบูชาในทางที่ไม่ควรก็ก่อให้เกิดโทษหรือไร้ประโยชน์แก่ผู้ทำการบูชาได้อย่างกับเรื่องในปัจจุบันนี้ที่เราเห็นได้อย่างชัดเจน เช่น คนเราเมื่อได้พบ ได้เจอ ได้เห็นสิ่งแปลก ๆ จะเป็นวัตถุสิ่งของ หรือสัตว์ก็จะพากันแห่แหนไปกราบไหว้บูชา เพื่อที่จะขอ โชคขอลาภและขอเลขขอหวย เป็นต้น

¹ ชุ. ชุ. 17/6/3.

การบูชาในลักษณะนี้ ถือว่าเป็นการบูชาที่ผิดแปลกไปจากการบูชาในพระพุทธศาสนา ซึ่งในพระพุทธศาสนาสอนให้บูชาผู้ที่ควรบูชาหรือวัตถุที่ควรบูชา เช่น พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ พระธาตุเจดีย์ เป็นต้น ให้เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ ให้เชื่อในสิ่งที่มีเหตุ มีผล มีปัจจัย ให้เชื่อในการกระทำของตัวเอง เพราะคนเราถ้าทำดี ก็ต้องได้ดี ถ้าทำชั่ว ก็ต้องได้ชั่ว ทำอย่างไร ก็ต้องรับผลอย่างนั้น ดังเช่นพระพุทธพจน์ที่ว่า...

“ยาพิสี วปเต พิชี ตาพิสี ลภเต ผลิ
 กลุขณการี กลุขณิ ปาปการี จ ปาปกี
 บุคคลหว่านพีชเช่นใด ย่อมได้ผลเช่นนั้น
 ผู้ทำกรรมดี ย่อมได้ผลดี ผู้ทำกรรมชั่ว ย่อมได้ผลชั่ว”²

ในสมัยพุทธกาล เรื่องของการบูชาบุคคลหรือสิ่งของที่ไม่ควรบูชา มีปรากฏอยู่ดังเรื่องของสัตถุชีวมานพผู้เป็นศิษย์ของอาจารย์ทศปา โมกข์ในเมืองตักกสิลา เขาเรียนเวทมนตร์เสกสัตว์ตายให้คืนชีพได้ เป็นธรรมเนียม เมื่อคนเราเรียนเวทมนตร์ก็ต้องเรียนผูกและเรียนแก้ด้วย แต่เขาไม่ได้เรียนเอาเวทมนตร์แก้ วันหนึ่งเขากับเพื่อนหลายคนพากันเข้าป่าหาฟืน ได้พบเสือ โคร่งนอนตายอยู่ตัวหนึ่ง ก็คิดอยากจะทดลองเวทมนตร์ที่ตนเรียนว่าจะ ได้ผลหรือเปล่า พวกเขาพากันขึ้นต้นไม้กันหมด เหลือแต่เขาคคนเดียว เขาจึงเริ่มร่ายเวทมนตร์เสกสิ่งที่ร่างเสือ โคร่ง ทนไคนั้นเสือ โคร่งตายก็กลับฟื้นคืนชีวิตทันที จึงกระโดดกัดเข้าที่คั่นคอของเขาทำให้เขาขาดใจตายในที่นั้น เสือ โคร่งก็นอนตายอยู่ที่นั่นเหมือนกัน ส่วนเพื่อน ๆ ของเขากลับไปบอกอาจารย์ให้ทราบ อาจารย์จึงบอกว่า นี่แหละ ผลของการยกย่องในทางที่ผิด ผู้ยกย่องคนเลวร้าย ขอมรับนับถือเขาในทางที่ไม่ควร ต้องได้รับทุกข์ถึงตายเช่นนั้น และกล่าวเป็นเชิงเตือนลูกศิษย์ว่า ผู้ยกย่องคนเลวร้าย คบหากับคนเลวร้าย ต้องถูกคนเลวร้ายทำให้เป็นเหยื่อ คุณเสือที่กลับคืนชีพขึ้นมา ทำสัตถุชีวะให้เป็นเหยื่อนี้แหละ ดังเช่นคำที่ว่า...

“บูชาคนชั่ว พาลชน
 หวังแผ่เผื่อคราวจน ยากไร้
 เมื่อเขาสร้างทุกข์ทน มีสุข บ้างนา
 มักประทุษร้ายให้ แก่ผู้มีคุณ”

การบูชาคนที่ไม่ควรบูชานั้น แม้จะไม่เกิดโทษ แต่ก็ไร้ประโยชน์แก่ผู้บูชาได้เช่นกัน ดังเช่นพระพุทธพจน์ที่ว่า

² ส. ส. 7/903/274.

“มาเส มาเส สหุเสณ โย ชเชถ สดี สมิ
 เอกญจ ภาวิตตุดานี มุหุตตมปี ปุชเย
 สาเยว ปุชณา เสยโย ยญเจ วสุสสดี หุตติ
 ผู้ใด ฟังบูชา (โลกิยมหาชน) ด้วยทรัพย์พันหนึ่ง ทุก ๆ
 เดือนตลอด 100 ปี ส่วนผู้ใด ฟังบูชาท่านผู้มีตนอบรมแล้ว
 ผู้หนึ่งแม้เพียงครู่เดียว การบูชาของผู้หนึ่งนั้นแหละ
 ประเสริฐกว่าของผู้บูชา (โลกิยมหาชน) นั้น การบูชาตั้ง
 100 ปี จะประเสริฐอะไร”³

พระพุทธศาสนาถือว่า ได้มีอิทธิพลต่อสังคมไทยเราเป็นอย่างมาก เห็นได้จากศิลปะ
 วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่ได้มาจากพระพุทธศาสนาเป็นส่วนมาก
 จึงกล่าวได้ว่า การที่คนไทยเรามีความเคารพนับถือบูชาต่อมนุษย์ด้วยกันเอง หรือต่อวัตถุสิ่งของ
 สถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ เช่น วัด พระธาตุเจดีย์ เป็นต้น เพราะอิทธิพลของพระพุทธศาสนา
 พระพุทธศาสนาจึงถือว่า มีบทบาทที่สำคัญอย่างยิ่งในการช่วยหล่อหลอมจิตใจของคนไทยเรา จะ
 เห็นได้จากวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมไทยในอดีต ต่างก็อยู่กันอย่างมีความสุข ไม่มีความ
 เคียดร้อน อยู่แบบเรียบง่าย พอเพียง แบบพ่อแม่ลูกมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ลูก ๆ ต่างมีความ
 เคารพนับถือบูชาเชื่อฟังพ่อแม่ ลูก ๆ เป็นผู้ว่านอนสอนง่าย ไม่ดื้อรั้น ต่อมาเมื่อยุคสมัยเปลี่ยนแปลง
 ไป ซึ่งปัจจุบันเรียกกันว่า ยุค โลกาภิวัตน์ ความเปลี่ยนแปลงได้เกิดขึ้นในสังคมไทยเป็นอย่างมาก ซึ่ง
 ส่งผลกระทบต่อสถาบันต่าง ๆ เช่น สถาบันครอบครัว จากอดีตอยู่กันอย่างมีความสุข แต่ก็กลับ
 กลายเป็นครอบครัวที่ขาดความอบอุ่น พ่อแม่ไม่มีเวลาให้กับลูก ๆ ส่วนลูก ๆ ก็ไม่มีความเคารพนับ
 ถือบูชาเชื่อฟังคำสอนของพ่อแม่ เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็กลายเป็นสังคมที่ไม่มีความเข้าใจกัน ไม่มีความ
 เกรงใจกัน ไม่เห็นความสำคัญของคน ไม่เห็นคุณค่าของคน อยู่รวมกันด้วยความไม่เชื่อใจกัน ไม่มี
 ความไว้วางใจกัน นี้แสดงให้เห็นว่า สังคมขาดหลักธรรมในการดำเนินชีวิตที่อยู่ร่วมกันอย่างมี
 ความสุข อันเป็นสาเหตุให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา เช่น ผู้เยาว์ไม่มีความเคารพนับถือบูชาต่อผู้ใหญ่
 ผู้ใหญ่ไม่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้น้อย เป็นต้น

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาวิเคราะห์ การบูชาตามคติของการบูชาใน
 พระพุทธศาสนาเถรวาท ตลอดถึงการบูชาตามคติความเชื่อของล้านนา เพราะเมื่อมีความเข้าใจเรื่อง
 ของการบูชาดีแล้ว จะได้มองเห็นประ โยชน์ของการบูชาที่ถูกต้อง และโทษของการบูชาที่ไม่ถูกต้อง

³ มหามกุฏราชวิทยาลัย, มังคลัตถทีปนี แพล เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 20, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2544), หน้า 110.

หรือแบบงมงาย เพื่อปลุกจิตสำนึกให้คนเรา ในสังคมมองเห็นคุณค่าและความสำคัญของสิ่งที่ควรบูชา และเพื่อเป็นแนวทางในการทำการบูชาที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาในสังคมต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

1.2.2 เพื่อศึกษาเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนาตามคติความเชื่อของล้านนา

1.2.3 เพื่อศึกษาวิเคราะห์การบูชาตามคติพระพุทธศาสนาเถรวาท และตามคติความเชื่อของล้านนา

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีลักษณะเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยการศึกษาวิเคราะห์เรื่องการบูชาที่มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท รวมถึงเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการบูชาในพระพุทธศาสนาตามคติความเชื่อของล้านนา

1.4 วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ จะศึกษาเชิงเอกสาร โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1.4.1 ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ โดยวิธีเก็บข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยและภาษาบาลี

1.4.2 ศึกษาค้นคว้าข้อมูลชั้นทุติยภูมิ คือส่วนที่เป็นบรรณานุกรม ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสศพร้อมทั้งส่วนที่เป็นคำอธิบายจากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และจากหนังสือที่เกี่ยวข้องที่นักวิชาการทางพระพุทธศาสนาเขียนไว้

1.4.3 ศึกษา วิเคราะห์ อธิบายความ แสดงเหตุผล แล้วสรุปและนำเสนอแนะข้อมูลที่ได้มา

1.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สำหรับการบูชานั้น ถือว่าเป็นเรื่องที่ดี เป็นเรื่องที่คุณคนต้องทำกัน เพราะการบูชานั้น ทำให้คนเรามองเห็นคุณค่าของกันและกัน ดังนั้นจึงมีหลายท่านด้วยกันที่ได้กล่าวถึงการบูชาไว้ดังต่อไปนี้

สมเด็จพระสังฆราช (อุฎฐายีมหาเถร จวน) ได้กล่าวถึงการบูชาไว้ว่า “การบูชานั้น ได้แก่การยกย่อง เชิดชู เช่น ไหว้ กราบ หรือแสดงความนับถืออย่างอื่น คือ ลูกขึ้นยืนต้อนรับให้ที่นั่งที่สมควร หลีกทางให้เดิน ตลอดถึงให้สิ่งของ หรือรับใช้ด้วยความเคารพนับถือ คนควรบูชานั้น คือบุคคลที่ทรงคุณงามความดี ได้แก่บัณฑิตในโลกมี 2 จำพวก คือ ผู้รู้ดีรู้ชั่ว รู้ศิลปวิทยาต่าง ๆ สามารถสอนคนอื่นได้ แต่ตนเองไม่ประพฤติปฏิบัติให้สมกับที่เป็นผู้มีความรู้นั้น เช่นนี้จัดเป็นบัณฑิตโดย

ความรู้และเป็นผู้รู้ด้วย เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติเหมาะสมแก่ความเป็นผู้รู้ด้วย เช่นนี้จัดเป็นบัณฑิต โดยความประพฤติปฏิบัติ บัณฑิตจำพวกหลังที่มีทั้งความรู้และความประพฤติปฏิบัติ เหมาะสมแก่ความรู้นี้แหละเป็นบัณฑิตแท้ ที่เป็นผู้สร้างความดีความเจริญให้แก่โลก เป็นคนดีที่ควรบูชาแท้ เหตุไรจึงต้องบูชาคนดี เพราะว่าโลก คือหมู่มนุษย์จะเจริญรุ่งเรืองมีความสงบอยู่เย็นเป็นสุข ไม่วุ่นวายเดือดร้อนเป็นทุกข์ ก็ด้วยคนดีทั้งหลายช่วยกันสร้างและบำรุงรักษาไว้ คนดี คือบัณฑิตจึงเป็นคนมีประโยชน์ที่ควรยกย่องเชิดชู เพื่อให้มีกำลังใจเพื่อรักษาความดีไว้ และเพื่อตั้งใจทำความดีให้ยิ่งขึ้นไป เพื่อโลกจะได้เจริญรุ่งเรืองตลอดไป ถ้าไม่รู้จักคนดี คือบัณฑิต และไม่ยกย่องเชิดชูบัณฑิต หรือละเลยเสียไม่สำนึกหรือไม่เอาใจใส่ในคุณงามความดีของท่านผู้เป็นบัณฑิต ผู้บำเพ็ญประโยชน์ ให้บัณฑิตก็คงไม่คบหาสมาคมด้วย ก็ทำให้ขาดประโยชน์ที่ควรจะได้จากท่านผู้เป็นบัณฑิตนั้น อันธรรมดาคนที่จะคบกันได้สนิทสนม ก็ด้วยเห็นความดีของกันและกันและต่างก็ยกย่องเชิดชูกัน ไม่ลบหลู่กัน ไม่ดูถูกกัน เช่น ศิษย์บูชาคุณครูบาอาจารย์ แสดงความนับถือ ยกย่องให้เกียรติ บูรณาคุณมารดาบิดา แสดงความเคารพยำเกรงด้วยกิริยา วาจา และอธยาศัย ทำให้ท่านเห็นว่ายกท่านไว้ในที่สูงเหมาะสมแก่ฐานะของท่าน ไม่ใช่ตีตนเสมอหรือดูถูก เพราะฉะนั้น การบูชา คือการยกย่องเชิดชูคนดี จึงเป็นมงคล เพราะสามารถผูกใจคนดีไว้ให้ช่วยกันทำความเจริญแก่หมู่ได้ โลกคือมวลมนุษย์ที่รวมกันอยู่ จะเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าก็เพราะมีคนดีเพิ่มขึ้น และช่วยกันสร้างความเจริญขึ้น ส่วนคนชั่วเป็นผู้ทำความเสื่อม และผลาญความเจริญ ถ้ามีมากก็ยิ่งพาให้เสื่อมใหญ่ จึงต้องป้องกันกำจัดให้หมดไปโดยอุบายวิธี คือไม่คบค้าสมาคม ไม่ยกย่องเชิดชู เพื่อให้สำนึกตัวและกลับตัวเป็นคนดี และต้องคบคนดี ยกย่องเชิดชูคนดีให้ปรากฏเพื่อคนดีจะได้รักษาความดีของตนไว้ และทำความดียิ่งขึ้น และเพื่อให้คนชั่วได้เห็นเป็นแบบอย่างแล้วพยายามทำความดีด้วย”⁴

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร) ได้กล่าวถึงการบูชาไว้ว่า “คนเรามีการอยู่รวมกันเป็นหมู่ เริ่มแต่หมู่ครอบครัว หมู่บ้าน หมู่เมือง หมู่ประเทศ ตลอดถึงหมู่โลกเป็นที่สุด ผู้เป็นใหญ่ในหมู่แต่ละหมู่นั้นมีกนบุชาเฉพาะในหมู่ของตน ส่วนนักปราชญ์มีกนบุชาทั่วไปทุกแห่งหน และผู้น้อยต้องบูชาผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ต้องบูชาคอบแก่ผู้น้อย นี่คือธรรมเนียมเก่าแก่ และเป็นธรรมเนียมนำสมัย มิใช่เป็นธรรมเนียมที่คร่ำคร่าล้าสมัย เพราะฉะนั้น การบูชา ก็คือการยกย่องนั่นเอง เพราะในอภิธานปป์ทีปิกาสูจิ ท่านให้ไว้เคราะห์ว่า “ปุช ปุชาขั ปุชนั” แปลว่า “ปุชธาตุ เป็นไปในอรรถว่า ยกย่อง การยกย่อง ชื่อว่าบูชา” คนเราจึงถือว่า การบูชานี้เป็นกิจดีก็ชอบ แต่ทว่าอาจกลายเป็นกิจที่เลวร้ายไปได้ ซึ่งถ้าผู้ทำการบูชามีมีฉฉาทรศนะ ทำการบูชาในทางที่ผิดแล้ว ก็ให้เกิดโทษเสื่อมเสีย

⁴ สมเด็จพระสังฆราช (อุฎฐายิมหาเถร จวน), มงคลในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กิตติวารณ ปีนเกล้า, 2530), หน้า 14-18.

ถ้าผู้ทำการบูชามีสัมมาทรศนะ รู้จักเลือกทำการบูชาในทางที่ถูกก็ให้เกิดคุณ ดังคำที่ว่า “บูชาคนดี เป็นศรีแก่ตัว บูชาคนชั่วพาตัวจัญไร บูชาคนดีให้สำเร็จประโยชน์ บูชาคน โจรพาตัววิบหาย หรือ บูชาพาล พาไปหาผิด บูชาบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล”⁵

พ.อ.ปิ่น มุทุกันต์ ได้กล่าวถึงการบูชาไว้ว่า “การบูชานั้น ก็คือการยกย่อง (ปิดหะ) บูชา ด้วยสิ่งของ (สักการะ) นับถือ (สัสมานะ) สามอย่างนี้เป็นลักษณะของการบูชาทั้งนั้น รวมความว่า คุณธรรมที่เรียกกันว่า “บูชา” จริง ๆ นั้นเป็นเรื่องของจิตใจ มีอยู่ในใจ ใจเป็นผู้บูชา ส่วนการจุดธูป เทียนการปักดอกไม้ประดับที่บูชา นั้นเป็นเพียงการแสดงบูชาออกมาภายนอก เหมือนกับความ เคารพนั้นแหละ คุณธรรมที่เรียกว่า ครุ หรือการระจิง ๆ นั้น มีอยู่ในใจ ส่วนการโค้งศีรษะการ วันทาหัตถ์ ตลอดจนการกราบไหว้ นั้นเป็นการ “แสดง” ความเคารพออกมาภายนอก โปรดทราบว่ ธรรมะทั้งหมดทุกข้อย่อมนำสำเร็จอยู่ที่ใจทั้งนั้น และมีอยู่ตลอดเวลา คนที่มีคารวธรรมในใจ แม้จะอยู่ที่ไหนคนเดียว คารวธรรมก็มีอยู่ตลอดเวลา คุณธรรมที่เรียกว่าบูชานี้ก็เหมือนกัน ย่อมปรากฏอยู่ใน ใจตลอดเวลา มิใช่ว่าจะมี “บูชา” เฉพาะเวลาเข้าไปนั่งอยู่ต่อหน้าพระพุทธรูปเท่านั้น เมื่อจะทำการ บูชาก็ต้องเลือกบูชาผู้ที่ควรบูชาหรือสิ่งที่ควรบูชา ได้แก่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ พระเจดีย์ เป็นต้น การบูชานั้นมันจึงจะทำให้เกิดสิริมงคลแก่ผู้ที่ทำการบูชา ได้แก่ ไถ่เสนียด ป้องกันการหลง ผิด อบรมจิตใจให้ดีขึ้น และผลทางอภินิหาร เป็นต้น”⁶

ประโยชน์ สังกลิน ได้ทำการวิจัยเรื่อง “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า : ศึกษาเปรียบเทียบ แนวความคิดในพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน” ผู้วิจัยสรุปว่า “พุทธศาสนิกชนฝ่ายเถรวาท นั้น เมื่อจะรำลึกถึงหรือจะบูชาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พุทธศาสนิกชนเหล่านี้จะรำลึกถึงคุณธรรม หรือคุณสมบัติที่มีอยู่ในพระองค์ คือพระบริสุทธิคุณ พระปัญญาธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ อัน ถือเป็นเนื้อแท้ของพระพุทธรัตนะ การสักการบูชาพระพุทธรัตนะ มีเป้าหมายเพื่อน้อมใจให้เกิด ศรัทธา ทำให้จิตใจมีความอาจหาญในการประพฤติปฏิบัติธรรม โดยยึดถือพระพุทธองค์เป็น ต้นแบบ เพราะฉะนั้น พุทธศาสนิกชนเถรวาทจึงมิได้สักการบูชาตัวพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะสิ่ง นี้ (พระองค์) มิได้มีอยู่อีกต่อไปแล้ว ไม่ว่า ณ ที่ใดในปัจจุบันนี้ และพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท มี ความคิดเรื่องพุทธภาวะหลังปรินิพพานว่า เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว

⁵ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธมฺมช โร), มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2539), หน้า 55-70.

⁶ พ.อ.ปิ่น มุทุกันต์, มงคลชีวิต ภาค 1, พิมพ์ครั้งที่ 1, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏ ราชวิทยาลัย, 2523), หน้า 155-231.

และธาตุอันตรธาน ได้เกิดขึ้นแล้ว พุทธภาวะย่อมเป็นสภาพว่างเปล่า ไม่มีสภาวะบัญญัติอื่นใดปรากฏอยู่ เราไม่สามารถจะหาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ปรินิพพานแล้วได้ ไม่ว่า ณ ที่ใดในจักรวาลนี้

เมื่อพระพุทธองค์ทรงมีพระบริสุทธิคุณ พระปัญญาธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ทรงแสดงธรรมแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายให้พ้นจากทุกข์ แม้ว่าพระองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้วก็ตาม แต่คุณความดีทั้งหลายของพระองค์ก็ยังคงปรากฏให้พุทธศาสนิกชน ได้รำลึกถึงและบูชาพระคุณของพระองค์อยู่เสมอ”⁷

พระมหาเชิด เจริญรัมย์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พระเครื่องกับสังคมไทย ในทัศนะของนักวิชาการพระพุทธศาสนาในสถาบันอุดมศึกษา” ผู้วิจัยสรุปว่า “หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทไม่มีคำสอนเรื่องพระเครื่อง แต่ความเชื่อเรื่องพระเครื่องนี้เกิดขึ้นจากความเชื่อและความเคารพในองค์พระพุทธรูปอันเป็นสิ่งแทนพระพุทธรเจ้า และอาจได้รับอิทธิพลจากความเชื่อของนิคมมนตรยานซึ่งเชื่อว่าอาจมีความเกี่ยวข้องกับแนวความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ในอาถรรพเวทของศาสนาพราหมณ์ จึงทำให้ชาวพุทธในสังคมไทยปัจจุบันมีความเชื่อว่า พระเครื่องเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีอิทธิปาฏิหาริย์สามารถป้องกันอันตรายได้ ซึ่งลักษณะคล้ายไสยศาสตร์ ในขณะที่เดียวกันก็มีความเชื่อว่า พระเครื่องนี้เป็นเครื่องเตือนสติให้ทำความดีต่อไป และนักวิชาการพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่ไม่มีความรู้เรื่องพระเครื่อง แต่มีความเชื่อว่าพระรัตนตรัยมีพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์อยู่จริง รวมทั้งเชื่อว่า ความเชื่อเรื่องพระเครื่องนี้ไม่ใช่เรื่องนอกพระพุทธศาสนา และมีความสอดคล้องหรือสัมพันธ์กับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาในระดับพื้นฐานอันจะนำไปสู่การปฏิบัติธรรมขั้นสูงต่อไป”⁸

พระมหาปรม โอบาโส (กองคำ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน” ผลจากการศึกษาได้ข้อสรุปว่า “ความเชื่อเป็นเรื่องทางจิตใจปวงชนทุกคนจะต้องมีความคิดความเชื่ออยู่ในจิตใจทุกคน แต่ว่าจะเป็นความคิดความเชื่อส่วนตัว ส่วนรวม ลัทธิและศาสนาก็ขึ้นอยู่กับทัศนะของแต่ละบุคคล แต่ละกลุ่มแต่ละลัทธิและศาสนา การพัฒนาความคิดความเชื่อของปวงชนชาวพุทธไทยในปัจจุบันนี้ ควรมีแบบอย่างความคิดความเชื่อแบบพุทธศาสนามากกว่าแบบไสยศาสตร์ เพราะความเชื่อของชาวพุทธไทยในอดีตนั้น เป็นความเชื่อแบบผสมผสานระหว่างไสยศาสตร์กับพุทธศาสตร์ โดยที่ชาวพุทธไทยมีความคิดความเชื่อแบบไสยศาตร์มาก่อนที่จะหันมา

⁷ ประโยชน์ ส่งกลิ่น, “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า : ศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดในพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), 2540, หน้า 6.

⁸ พระมหาเชิด เจริญรัมย์, “พระเครื่องกับสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), 2541, หน้า 8

นับถือพระพุทธศาสนา เช่น นับถือเทพเจ้า นับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นับถือผี ประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ เพราะเชื่อในสิ่งเหล่านั้นว่าจะช่วยคุ้มครองให้รอดปลอดภัยจากสิ่งชั่วร้าย จึงได้ปฏิบัติตามความคิดความเชื่อแบบดั้งเดิมบ้าง และปฏิบัติตามความคิดความเชื่อแบบพุทธศาสนาบ้าง จนเกิดการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อแบบไสยศาสตร์กับพุทธศาสนามาจนถึงปัจจุบันทุกวันนี้”⁹

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.6.1 ทำให้ทราบถึงเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- 1.6.2 ทำให้ทราบถึงการบูชาในพระพุทธศาสนาเถรวาทตามคติความเชื่อของล้านนา
- 1.6.3 ทำให้ทราบถึงความเหมือนและความแตกต่างระหว่างการบูชาในพระพุทธศาสนาเถรวาท กับ การบูชาในพระพุทธศาสนาตามคติความเชื่อของล้านนา

1.7 คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

บูชา หมายถึง การให้ด้วยความนับถือ แสดงความเคารพเทิดทูน, การแสดงความเคารพ ยกย่องเชิดชู เลื่อมใสบุคคลที่มีคุณงามความดี มีคุณธรรมด้วยความบริสุทธิ์ใจและจริงใจ, การเทิดทูน ยกย่อง สนับสนุน (To worship)

ปุษนียบุคคล หมายถึง บุคคลที่ควรเคารพนับถือ กราบไหว้ สักการบูชา

ปุษนียวัตถุ หมายถึง วัตถุสิ่งของที่ควรเคารพนับถือ กราบไหว้ สักการบูชา

ความเชื่อ หมายถึง ความมั่นใจในความจริง ความดี สิ่งที่ดีงามและในการทำความดีที่ประกอบด้วยเหตุผล

การบูชาตามคติพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง การบูชาบุคคลที่ควรบูชาและวัตถุที่ควรบูชาด้วยวัตถุสิ่งของหรือด้วยการประพาดปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนของท่าน

การบูชาตามคติความเชื่อของล้านนา หมายถึง การยอมรับนับถือในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่ตนถือว่าเป็นศักดิ์สิทธิ์ ที่มีพลังอำนาจเหนือตน ที่สามารถคลบบันดาลให้ได้ทั้งความสุขและความทุกข์แก่ตนได้ของชาวล้านนา

⁹ พระมหาปรม โสภาโส (กองคำ), “ศึกษาเคราะห์ศรัทธาของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2541, หน้า 9.

บทที่ 2

การบูชาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ได้กล่าวถึงการบูชาไว้ว่า เป็นกิจที่พึงทำ ที่เหมาะสม ถือว่าเป็นกิจที่ทุกคนควรจะทำต่อปวงชนียบุคคล หรือปวงชนียวัตถุ เพราะการบูชานั้นถือได้ว่าเป็นการแสดงออกถึงความเคารพอ่อนน้อมถ่อมตนของบุคคลผู้ทำการบูชา แสดงให้เห็นถึงความจริงใจของบุคคลนั้น ๆ และบุคคลผู้ทำการบูชานั้นก็มักจะได้รับความอนุเคราะห์เมตตาเอ็นดูจากผู้ที่ถูกบูชาเสมอ เช่น ลูกศิษย์ให้ความเคารพบูชาครูบาอาจารย์ลูกศิษย์คนนั้นก็ได้รับความอนุเคราะห์เมตตาเอ็นดูเป็นพิเศษกว่าลูกศิษย์คนอื่น ๆ กล่าวคือการบูชานั้นก็คือ การที่คนเรามองเห็นคุณค่าของกันและกัน ให้เกียรติกันและกัน รวมไปถึงการที่คนเรายอมรับ นับถือ ยกย่อง เชิดชูบุคคลอื่นหรือวัตถุอื่นด้วย

ดังนั้น ในบทนี้ จะได้กล่าวถึงความหมาย ความสำคัญ และลักษณะของการบูชา ประเภทของการบูชา สิ่งที่ควรบูชา ตัวอย่างของผู้บูชาสิ่งที่ควรบูชา ประโยชน์ของการบูชาสิ่งที่ควรบูชา และโทษของการบูชาสิ่งที่ไม่ควรบูชา ตามลำดับดังต่อไปนี้

2.1 ความหมาย ความสำคัญ และลักษณะของการบูชา

2.1.1 ความหมายของการบูชา

การบูชาถือว่าเป็นหลักธรรมข้อหนึ่งซึ่งช่วยให้มนุษย์เราอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข ให้เกียรติ เคารพนับถือกันและกัน เพราะว่ามนุษย์นั้นเป็นสัตว์สังคม (Social animal) ไม่สามารถจะอยู่คนเดียวได้ ต้องอยู่รวมกันเป็นหมู่ เป็นคณะ เริ่มตั้งแต่ระดับครอบครัวจนถึงระดับโลก เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงต้องมีการเคารพบูชากันและกัน เช่น ผู้ที่เป็นนักปราชญ์มีความรู้ความสามารถมีคนบูชาทั่วไปทุกแห่งหน และผู้น้อยต้องบูชาผู้ใหญ่ ส่วนผู้ใหญ่ก็ต้องบูชากลับแก่ผู้น้อย นี่คือธรรมเนียมเก่าแก่ และเป็นธรรมเนียมนำสมัย มิใช่ธรรมเนียมคร่ำคร่าล้าสมัย¹ ในหมู่ภคภูตด้วยกัน ที่เป็นปวงชนียบุคคลของนอองมารดาบิดาก็เป็นปวงชนียบุคคลของบุตรธิดา สามียะและพ่อพี่แม่พี่เป็นปวงชนียบุคคลของสะใภ้ ในหมู่บรรพชิตด้วย อาจารย์และอุปัชฌายะเป็นปวงชนียบุคคลของสัทธีวิหาริกและอันเตวาสิก ภิกษุผู้มีพรรษา

¹ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร), มงคลยถาชีวิต ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2539), หน้า 55.

แก่กว่าเป็นปุชฌีบุคคลของภิกษุผู้มีพรรษาน้อยกว่า บรรพชิตทั้งหมดเป็นปุชฌีบุคคลของคฤหัสถ์² สำหรับความหมายของการบูชา นั้น มีหลายท่านด้วยกันให้ความหมายไว้ดังต่อไปนี้

พันตรี ป.หลงสมบุญ ได้ให้ความหมายของคำว่า บูชา ไว้ว่า “ในภาษาไทยเรา คำว่า การบูชา นั้น เป็นคำศัพท์ที่มาจากภาษาบาลีว่า ปูชา หรือ ปุชณา เป็นอิทธิลึงค์ แปลว่า การยกย่อง การนับถือ การต้อนรับ การบูชา ความยกย่อง ฯลฯ คำบูชา ไทยใช้เป็นกริยา ในความหมายว่า ให้ด้วยความนับถือ”³

พระมหาสมปอง มุทิโต ได้กล่าวถึงความหมายของคำว่า บูชา ไว้ว่า “อปจายิต (อป+จาย- ปูชา+ทิสามเนสุ+อิ+ต) บูชา นับถือ นอบน้อม วิเคราะห์ศัพท์ว่า อปจายิตถาติ อปจายิต ผู้ที่เขาบูชา แล้ว ชื่อว่าอปจายิตะ หรือวิเคราะห์ศัพท์ว่า ฉนุทนุเตน นาคราเชน กาสาวุ อปจายิต ผ้ากาสาเว อันฉัททันตนาคราชบูชาแล้ว

มหิต (มห ปูชา+อิ+ต) บูชา นับถือ นอบน้อม วิเคราะห์ศัพท์ว่า มหิตพุ โปติ มหิต ผู้ที่เขาควรบูชา ชื่อว่ามหิตะ หรือวิเคราะห์ว่า โลเกหิ มหิต ปูชิต ผู้ที่ชาวโลกบูชานับถือ

ปูชิต (ปูช ปูชเน+อิ+ต) บูชา นับถือ นอบน้อม วิเคราะห์ศัพท์ว่า ปูชิตเตติ ปูชิต ผู้ที่เขาบูชา ชื่อว่าปูชิตะ หรือวิเคราะห์ว่า สงฺฆเ โคตมิ เทหิ สงฺฆเ เต ทินฺเน อหฺลฺเจว ปูชิต ภิวสุสสามิ สงฺโฆ จ โคตมิ เรอจณวาทานในพระสงฆ์ เมื่อพระสงฆ์อันเขอถวายแล้ว ทั้งเราและพระสงฆ์ชื่อว่าเป็นผู้อันเธอบูชาแล้ว

อรหิต (อจฺจ ปูชา+อิ+ต) บูชา นับถือ นอบน้อม วิเคราะห์ศัพท์ว่า อจฺจิตเตติ อจฺจิต ผู้ที่เขาบูชาชื่อว่าอจฺจิตะ หรือวิเคราะห์ว่า พุระหฺเมหิ จ อสุเรหิ จ เทเวหิ จ อจฺจิต ปูชิต ผู้ที่ทั้งพรหมอสูรและเทวดานับถือบูชา

มานิต (มาน ปูชา+อิ+ต) บูชา นับถือ นอบน้อม วิเคราะห์ศัพท์ว่า มานิตพุ โปติ มานิต ผู้ที่เขาควรบูชา ชื่อว่ามานิตะ หรือวิเคราะห์ศัพท์ว่า ภควา สกุกโต โหติ ครุกโต มานิต ปูชิต อปจิต พระผู้มีพระภาคเป็นผู้ที่เขาสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม

อปจิต (อป+จิ ปูชา+อิ+ต) บูชา นับถือ นอบน้อม วิเคราะห์ศัพท์ว่า อปจิตถาติ อปจิต ผู้ที่เขาบูชาแล้ว ชื่อว่าอปจิตะ (ลบสระหน้า) หรือวิเคราะห์ศัพท์ว่า มหฺลฺสิหิ จิณฺสาสเวหิ อปจิต ผู้ที่พระจิณฺสาสผู้มีความเพียรมากบูชาแล้ว นมฺสุลิต ศัพท์มีอรรถเหมือนกัน”⁴

² วสิน อินฺสระ, สาระสำคัญแห่งมงคล 38, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2527), หน้า 101-102.

³ พันตรี ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรม มคธ-ไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักเรียนวัดปากน้ำ จิตพิมพ์, 2540), หน้า 507.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ให้ความหมายของคำว่า บูชา ไว้ว่า “การบูชา ได้แก่ การแสดงความคารวะ ความนับถือ ด้วยเครื่องสักการะ มีดอกไม้ เป็นต้น หรือด้วยปัจจัยเครื่องเลี้ยงชีวิต และด้วยการปฏิบัติตามคำสั่งสอน”⁴

พ.อ.ปิ่น มุกทุกันต์ ได้ให้ความหมายของคำว่า บูชา ไว้ว่า “การบูชา ได้แก่ การเทิดทูน ยกย่อง สนับสนุน (To worship) อ.การบูชาอาจทำได้ 2 วิธี คือ ด้วยสักการะ เช่น การจุดธูปเทียนบูชา หรือบูชาด้วยดอกไม้และด้วยสัมมานะ คือการแสดงความนับถือ ยกย่อง สนับสนุน เช่น ให้คะแนนเสียงในการเลือกตั้ง เป็นต้น”⁵

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำว่า บูชา ไว้ว่า “บูชา ได้แก่ ก. (กริยา) แสดงความเคารพบุคคลหรือสิ่งที่มีค่าด้วยเครื่องสักการะ มีดอกไม้ ธูป เทียน เป็นต้น เช่น บูชาพระ บูชาเทวดา บูชาไฟ, ยกย่อง เทิดทูนด้วยความนับถือ หรือเลื่อมใสในความรู้ความสามารถ เช่น บูชาวีรบุรุษ บูชาความรู้ บูชาฝีมือ (ป.ส. บูชา) บูชากลัณฑ์เทศน์ ก. ดิถีกัณฑ์เทศน์ ด้วยปัจจัยไทยธรรม เป็นต้น บูชัชฌัน. การบูชาของพราหมณ์อย่างหนึ่ง การเช่นสรวงด้วยวิธีฆ่าคน หรือสัตว์เป็นเครื่องบูชา ก. เช่นสรวงด้วยวิธีฆ่าคนหรือสัตว์เป็นเครื่องบูชา”⁶

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ได้ให้ความหมายของคำว่า บูชา ไว้ว่า “การบูชานั้นมี 2 ประการ คือ บูชาด้วยอามิส ได้แก่สิ่งของ เช่น ดอกไม้ ธูปเทียน เป็นต้น อย่างหนึ่ง เรียกว่า อามิสบูชา การบูชาด้วยปฏิบัติตาม ตั้งแต่ยังไม่รู้ เรียนให้รู้ธรรม ยังไม่เข้าใจเนื้อความพิจารณาให้เข้าใจถึงเนื้อความ ยังไม่ได้ปฏิบัติตาม ตั้งใจปฏิบัติตาม แม้จะชั่วครู่ชั่วขณะเช่นในบัดนี้ เมื่อตั้งใจปฏิบัติก็ได้ชื่อว่าปฏิบัติตามธรรม การเรียนธรรมพิจารณาเนื้อความของธรรม ปฏิบัติตามธรรม ทำธรรมให้เกิดขึ้นในตนเรียกว่าปฏิบัติบูชา บูชาด้วยการปฏิบัติเป็นเช่นนี้ แม้อามิสบูชา บูชาด้วยอามิส อันเป็นเครื่องสักการะที่เป็นภายนอกก็จริง แต่ว่าเมื่อตั้งใจระลึกถึงพระคุณของพระ

⁴ พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, พิมพ์ครั้งที่ 1, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, 2542), หน้า 904-905.

⁵ สุเขาว์ พลธรรม, สารานุกรมพระพุทธศาสนา ประมวลจากพระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2539), หน้า 267.

⁶ ปิ่น มุกทุกันต์, ประมวลศัพท์ศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2535), หน้า 294.

⁷ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, พิมพ์ครั้งที่ 1, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, 2546), หน้า 634.

สัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งเป็นโลกุตระอยู่เหนือโลก พง์ให้เห็นเค้าความหรือเห็นทางว่า ทรงอยู่เหนือโลกอย่างไร และพิจารณาธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงบรรลุ เช่น วิชา ความรู้แจ่มแจ้ง มีอาการเป็นอย่างไร วิมุติ ความหลุดพ้นคือความอยู่เหนือโลกมีอาการอย่างไร พิจารณาพระสงฆ์ที่ประกอบด้วยความดีที่ท่านประกอบด้วยคุณอย่างไร คุณอย่างไรมีอยู่ในท่าน สง่ใจไปประลึกถึงพระคุณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เช่นนั้นด้วยใจ จนใจเข้มขึ้น ผ่องใส แล้วตั้งใจบูชาด้วยวัตถุที่ควรบูชานั้นด้วยอามิส คือดอกไม้ รูป เทียน เป็นต้น เช่นนี้การบูชาก็เป็นบุญเป็นกุศล ให้ผลเป็นสุขแก่ผู้บูชานั้น ตั้งต้นแต่นี้ถึงว่า จะบูชา จนถึงในเวลาบูชา จนถึงบูชาแล้ว นึกไปแล้วทำใจให้เป็นบุญเป็นกุศลอันจะให้ผลเป็นสุข เมื่อบูชาด้วยการปฏิบัติเช่นนี้เรียกว่า ปฏิบัติบูชา⁸

สมเด็จพระสังฆราช (อุฎฺฐายีมหาเถร จวน) ได้ให้ความหมายของคำว่า บูชา ไว้ว่า “การบูชา ได้แก่ การยกย่อง เชิดชู เช่น กราบไหว้ หรือแสดงความนับถืออย่างอื่น คือ ลูกขึ้นยืนต้อนรับให้ที่นั่งที่นั่งสมควรหลีกเลี่ยงให้เดินตลอดถึงให้สิ่งของ หรือรับใช้ด้วยความเคารพนับถือ”⁹

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร) ได้ให้ความหมายของคำว่า บูชา ไว้ว่า “การบูชานั้น ได้แก่ การยกย่อง เพราะในอภิธานปิฎกปิฎกาสุจิ ท่านให้วิเคราะห์ไว้ว่า ปุช ปุชาย ปุชนิ ปุชา แปลว่า ปุชธาตุ เป็นไปในอรรถว่า ยกย่อง การยกย่อง ชื่อว่าบูชา ลักษณะการบูชา 4 ประการ ได้แก่ บูชานุคคลและวัตถุที่ควรบูชา ด้วยสักการะ คือ บูชาด้วยกิริยาสุภาพ วาจาสุภาพ ใจสุภาพ และเครื่องสักการะ บูชาด้วยศรัทธา คือบูชาด้วยความรักความหวังใจ บูชาด้วยมานนา คือบูชาด้วยความนับถือ และบูชาด้วยวันทนา คือบูชาด้วยความชมเชยยกย่องนั้นเมื่อประมวลลงรวมอยู่ในหลักการบูชา 2 ประการ คือ อามิสบูชา การบูชานุคคลควรบูชาด้วยวัตถุเครื่องล่อใจให้ผู้บูชาเกิดโสมนัส และผู้รับเกิดปีติความอิ่มใจ เช่น ลูกชายหญิงระลึกถึงคุณของพ่อแม่แล้วบูชาท่านด้วยปัจจัยสี่ ตามที่ท่านต้องประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ ฝ้านุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และหยุดยาบำบัดโรครภัย หรือเงินทองที่เป็นมูลค่าปัจจัยนั้น ๆ และชวนช่วยช่วยเหลือกิจการให้เป็นที่เบาใจแก่ท่านอย่างนี้ชื่อว่าบูชาด้วยอามิส ส่วนปฏิบัติบูชา การบูชาด้วยการปฏิบัติธรรมตามเพศภูมิของตน เช่น บรรพชิต บำเพ็ญอุปัชฌายวัตร อาจารย์วัตร ส่วนคฤหัสถ์ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ รักษาเบญจศีลอย่างนี้ ชื่อว่าบูชาด้วยการปฏิบัติ”¹⁰

⁸ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, ธรรมานุกรม, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2515), หน้า 244-245.

⁹ สมเด็จพระสังฆราช (อุฎฺฐายีมหาเถร จวน), มงคลในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กิตติวรรณ ปิ่นเกล้า, 2530), หน้า 14.

¹⁰ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร), มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์, อ่างแก้ว, หน้า 56-68.

จึงพอสรุปได้ว่า การบูชา คือ การแสดงความเคารพ นับถือ ยอมรับ ยกย่อง เชิดชู ในคุณความดีของบุคคลหรือวัตถุที่น่าเคารพนับถือบูชาด้วยวัตถุสิ่งของ หรือด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของผู้ที่ควรบูชานั้น ๆ อย่างจริงใจ กล่าวคือทำให้เกียรติกันและกันนั่นเอง

2.1.2 ความสำคัญของการบูชา

การบูชาเป็นหลักธรรมข้อหนึ่งที่มีความสำคัญสำหรับมนุษย์เราเป็นอย่างมาก ถือว่าเป็นหลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เราอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขสงบ ทำให้รู้จักผู้ใหญ่ผู้น้อย ผู้ที่ควรเคารพนับถือบูชา เพราะในการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เป็นคณะ การที่บุคคลจะนับถือ กราบไหว้ บูชา หรือลงมือกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งลงไป หากมีความเคารพ นับถือ บูชาเป็นเบื้องต้นแล้ว สิ่งนั้นก็ย่อมส่งผลทำให้สำเร็จประโยชน์แก่ผู้กระทำอย่างเต็มที่ ความเจริญรุ่งเรือง และการได้รับการยกย่องสรรเสริญมูทิตายินดี เป็นต้น ถ้วนแล้วแต่อาศัยความเคารพ นับถือ บูชา กราบไหว้เป็นที่ตั้งเช่นกัน ดังที่พระพุทธองค์จึงทรงสรรเสริญการบูชาว่าเป็นมงคลแก่ชีวิต “เพราะเป็นปัจจัยส่งเสริมการพัฒนาชีวิต ช่วยให้ชีวิตมีความเจริญ ช่วยยกระดับชีวิตให้สูงขึ้น และช่วยให้มีจิตใจสูงขึ้นด้วยคุณธรรมประจำใจ”¹¹

การบูชานี้ถือว่าเป็นกิจที่ดี ที่ชอบ เพราะสามารถให้สมบัติต่าง ๆ ได้ ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ รวมไปถึงนิพพานสมบัติ สามารถให้สำเร็จประโยชน์ในชาตินี้ (ทิฏฐัมมิกัตถะ) ประโยชน์ในชาติหน้า (สัมปรายิกัตถะ) และประโยชน์อย่างสูงสุด (ปรมัตถะ) แก่ผู้ที่ทำการบูชาได้ ดังเช่น นายสุนนมาลาการทำการบูชาพระพุทธเจ้าแล้วได้รับการพระราชทานสมบัติมากมายจากพระราชา ไม่ว่าจะเป็น ช้าง ม้า ทาส ทาสี นารีผู้ประดับประดาด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง บ้านส่วย กหาปณะพันหนึ่ง และเครื่องประดับช้อมหาประสาธน์ นี่เป็นสมบัติที่เขาได้ในชาตินี้ ส่วนสมบัติที่เขาจะได้ในชาติหน้าก็คือ การไม่ไปสู่ทุคติตลอดแสนกัปปี การท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ ในเทวโลกและมนุษยโลก เท่านั้น และสมบัติสูงสุด ก็คือเขาจักได้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้านามว่าสุนนะ ในทิภสุตท่าย¹²

แต่การบูชานี้ อาจจะกลายเป็นกิจที่เลวร้ายไปก็ได้ ไร้ประโยชน์ไปก็ได้ ซึ่งถ้าผู้ทำการบูชา มีความคิดที่ผิด ไม่ถูกต้องด้วยเหตุด้วยผลแล้ว กล่าวคือ การเข้าใจผิดเห็นคนชั่วเป็นเป็นคนดี เห็นสิ่งที่ไม่ดีโทษว่าเป็นสิ่งที่ดีให้คุณแล้ว ไปทำการบูชาผู้ที่ไม่ควรบูชา หรือสิ่งที่ไม่ควรบูชา อันเป็นไปในทางที่ผิด เสียหาย ก็สามารถให้เกิดโทษ ไร้ประโยชน์ได้เช่นกัน แต่ถ้าผู้ทำการบูชา มีความคิดเห็นที่ถูกต้อง

¹¹ บุญมา จิตจรัส, มงคล 38 ประการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2533), หน้า 215.

¹² มหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลคัตถปิณีแปล เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 13, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540), หน้า 85.

ที่ควรรู้จักพิจารณาเลือกทำการบูชาผู้ที่ควรบูชา หรือสิ่งที่ควรบูชาอันเป็นไปในทางที่ถูกต้องแล้ว ก็สามารถให้เกิดคุณประโยชน์ได้เหมือนกัน ดังคำที่ว่า “บูชาคนดีเป็นศรีแก่ตัว บูชาคนชั่ว พาตัวจัญไร บูชาคนดีให้สำเร็จประโยชน์ บูชาคน โฉดพาตัวฉิบหาย หรือบูชาพาล พาลพาไปหาผิด บูชาบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล”¹³

การบูชาผู้ที่ไม่ควรบูชาหรือสิ่งที่ไม่ควรบูชานั้น แม้จะไม่ให้เกิดโทษความเสียหายหรืออันตรายอะไร แต่ก็เป็นการบูชาที่ไร้ประโยชน์ ไม่ก่อให้เกิดคุณประโยชน์ เป็นการเสียเวลาโดยเปล่าประโยชน์ สำหรับผู้ที่ทำการบูชานั้น ดังคำที่ว่า...

ผู้ใช้ทรัพย์สินจำนวนพันบุชานไม่ควรบูชาทุก ๆ เดือน ครบร้อยปี แต่การบูชาที่เขามาบูชาท่านผู้อบรมตนคนเดียว แม้เพียงครั้งหนึ่งเท่านั้น ประเสริฐกว่า การบูชาครบร้อยปีนั้นจะประเสริฐอะไร ผู้บูชาไฟในป่าถึงร้อยปี แต่การบูชาที่เขามาบูชาท่านผู้อบรมตนคนเดียว แม้เพียงครั้งหนึ่งเท่านั้น ประเสริฐกว่า การบูชาถึงร้อยปีนั้นจะประเสริฐอะไรเล่า¹⁴

พระพุทธศาสนามาดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบันนี้ ก็เนื่องจากพุทธบริษัทต่างช่วยกันทำนุบำรุงรักษาและเผยแผ่ให้สืบเนื่องยาวนานต่อไป การปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าด้วยความเคารพ นับถือ บูชา ถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะแม้แต่พระองค์เองซึ่งเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในโลก ก็ยังทรงให้ความสำคัญต่อพระธรรม ทรงเคารพ นับถือ บูชาพระธรรม¹⁵ ด้วยทรงมองเห็นว่า พระธรรมนี้แหละที่จะเป็นที่พึ่งที่อาศัยได้ จะเห็นได้ว่า ในสมัยที่พระองค์ตรัสรู้ใหม่ ๆ ทรงรำพึงว่า บุคคลผู้ไม่เคารพ ไม่ยำเกรง ย่อมอยู่เป็นทุกข์ เราพึงสักการะเคารพ อาศัยสมณะหรือใครคนไหนหนอแลอยู่ และได้ทรงมีพระดำริว่า...

เราพึงสักการะ เคารพอาศัยสมณะหรือพราหมณ์อื่นอยู่ เพื่อความบริบูรณ์แห่งศีลชั้นที่ ยังไม่บริบูรณ์...สมาธิชั้น...ปัญญาชั้น...วิมุตติชั้น...แห่งวิมุตติญาณทัสสนชั้นที่ ยังไม่บริบูรณ์ แต่เราไม่เห็นสมณะหรือพราหมณ์อื่นในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณะพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ที่มีศีลสมบูรณ์กว่าเรา...มีสมาธิ...มีปัญญา...มีวิมุตติ...มีวิมุตติ

¹³ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร), มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์, อ้างแล้ว, หน้า 56.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 58.

¹⁵ อจ. ติก. 20/14/104.

ญาณทัสสนะสมบูรณ์กว่าเรา ที่เราพึงสักการะ เคารพ อาศัยอยู่ ทางที่ดีเราพึงสักการะ เคารพ ธรรมที่เราตรัสรู้แล้วนั้นแลอยู่¹⁶

และเช่นเดียวกับพระพุทธพจน์ที่ตรัสกับพระอานนท์ ที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรที่ว่า...

อานนท์ บางทีพวกเขาอาจคิดว่า ‘ปาพจน์มีศาสดาล่วงไปแล้ว พวกเราไม่มีพระศาสดา’ ข้อนี้พวกเขาไม่พึงเห็นอย่างนั้น ธรรมและละเวณีย์ที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย¹⁷

จากพระพุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นว่า พระพุทธองค์ทรงมอบพระธรรมวินัยอันเป็นหลักคำสอนและหลักการทางพระพุทธศาสนาให้เป็นผู้แทนพระองค์ แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงให้ความสำคัญพระธรรมวินัย ซึ่งพระธรรมวินัยนี้ หมายถึง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลักความจริงและหลักความประพฤติ¹⁸ ให้ถือเป็นเหมือนตัวแทนพระพุทธเจ้านั่นเอง และให้พุทธบริษัททั้งหมดอยู่กันตามหลักการของพระธรรมวินัยในพระไตรปิฎก ถือเอาพระไตรปิฎกเป็นที่พักพิง และอ้างถึงเป็นมาตรฐานสุดท้ายในการตัดสินความ¹⁹ สำหรับความสำคัญของการบูชา นั้น มีหลายท่านด้วยกันได้กล่าวไว้ดังต่อไปนี้

พ.อ.ปิ่น มุกขนันต์ ได้กล่าวถึงการบูชาไว้ว่า การบูชา คือ การยกย่อง เทิดทูน สนับสนุนในสิ่งที่ควรบูชานั้นเอง สำหรับสิ่งที่ควรบูชานั้น ก็คือพระรัตนตรัย ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ แต่สำหรับบุคคลที่มีความคิดที่จะประดิษฐ์ประคอยสิ่งอื่นขึ้นมาเพื่อจะบูชาอีก ต้องเป็นสิ่งที่เนื่องหรืออนุโลมเข้ากับหลักพระรัตนตรัยเท่านั้น ถ้าบูชาสิ่งอื่นนอกจากนี้ถือว่าเป็นสิ่งที่ผิดไม่สมควรที่จะบูชา เช่น บูชาสิวลึงค์หรือปลัดขิก บูชามะพร้าว 3 ตา บูชาปลาทิพย์ ข้าวทิพย์ รวมทั้งบูชาต้นไม้บางชนิดด้วย ผิดทั้งนั้น สิ่งที่ดีกว่า เป็นของที่เนื่องด้วยพระรัตนตรัย เช่น

¹⁶ ส. ส. 15/173/167-168.

¹⁷ ที.ม.10/216/134.

¹⁸ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 9, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 183.

¹⁹ พระศรีปริยัติโมลี (สมชาย กุศลจิตฺโต), “พระธรรมวินัย ภูมิคุ้มกัน ทิฎฐิ และผลประโยชน์ กรณีความขัดแย้งกันในเรื่อง พ.ร.บ. สงฆ์ ฉบับใหม่”, สารนิพนธ์พุทธศาสนวิทยารุ่นที่ 47. รวบรวมและจัดพิมพ์โดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2543, หน้า 149.

1. ของเนื่องด้วยพระพุทธเจ้า

- พระพุทธรูป
- รอยพุทธบาท
- พระบรมสารีริกธาตุ
- สังฆเนียบสถาน
- คันมหาโพธิ์

2. ของเนื่องด้วยพระธรรม

- พระกัมภีร์พระธรรม
- ตะกุด ผ้ายันต์ (ที่จารึกข้อธรรม)
- เจดีย์ที่บรรจุข้อธรรม

3. ของเนื่องด้วยพระสงฆ์

- รูปพระสงฆ์สาวก²⁰

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ ได้กล่าวถึงการบูชาไว้ว่า “การบูชานี้ถือว่าเป็นหลักธรรมที่สำคัญ เพราะสามารถให้สำเร็จผลตามที่ปรารถนาทุกอย่างแก่ผู้ที่ทำกรบูชา เช่น ให้เกิดความปีติปราโมทย์ เลื่อมใสศรัทธา ความสุข สงบ รวมไปถึงสามารถให้บรรลุวิมุตติ ความหลุดพ้นจากสรรพกิเลสและกองทุกข์ในที่สุด ทั้งสามารถดำรงพระศาสนาไว้ตลอดกาลนานด้วย แม้แต่พระพุทธเจ้ายังคร่ำครวญบูชาบุคคลและวัตถุที่ควรบูชาว่าเป็นมงคลยอดชีวิตประการหนึ่ง”²¹

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ ได้กล่าวถึงการบูชาไว้ว่า “การบูชานี้ถือว่าเป็นหลักธรรมที่สำคัญ เพราะสามารถผูกใจของพวกคนคิดหรือบัณฑิตไว้ให้ช่วยกันทำความเจริญรุ่งเรืองแก่หมู่คณะ รวมไปถึงแก่โลกด้วย เพราะโลกคือมวลมนุษย์ที่รวมกันอยู่ จะเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้า ก็เพราะมีคนดีเพิ่มขึ้น และช่วยกันสร้างความสำเร็จขึ้นนั่นเอง”²²

จะเห็นได้ว่า การบูชานั้น ถือได้ว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะทำให้คนเรามองเห็นคุณค่า คุณงามความดีของบุคคลอื่นและวัตถุอื่น ทำให้รู้จักผู้ที่ควรเคารพและสิ่งที่ควรเคารพ และที่สำคัญก็คือพระพุทธศาสนามาดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบันนี้ ก็เนื่องจากพุทธบริษัทต่างช่วยกันทำนุ

²⁰ พ.อ.ปิ่น มุทุกันต์, มงคลชีวิตภาค 1, พิมพ์ครั้งที่ 1, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 208-210.

²¹ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมโร), มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์, อ่างแก้ว, หน้า 70.

²² สมเด็จพระสังฆราช (อัญญาอิมหาเถร จวน), มงคลในพระพุทธศาสนา, อ่างแก้ว, หน้า 17.

บำรุงรักษาและเผยแผ่ให้สืบเนื่องยาวนานต่อไป ด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยความเคารพ นับถือ บูชา ซึ่งถือว่าเป็นการบูชาที่พระพุทธองค์ทรงยกย่องและโปรดปรานเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากตราบไคที่พุทธบริษัทยังบูชาพระพุทธองค์ด้วยการปฏิบัติอยู่นั้น พระพุทธศาสนาก็จะดำรงคงมั่นอยู่ตราบนั่นอย่างแน่นอน ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า การบูชานั้นเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งทีเดียว

2.1.3 ลักษณะของการบูชา

สำหรับลักษณะของการบูชานั้น ก็มีหลายอย่างด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นการสักการะ กล่าวคือ การทำความเคารพด้วยกิริยาอาการที่สุภาพเรียบร้อย ตลอดถึงความเคารพนับถือ และกราบไหว้ เป็นต้น เหล่านี้แล้วแต่เป็นลักษณะของการบูชาทั้งนั้น ดังเช่นที่สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ กล่าวถึงลักษณะของการบูชาไว้ 4 ลักษณะได้แก่

1. สักการะนั้น หมายถึงกิริยาและวัตถุ ถ้าแปลสักการะว่า “การทำดี” ก็หมายถึงการแสดงกิริยาสุภาพ วาจาสุภาพ และใจสุภาพ เพื่อบูชาบุคคลและวัตถุควรบูชา ถ้าแปลสักการะว่า “วัตถุที่จัดทำดี” ก็หมายถึงเครื่องสักการะที่จัดเป็นระเบียบ มีดอกไม้ธูปเทียนและเครื่องอุปโภคบริโภคเป็นสำคัญ เพื่อบูชาบุคคลและวัตถุควรบูชา ผู้บูชาบุคคลและวัตถุควรบูชา ด้วยกิริยาสุภาพ วาจาสุภาพและใจสุภาพที่ดี ผู้บูชาวัตถุควรบูชา ด้วยเครื่องสักการะมีดอกไม้ธูปเทียนเป็นต้นที่ดี และบูชาบุคคลควรบูชา ด้วยเครื่องอุปโภคบริโภคที่ดี นี้ชื่อว่าบูชาบุคคลและวัตถุควรบูชาด้วยสักการะ การบูชาแบบสักการะนี้ ถ้าทำในทางที่ถูกก็เป็นมงคล แต่ถ้าทำในทางที่ผิดก็เป็นอัปมงคล ไร้ผลและถึงกลับให้เกิดโทษได้ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “สักการะย่อมฆ่าคนชั่ว ก็ดังผลกล้วยฆ่าต้นกล้วย ขุยไผ่ฆ่าต้นไผ่ ขุยอ้อฆ่าต้นอ้อ ลูกม้อฆ่าอ้อครฆ่าแม่ม้ออ้อคร” ดังนั้น การที่คนเราจะบูชาบุคคลหรือวัตถุ ควรใช้ปัญญาสอดส่องให้รู้ผิดรู้ถูกก่อนแล้วและทำการบูชาในทางที่ถูก จึงจะเกิดคุณประโยชน์ และจัดเป็นมงคล

2. ครุการะ ในอภิธานปิทีปิกาสูติ ท่านแจกอรรถครุศัพท์ไว้หลายอย่าง เป็นต้นว่า “ครุ²³ ชื่อว่าเค่น เพราะเค่นเลิศลอย คือเป็นคนเลิศลอยโด่งดัง” บ้าง “ครุ²⁴ ชื่อว่าปลุกความรักความห่วงใย เพราะปลุกคือหว่านความรักความห่วงใยในศิษย์ทั้งหลาย” บ้าง “ครุ²⁵ ชื่อว่าหนัก เพราะอรรถว่าเป็นของหนักเท่ากับฉัตรหิน” บ้าง แต่ครุการะที่เป็นลักษณะของการบูชานี้ หมายถึงความรักความห่วงใย แปลว่า “ทำความรัก ทำความห่วงใย” เช่น ลูกชายลูกหญิงมีความรักความห่วงใยในพ่อแม่

²³ ครติ อุกฤษฐติ อุกฤษโตะ ปากโฏ ภาวตีติ ครุ.

²⁴ ครติ สิสุเสสุ วมตีติ ครุ.

²⁵ ปาสาณฉตต์ วิย ภารียตุเถน ครุ.

พยายามรักษาน้ำใจท่าน ทำคนให้เป็นที่เบาใจแก่ท่าน ศิษยานุศิษย์มีความรักในครูอาจารย์ ประพฤติคนให้เป็นคนว่านอนสอนง่าย ผู้ได้บังคับบัญชาทำความรักในผู้ปกครอง ประพฤติคนให้เป็นคนซื่อตรง และเชื่อฟังคำบังคับบัญชาในทางที่ชอบ มวลพสกนิกรจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ประพฤติคนให้เป็นพลเมืองที่ดี และชาวพุทธปลูกความรักความเลื่อมใสในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ตั้งใจประพฤติดี ปฏิบัติชอบ เว้นข้อที่ห้าม ทำตามข้อที่อนุญาตเช่นนี้

3. มานนา เป็นลักษณะของการบูชาอย่างหนึ่งแปลว่า “ความนับถือ” การกำหนดนับความดีของบุคคลว่า เขามีดีอย่างนั้น คืออย่างนี้ และถือผู้มีดีนั้นเป็นคนควรเชื่อถือยึดมั่น ยกย่องเชิดชูให้เป็นที่นับหน้าถือตา นี่คือความนับถือ ลักษณะของความนับถือผู้นั้นอยู่ที่มีกริยาวาจาดีงามต่อกัน ประพฤติตนสม่ำเสมอต่อกัน ยกย่องเชิดชูกัน และเอื้อเฟื้อเชื่อฟังกันเป็นสำคัญ คิดดูเถอะว่า ในบ้านเรือนที่ความนับถือรักใคร่กันเข้าไปสิงสู่อยู่เป็นเจ้าเรือนนั้น ย่อมรบเร้าให้ผู้ใหญ่รักใคร่เอ็นดูผู้น้อย ให้ผู้เสมอกันรักใคร่นับถือกัน ให้ผู้น้อยรักใคร่ยำเกรงผู้ใหญ่ นับว่าเป็นที่อยู่อันสงบสุขรื่นรมย์ นับเป็นบ่อเกิดแห่งความนิยมนั้นบานทั่วหน้ากัน เป็นอันเสริมสร้างความร่มเย็นแก่ผู้น้อย มอบความไว้วางใจแก่ผู้เสมอกัน และเพิ่มพูนความเบาใจแก่ผู้ใหญ่ ถ้าได้อยู่ในบ้านเช่นนั้น เท่ากับว่าได้ได้อยู่ใต้ร่มไม้ที่ร่มเย็น มีฝูงนกเกาะ โผบินบิน ไปมา ส่งเสียงทอกัน และป้อนเหยื่อกัน คูเป็นที่เพลิดเพลินเจริญใจยิ่งนัก เมื่อแต่ละคนแต่ละชั้น แสดงกริยาวาจาดีงามต่อกัน ประพฤติตนสม่ำเสมอต่อกัน ยกย่องเชิดชูกันและเอื้อเฟื้อกัน ผู้น้อยนับถือผู้ใหญ่ แม้ผู้ใหญ่ก็นับถือผู้น้อยด้วยความจริงใจ ร่วมใจกันดำเนินกิจการให้เจริญก้าวหน้า ทั้งของส่วนตัวและส่วนรวม ต่างฝ่ายต่างรักใคร่นับถือกลมกลืนกันมั่นคง ประหนึ่งน้ำประสานเชื่อมที่ต่อให้คิดกันสนิท แม้จะบังเอิญเกิดรอยร้าวขึ้น ก็ร่วมกันขี้ดยารอยร้าวไว้ให้ไม่ลุกลาม คุณผู้กรคของที่ร้าวไว้ด้วยพลอกไม้ให้แตกออกกระจัดกระจายไปนั่นเอง

4. วันทนานั้น ในอภิธานปิทีปิกาสุจิ ท่านแสดงศัพท์ไว้ว่า “วันท อภิวัตนตฤตีสู” แปลว่า “วันท ชาติ เป็นไปในอรรถว่า กราบไหว้และชมเชย” แต่วันทาที่เป็นลักษณะของการบูชานั้น หมายเอาเฉพาะฤดี คือความชมเชย ส่วนอภิวัตนะเป็นลักษณะของความเคารพ คำชมเชยนี้มีใช้อื่นคือยกย่องสรรเสริญนั่นเองและใช้ชมเชยเฉพาะในคุณ คือ คนมีคุณความดีเป็นคนควรชมเชย คนมีโทษเป็นคนควรติ การชมเชยคนควรชมเชย จัดเป็นมงคล แต่การยกย่องคนควรติ และติคนควรยกย่อง ท่านว่าเป็นการเก็บโทษไว้ด้วยปาก จัดเป็นอัปมงคล เมื่อกล่าวชมเชยคุณของพ่อแม่ กล่าวยกย่องคุณของครูอาจารย์ กล่าวยกย่องคุณของหัวหน้าผู้ปกครอง กล่าวสรรเสริญพระบารมีของพระมหากษัตริย์ หรือกล่าวสรรเสริญคุณของผู้มีคุณอื่นอีก และกล่าวสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย เช่น เวลาทำวัตรเช้า เราสวดพุทธานิฉิตี ธัมมาภินิฉิตี สังฆาภินิฉิตี ก็คือสวดสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย แม้ใน

เวลาทำวัตรค่ำ เราสวดพุทธภิกษิตี ชัมมาภิกษิตี สังฆาภิกษิตี ก็คือรวบรวมเอาคุณพระรัตนตรัยมาสวดให้เป็นเครื่องระลึกถึงอีก”²⁶ แม้ปิ่น มุกุกันต์ ก็ได้กล่าวถึงลักษณะของการบูชาไว้ดังต่อไปนี้

1. บูชาแบบปิดคหะ คือ การยกย่อง เชิดชู เทิดทูน สนับสนุน ตรงกับที่เราพูดกันทุกวันนี้ว่า เชียร์ เราสนับสนุนใครหรือเชียร์ใคร ก็หมายความว่าเราบูชาคนนั้น ในการเลือกคนจะเป็นการเลือกผู้แทนฯ หรือเลือกหัวหน้า เลือกรรมาการ เลือกให้รับยศ เลือกให้รับบำเหน็จ ซึ่งเป็นลักษณะของการยกย่อง เป็นลักษณะหนึ่งของการบูชาเหมือนกัน เพราะการเลือกนั้นแสดงว่าผู้เลือกเห็นดีเห็นชอบเทิดทูนเขา บูชาเขาอย่างนี้เป็นการบูชาแบบปิดคหะ คือบูชาด้วยการยกย่อง การที่ศาสนิกชนทำการสวดสรรเสริญคุณของพระศาสดา หรือพระผู้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ในศาสนาของตน ก็เป็นการบูชาแบบนี้เหมือนกัน ดังนั้นจึงพอจะสังเกตได้ว่า การบูชานั้นไม่เฉพาะการบูชาด้วยดอกไม้ รูปเทียนเท่านั้น บูชาไม่มีรูปมีเทียนก็ได้ ที่จริงชาวบ้านเราก็ใช้อยู่แล้วเหมือนกันอย่างเช่นหนุ่ม ๆ สาว ๆ รักกัน แต่ละฝ่ายก็ชอบพรั่รักว่า “เธอเป็นยอดบูชาของพี่” หรือไม่ว่า “ชีวิตนี้หนูขอบูชาคุณคนเดียว” และคำอื่นทำนองเดียวกันนี้ คำว่า “บูชา” ที่เขาว่ากันนี้ ไม่ใช่หมายความว่าเขาซื้อดอกไม้ รูปเทียนมาบูชากัน แต่หมายความว่าเขาได้มอบตัวมอบใจไว้กับคนที่เขาบูชาเท่านั้น

2. บูชาแบบสักการะ คือการแสดงบูชาออกมาภายนอกประกอบด้วยอุปกรณ์บางอย่าง เช่น รูปเทียน ดอกไม้ โคมไฟ ธงทิว และอื่น ๆ ตามความนิยม ของที่ใช้ประกอบในการบูชาเหล่านี้ รวมเรียกว่า “เครื่องสักการะ” คำว่า สักการะ แปลว่า เครื่องประกอบพิธีการ ถ้าเป็นภาษาโรงเรียนก็เห็นจะเรียกว่า อุปกรณ์การสอน ถ้าเป็นภาษาทหารก็เห็นจะเรียกว่า เครื่องช่วยฝึก แต่อุปกรณ์การสอนนั้นครูใช้สอนนักเรียน เครื่องช่วยฝึกก็ผู้บังคับบัญชาใช้ฝึกทหาร ส่วนเครื่องสักการะผู้ทำใช้ฝึกใจตัวเอง การที่เราเอาดอกไม้ รูปเทียน ไปประดับที่แท่นพระนั้น ไม่ใช่เราเอาของเหล่านั้นไปให้พระ การให้เป็นเรื่องของ “ทาน” แต่นี้เป็นบูชา เราจัดของเหล่านั้นบูชาพระ เพื่อจะชักจูง โน้มน้าวจิตใจของคนเราให้เกิดความศรัทธาปสาทะ ให้สดชื่นและมุ่งสู่ความดี

3. บูชาแบบสัมมานะ คือการบูชาด้วยความยอมรับนับถือ เช่น ชาวพุทธ ยอมรับนับถือพระรัตนตรัย ชาวคริสต์ ยอมรับนับถือพระยะโฮวาและพระเยซู ชาวมุสลิม (ผู้นับถือศาสนาอิสลาม) ยอมรับนับถือพระอัลเลาะห์ และพระนบีมูฮัมมัด ดังนั้นในพระพุทธศาสนา การที่พุทธศาสนิกชนกล่าวสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย เป็นการบูชาด้วยปิดคหะ การบูชาด้วยดอกไม้รูปเทียน เป็นการบูชาด้วยสักการะ และการบูชาด้วยการปฏิบัติตามธรรมวินัยของศาสนา อันเรียกว่า ปฏิบัติบูชา²⁷

²⁶ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร), มงคลยодชีวิต ฉบับสมบูรณ์, อ่างแล้ว, หน้า 62-66.

²⁷ พ.อ.ปิ่น มุกุกันต์, มงคลชีวิตภาค 1, อ่างแล้ว, หน้า 162-170.

จึงพอที่จะกล่าวได้ว่า ลักษณะของการบูชานั้นก็คือ การยกย่อง เชิดชู ที่เรียกกันว่า ปักคหะ การบูชาด้วยวัตถุสิ่งของต่าง ๆ เช่น ดอกไม้ รูปเทียน เป็นต้น ที่เรียกกันว่า สักการะ การยอมรับนับถือ ในคุณงามความดีความรู้ ความสามารถ ที่เรียกกันว่า สัมมานะ หรือมานนา และการบูชาด้วยความรัก ความห่วงใย ด้วยกันรักษาน้ำใจ ประพุดติอยู่ใน โอวาทคำสอนของท่าน ที่เรียกว่า ครุการะนั้นเอง เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นลักษณะของการบูชาทั้งสิ้น

2.2 ประเภทของการบูชา

การบูชานั้นคนเราสามารถทำได้หลายลักษณะด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นการให้วัตถุสิ่งของ ตลอดจนถึงการเชื่อฟังคำสั่งสอน ก็จัดเป็นการบูชาทั้งสิ้น แต่ในทางพระพุทธศาสนาได้กำหนด ประเภทของการบูชาไว้ 2 อย่าง ได้แก่

1. อามิสบูชา บูชาด้วยอามิส
2. ปฏิบัติบูชา บูชาด้วยการปฏิบัติตาม²⁸

2.2.1 อามิสบูชา

อามิสบูชานั้น หมายถึง การบูชาบุคคลที่ควรบูชาหรือวัตถุที่ควรบูชา ด้วยวัตถุเครื่องล่อใจ ให้ผู้บูชาเกิด โสมนัส และผู้รับเกิดปีติความอิ่มใจ เรียกอามิสบูชา ตัวอย่างเช่น ลูกชายหญิงระลึกถึง คุณของพ่อแม่ ศิษยานุศิษย์ระลึกถึงคุณของครูอาจารย์ แล้วบูชาท่านด้วยปัจจัยสี่ ตามที่ท่านต้อง ประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ ผ้าถุงห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และหยุดยาบ้าบอดโรคลัย หรือเงินทองที่เป็นมูลค่าปัจจัยนั้น ๆ และชวนชวนช่วยเหลือกิจการให้เป็นที่เบาใจแก่ท่านเช่นนี้ นี้ชื่อว่าการบูชาท่าน ด้วยแบบอามิสบูชา

แม้การจัดเครื่องสักการะ มีดอกไม้รูปเทียนเป็นต้น บูชาพระรัตนตรัย ก็ชื่อว่าการบูชาพระด้วย อามิสบูชา แต่มีบางคนเห็นว่าการบูชาพระด้วยเครื่องสักการะไม่จำเป็นเลย เพราะพระท่านไม่ได้ใช้ ของเหล่านั้น ถึงกับกล่าวติเตียนว่าทำอย่างงมงายไร้เหตุผล นั้นเพราะเขาไม่รู้วัตถุประสงค์ที่ท่าน บูรพาจารย์พาทำมา

ที่จริงในการบูชาพระนั้น ท่านบูรพาจารย์มุ่งให้คนเราน้อมนึกเอาคุณพระเป็นอารมณ์ และ เหนี่ยวนำฝึกฝนอบรมจิตใจของตนให้สะอาดผ่องใส หาได้มุ่งให้พระท่านใช้หรือยินดีโปรดปราน และบันดาลให้คนเรามีโชคมีลาภอะไรไม่ พึงเห็นเหมือนการเพาะปลูกพืชพันธุ์ลงในที่ดิน เรามุ่งแต่ ผลของพืชพันธุ์ที่เพาะปลูกเท่านั้น หาได้มุ่งให้ที่ดินใช้หรือพืชพันธุ์ยินดีโปรดปรานเราไม่

²⁸ อจ. ทุก. 12/401/86.

ด้วยเหตุนี้ ในขณะบูชาพระรัตนตรัยด้วยเครื่องสักการะนั้นคนเราอย่าได้ฟังเสียงติเสียงชม เสียงขู่เสียงปลอบ ควรสถานตะกร้าไว้ 2 ใบ สำหรับใส่เสียงติเสียงขู่ใบหนึ่ง ใส่เสียงชมเสียงปลอบอีก ใบหนึ่ง แล้วยึดเอาคุณพระเป็นอารมณื มุ่งมั่นตั้งสมความดีให้จิตใจของตนเท่านั้น เพราะการบูชา พระยึดเอาคุณพระเป็นอารมณืมาเป็นเครื่องตั้งสมความดีให้จิตใจนั้น ดีกว่าการจัดอาหารและ ดอกไม้จุกธูปเทียนบูชาเจ้าที่เจ้าทาง บูชาศิเสางนางไม้ ซึ่งไม่มีผลดีอะไรอื่นนอกจากผลเป็นอัปมงคล หรืออัปรีช และอัปลักขณื คือเสื่อมทรามสิ้นเปลืองสิ่งของเสียเปล่า

อนึ่ง คนเราเมื่อระลึกถึงประเทศชาติของตน ยินดีสละทรัพย์เสียภาษีการค้า ภาษีบำรุงท้องที่ ภาษีเงินได้ ภาษีค่าภาคหลวงป่าไม้ ภาษีล้อเลื่อน เสียค่าภาษีอากรแสดมปี ค่าอากรมหรศพ และ ค่าธรรมเนียม เพื่อช่วยบำรุงเกื้อกูลอุดหนุนประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้า ไม่ใช่กลอุบายหลอเล่ห์ ค้ายประการใด ๆ เช่นนี้ นี่ชื่อว่าบูชาประเทศชาติด้วยอามิส เมื่อประเทศชาติเจริญก้าวหน้า ชื่อว่า เป็นมงคลแก่ตนและคนอื่นทั่วประเทศ²⁹

2.2.2 ปฏิบัติบูชา

ปฏิบัติบูชานั้น หมายถึง การปฏิบัติธรรมตามเทศภูมิกของตน เรียกปฏิบัติบูชา ฟังทราบวา บรรพชิตบำเพ็ญอุปัชฌายวัตร อาจารย์วัตร ไม่ละเมิดพระบัญญัติแม้เพียงข้อเล็กน้อย สมาทานธุดงค์ เลี้ยงชีวิตโดยธรรม และคฤหัสถ์ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะรักษาเบญจศีล ปฏิบัติเบญจธรรม รักษา อุโบสถศีล บำเพ็ญกุศลกรรมบถ 10 อย่างนี้ ชื่อว่าบูชาด้วยการปฏิบัติ

แม้บรรพชิตและคฤหัสถ์ หมั่นประกอบในคณัตถุระ ตั้งใจฟัง ตั้งใจศึกษา ตั้งใจจดจำ ตั้งใจ ใคร่ครวญเนื้อความของธรรมที่จดจำไว้และรู้เนื้อความ แล้วปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ หมั่นประกอบใน วิปัสสนาธุระ เจริญสมณะ ทำใจให้สงบจากอารมณ์ร้าย และเจริญวิปัสสนาทำใจที่สงบเป็นสมาธิ ให้รู้ แจ่มเห็นจริงในเหตุผล ตามที่มีจริงเป็นจริงอยู่อย่างไรเช่นนี้ ชื่อว่าบูชาด้วยการปฏิบัติ³⁰

จากการศึกษาการบูชา 2 อย่างนั้น พอจะกล่าวได้ว่า การบูชา 2 อย่างนี้ พระพุทธเจ้าไม่ทรง ยกย่องสรรเสริญอามิสบูชา แต่ก็ไม่ทรงห้ามการบูชาด้วยอามิสวัตถุสิ่งของ หากแต่ทรงยกย่อง ปฏิบัติบูชามากกว่า เพราะอามิสบูชานั้น ไม่อาจดำรงพระศาสนาไว้ได้ชั่วกาลนาน ความจริงแล้ว วิหารพินหนึ่ง เช่น มหาวิหารกัถิ เจดีย์พินหนึ่ง เช่น มหาเจดีย์กัถิ ไม่อาจดำรงพระศาสนาไว้ได้ ผู้ใด ทำ อานิสงส์ก็มีแก่ผู้นั้นเท่านั้น ส่วนสัมมาปฏิบัติ เป็นบูชาสมควรแก่พระศาสดา เพราะสัมมาปฏิบัติ นั้น พระองค์โปรด และอาจดำรงพระศาสนาไว้ได้ด้วย ดังเช่นพระพุทธพจน์ที่ว่า...

²⁹ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมโร), มงคลยถาคชีวิต ฉบับสมบูรณ์, อ้างแล้ว, หน้า 67.

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 68.

อานนท์ ผู้ใดแล เป็นภิกษุก็ตาม ภิกษุณีก็ตาม อุบาสกก็ตาม อุบาสิกาก็ตาม เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง มีปกติประพฤติตามธรรมอยู่ ผู้นั้น ชื่อว่าสักการะ เคารพ นับถือ บูชาตถาคต ด้วยบูชาอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้น อานนท์ เธอทั้งหลาย ในพระธรรมวินัยนี้ พึงศึกษาว่า เราทั้งหลายจักเป็นผู้ ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง มีปกติประพฤติตามธรรมอยู่ อานนท์ เธอทั้งหลาย พึงศึกษาอย่างนี้แล³¹

จากพระพุทธพจน์นี้จะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์มีพระประสงค์จะให้พุทธบริษัท อันได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระองค์มากกว่า กล่าวคือถ้าใครต้องการจะสักการะ เคารพนับถือ บูชาพระองค์นั้น ก็ให้ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระองค์ ไม่ต้องสร้างมหาวิหาร หรือมหาเจดีย์เพื่อสักการะ เคารพ นับถือ บูชาพระองค์ เพราะมหาวิหาร หรือมหาเจดีย์เหล่านั้น ไม่อาจดำรงพระพุทธศาสนาไว้ได้เลย

2.3 สิ่งที่ควรบูชา

จากการศึกษาพบว่า บุคคลที่ควรบูชา (ปุชณียบุคคล) มีอยู่หลายชั้น แม้วัตถุที่ควรบูชา (ปุชณียวัตถุ) ก็มีมิใช่น้อยเช่นกัน แต่เมื่อจัดเข้าประเภทแล้วคงมีอยู่ 2 คือ บุคคลควรยกย่อง และวัตถุควรยกย่อง การยกย่องบุคคลควรยกย่องนี้เอง ซึ่งว่าบูชาบุคคลควรบูชา แม้การยกย่องวัตถุควรยกย่อง ก็ชื่อว่า บูชาวัตถุควรบูชา พึงสังเกตประเภทและชั้นของบุคคลและวัตถุ ดังต่อไปนี้

2.3.1 บุคคลที่ควรบูชา

บุคคลที่ควรบูชานั้น เรียกตามภาษาบาลีว่า “ปุชณียบุคคล หรือปุชไนยบุคคล” แปลว่า “บุคคลควรบูชา หรือบุคคลควรแก่การบูชา” เมื่อพูดรวมก็คือคนดีนั่นเองเป็นบุคคลควรบูชา คนดีนั้นจะดีเฉพาะหรือดีทั้งหมดก็เป็นบุคคลควรบูชาตามชั้นของตน มี 6 ประเภทได้แก่

1. มารดาบิดา
2. ครูอาจารย์
3. หัวหน้า หรือนายจ้าง
4. พระมหากษัตริย์
5. พระพุทธเจ้า

³¹ ที. มห. 10/130/112.

6. พระสงฆ์สาวก³²

1. การบูชามารดาบิดา เป็นหน้าที่ของบุตร เพราะมารดาบิดานั้นถือว่าเป็นปูชนียบุคคลของบุตรชายหญิง ในฐานะที่ท่านเป็นผู้ให้กำเนิด และเลี้ยงดูมาแต่อ่อนแอแต่ออกจนเติบโตใหญ่ ทำหน้าที่ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว อบรมสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี ให้ศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยา หากภรรยาสามีที่คู่ควรให้ มอบทรัพย์มรดกให้เมื่อถึงเวลาที่สมควร และเป็นพระพรหม พระบูรพเทพ พระบูรพาจารย์ พระอาหุไนยบุคคลประจำชีวิตของลูกชายหญิง ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มารดาบิดาเป็นบุคคลผู้มีคุณูปการต่อบุตรธิดาเหลือคณานับ ฐานะของมารดาบิดาจึงได้รับการยกย่องว่าเป็นฐานะที่สูงส่ง เป็นปูชนียบุคคลของบุตร ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสฐานะของมารดาบิดาไว้ 4 ประการ ได้แก่

1. เป็นพระพรหมของบุตร (พुरुหมาดิ มาดาปิโตโร)
2. เป็นครูคนแรกของบุตร (บุพพวาจาติ มาดาปิโตโร)
3. เป็นเทวดาคณแรกของบุตร (บุพพเทวาติ มาดาปิโตโร)
4. เป็นอาหุไนยบุคคล (อาหุเนยยาติ มาดาปิโตโร)³³

มารดาบิดาเป็นพระพรหมของบุตร เนื่องจากผู้เป็นมารดาบิดามีความประพฤดิเช่นกับพรหม เพราะท่านประพฤดิพรหมวิหารธรรมทั้ง 4 ได้แก่ เมตตา ความรักความปรารถนาดีต่อบุตรภรรยา ความสงสารห่วงใยเมื่อบุตรประสบทุกข์ มุทิตา ความชื่นชมยินดีเมื่อบุตรได้ดี และอุเบกขา คอยฟังคอยอยู่ห่าง ๆ ไม่ก้าวก่ายชีวิตเมื่อบุตรมีครอบครัวแล้ว

จะเห็นได้ว่า การที่พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบมารดาบิดาเป็นพระพรหมของบุตร³⁴ เพราะคำว่า พรหม ในความหมายของพระพุทธศาสนา ได้แก่ผู้ประเสริฐ ดังพระพุทธองค์ทรงเปรียบพระองค์เองว่าเป็นดังพรหม³⁵ ทรงเรียกบุคคลที่ประพฤดิดีงาม มีคุณธรรมที่สูงส่งว่าเป็นผู้มีตนดังพรหม³⁶ และทรงเรียกการประพฤดิพระธรรมวินัยว่าเป็นการประพฤดิพรหมจรรย์ คำว่าพรหมในความหมายของพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ประเสริฐสูงส่ง การที่มารดาบิดามีการประพฤดิต่อบุตรด้วยจิตใจที่ดีงาม ยากที่บุคคลทั่ว ๆ ไปที่มีไมใช่มารดาบิดาจะกระทำได้ ด้วยเหตุนี้ ฐานะของมารดาบิดาจึงเป็นผู้ที่ประเสริฐ เป็นพระพรหมของบุตร

³² สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธมฺมชโร), มงคลชีวิต ฉบับสมบูรณ์, อ้างแล้ว, หน้า 58-59.

³³ อจ. จตุกถ. 21/63/107.

³⁴ อจ. ติก. 20/31/183.

³⁵ ชุ. เถร. 26/31/478.

³⁶ ม. ม. 13/4/5.

มารดาบิดาเป็นบุรพเทพของบุตร เนื่องจากมารดาบิดาได้ประพฤตินั้นเช่นกับเทพ คือ การไม่คำนึงถึงส่วนที่เป็นความผิดของบุตร มุ่งแต่ให้บุตรเกิดความเจริญรุ่งเรืองเท่านั้น เช่นกับวิสุทธิเทพ(พระอรหันต์) ที่ไม่คำนึงถึงความผิดของบุคคลหวังแต่จะให้มีความเจริญรุ่งเรือง การที่มารดาบิดาได้ชื่อว่าเป็นบุรพเทพ เพราะว่าท่านได้ประพฤตินั้นดั่งเทพต่อบุตรก่อนเทพทั้งหลาย ดังนั้น เทพทั้งหลายนอกจากมารดาบิดาแล้ว ล้วนเป็นเทพที่ทำอุปการคุณต่อบุตรภายหลังมารดาบิดาทั้งนั้น จึงได้ชื่อว่าปัจฉาเทพ

ในพระพุทธศาสนา เทพนั้น มี 3 ประเภท ได้แก่

1. สมมติเทพ คือ ผู้ที่ได้รับสมญานามว่าเป็นเทพ โดยสมมติจากมหาชน ได้แก่พระราชาและพระราชวงศ์
2. อุบัติเทพ คือ เทวดาที่อุบัติในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ เป็นเทวดาโดยกำเนิด
3. วิสุทธิเทพ คือ ผู้ที่เป็นเทพ โดยความบริสุทธิ์ ได้แก่พระอรหันต์จีณาสพ และพระปัจเจกพุทธเจ้า³⁷

“การที่เปรียบเทียบมารดาบิดาเป็นเทพ เพราะเห็นว่าท่านทั้งสองปฏิบัติต่อบุตรด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์ ผู้ที่มีจิตใจดีงามเช่นนี้ ชื่อว่าเป็นเทพทางจิตใจ โดยมีคุณธรรมที่ดีงาม เพราะธรรมสามารถยกจิตใจบุคคลให้สูงส่งดุจเทพ จึงเรียกว่า เทวธรรม”³⁸

มารดาบิดาเป็นบุรพาจารย์ของบุตร เนื่องจากมารดาบิดาเป็นผู้ที่อบรมสั่งสอนบุตรก่อนอาจารย์คนอื่น นับแต่แรกเกิดมามารดาบิดาก็ได้อบรมพร่ำสอนบุตรทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นการกิน การเดิน การพูด ตลอดจนความรู้และคุณธรรม จริยธรรมต่าง ๆ จนบุตรเติบโตใหญ่ จึงถือว่าท่านทั้งสองเป็นอาจารย์คนแรก ต่อมาบุตรจึงได้รับการอบรมสั่งสอนจากครูอาจารย์คนอื่นที่เรียกว่า ปัจฉาจารย์

การอบรมสั่งสอนบุตรถือว่าเป็นหน้าที่ของมารดาบิดาที่จะต้องทำควบคู่ไปกับการเลี้ยงดูทางกาย อิทธิพลของการอบรมสั่งสอนของมารดาบิดามีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อความประพฤติหรือพฤติกรรมต่าง ๆ รวมไปถึงนิสัยใจคอของบุตรด้วย ผู้ใดสามารถอบรมสั่งสอนบุตรให้เป็นคนดีได้ จึงควรยกย่องว่า เป็นมารดาบิดาที่สมบูรณ์แบบ ดั่งเช่นที่หลวงพ่อกุศลทาสกล่าวไว้ว่า...

การเป็นมารดาบิดาเป็นได้ 2 ความหมาย กล่าวคือมารดาบิดาของฝ่ายกาย คือ การได้ให้การกำเนิด และเลี้ยงดูด้านร่างกายให้เจริญเติบโต และการเป็นมารดาบิดาทางฝ่ายจิตวิญญาณ ได้แก่การอบรมสั่งสอนให้มีศีลธรรมดีงาม สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขและให้มีโลกุตรธรรมดี ได้แก่สามารถชักนำให้อยู่เหนือ

³⁷ พุ. ฐ. 30/32/160.

³⁸ พุ. ขา. 27/6/3.

โลก ด้วยการรู้เท่าทันต่อธรรมชาติของโลก จนจิตไม่เป็นทุกข์ การที่มารดาบิดา สอนบุตรของตนให้เป็นคนดี มีสัมมาทิฐิในการดำเนินชีวิตเชื่อว่าได้ทำหน้าที่ อย่างดีเยี่ยมพระพุทธองค์ทรงสรรเสริญการสอนที่ยอดเยี่ยมได้แก่สามารถแนะนำ ให้บุคคล ได้พัฒนาดตนเองให้เป็นคนสมบูรณ์ได้ เรียกว่า “อนุศาสนีปาฏิหาริย์” เป็นปาฏิหาริย์ที่ยิ่งกว่าปาฏิหาริย์ใด ๆ³⁹

มารดาบิดาเป็นอาหุไนยบุคคลของบุตร เนื่องจากมารดาบิดาเป็นผู้มีอุปการคุณต่อบุตรทุก ด้าน สมควรที่บุตรจะต้องสักการบูชาด้วยวัตถุสิ่งของและการเลี้ยงดูตอบแทน เช่นเดียวกับพระ อรหันต์ซึ่งเป็นผู้ที่บุคคลทั่วไปควรสักการบูชา เพราะท่านเหล่านั้นมีคุณสมบัติคือเป็นผู้บริสุทธิ์จาก กิเลสและมีอุปการคุณต่อบุคคลด้วยการให้แนวทางสว่างแห่งปัญญา จึงเป็นผู้ที่ควรได้รับการบูชา เช่นเดียวกับมารดาบิดาที่มีอุปการคุณต่อบุตรอย่างมหาศาล พระพุทธศาสนาแสดงเหตุผลของอาหุ ไยบุคคลว่า บุคคลอาศัยกำเนิดมาได้ เพราะมารดาบิดาเป็นผู้ให้กำเนิด⁴⁰

ดังนั้น จึงพอสรุปได้ว่า มารดาบิดามีฐานะเป็นผู้ทำคุณประโยชน์แก่บุตรอย่างมากมาย มหาศาลและอยู่ในฐานะที่เป็นพระพรหม ครุคนแรก เทวดาคนแรก และอาหุไนยบุคคลของบุตร สมควรที่บุตรทุกคนจะต้องตระหนักในคุณูปการดังกล่าว ด้วยการเคารพนับถือบูชาเชื่อฟังคำสั่ง สอนของมารดาบิดาตามหน้าที่ของบุตรที่ดี

บุตรทุกคนต้องตระหนักในหน้าที่อันพึงปฏิบัติต่อมารดาบิดา และอย่าประมาทในหน้าที่ ของตน ดังที่ปรากฏในสังคาลกสูตรที่ว่า...

1. ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ
2. ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน
3. คำรวงศ์ตระกูล
4. ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท
5. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน⁴¹

ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบนั้น หมายความว่า “มารดาบิดา ได้ดูแลและเลี้ยงดูบุตรมา ตั้งแต่อยู่ในครรภ์ จนกระทั่งเติบโตเป็นผู้ใหญ่ มีการให้ค้ำน้านม บิอนข้าวบิอนน้ำเช็ดอุจจาระ บิอสาวะแบบไม่เคยรังเกียจ ในคราวไม่สบายก็พาไปหาหมอให้ช่วยรักษา อาบน้ำให้เมื่อสกปรก ประคับประคองดูแลเป็นอย่างดี ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ยาวนานมาก เมื่อบุตรเติบโตต้องเลี้ยงดูมารดา

³⁹ พุทธทาส, พ่อแม่สมบูรณ์แบบ, (กรุงเทพมหานคร : สมชายการพิมพ์, 2527), หน้า 5–19.

⁴⁰ อจ. สดตค. 23/47/73.

⁴¹ ที. ปา. 11/267/212.

บิดาเป็นการตอบแทน เพราะมารดาบิดามีความหวังตั้งแต่ตอนแรกแล้วว่าเมื่อบุตรเติบโตมาจักเลี้ยงดูท่านเป็นการตอบแทน⁴² อันเป็นวัฏจักรทางจิตสำนึกของมนุษย์ที่จะต้องสืบทอดการเลี้ยงดูกันไปเป็นช่วง ๆ มารดาบิดาก็ต้องการให้บุตรเลี้ยงดูตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตอนแก่ชราภาพ แม้ว่าบุตรจะมีครอบครัวแล้วก็ตาม ภาระหน้าที่ในการเลี้ยงดูมารดาบิดาจะต้องทำอย่างต่อเนื่องตราบชั่วชีวิตของท่าน การเลี้ยงดูต้องกระทำทั้งทางกายและทางใจ โดยสามารถปฏิบัติได้ดังนี้

1. เลี้ยงกาย คือการปฏิบัติเอาใจใส่บำรุงด้วยปัจจัย 4 โดยสม่ำเสมอ หรือเมื่อมีโอกาสที่สามารถกระทำกิจใด ๆ แทนได้ในเวลาใดเวลาหนึ่ง ต้องรีบกระทำทันที มีบุตรธิดาหลายคน ที่รู้คุณ เมื่อมารดาบิดาของตนไม่มีชีวิตอยู่แล้ว เมื่อจะตอบแทนท่านมันก็ไม่มีโอกาสแล้ว หรือสายไปแล้ว

2. เลี้ยงใจ คือการทำให้ท่านสบายใจ ภูมิใจอยู่เสมอ ไม่ทำให้ท่านเดือดร้อนใจ ทุกข์ใจ ไม่สบายใจ แม้ในเวลาที่ท่านไม่สบาย บุตรธิดาพึงปฏิบัติดูแลด้วยความเอาใจใส่ ด้วยความเต็มใจ และที่สำคัญต้องเป็นคนดีของท่าน ไม่ทำความเดือดร้อน หรือไม่นำความเสียหายมาให้ท่าน แต่นี่ก็ถือว่าเป็นการเลี้ยงใจแล้ว

ดังนั้น บุตรจะต้องบำรุงเลี้ยงดูมารดาบิดาให้เป็นอย่างดีทั้งทางกายและทางจิตใจ ให้ท่านมีความเป็นอยู่ที่ดี มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่แข็งแรงและสมบูรณ์ ผู้ที่เลี้ยงมารดาบิดาย่อมได้รับการยกย่องว่า เป็นบัณฑิต เป็นสัตบุรุษ ผู้ที่เลี้ยงมารดาบิดาย่อมได้รับอานิสงส์ตอบแทนให้มีความสุขทั้งโลกนี้และโลกหน้า ในพระพุทธศาสนาได้แสดงไว้ว่า “ท้าวสักกะ(พระอินทร์) ได้สวดยผลบุญในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะได้ทำการบำรุงเลี้ยงดูมารดาบิดา ซึ่งการบำรุงเลี้ยงดูมารดาบิดา⁴³ นี้จัดเป็นข้อหนึ่งในวัตรบท 7 ข้อที่ท้าวสักกะได้นำเพ็ญมา และได้กล่าวว่า “บุตรที่บำรุงเลี้ยงดูเคารพบูชามารดาบิดาของตน ย่อมได้รับการอนุเคราะห์จากท่านทั้งสอง ด้วยการอวยพรให้มีชีวิตที่ดีงาม ชีวิตย่อมจะมีแต่ความเจริญรุ่งเรืองไม่มีความเสื่อม”⁴⁴

ช่วยทำกิจการงานของท่านนั้น หมายความว่า เมื่อบุตรเติบโตสามารถทำงานแทนมารดาบิดาได้ บุตรจะต้องรับภาระหน้าที่ในการช่วยกระทำกิจแทนมารดาบิดา เป็นการแบ่งเบาภาระหน้าที่ของท่าน เอาใจใส่ในกิจการงานของมารดาบิดาโดยไม่หวั่นต่อความเหนื่อยยากลำบาก เพราะว่าท่านทั้งสองได้ทำงานมาเพื่อบุตรและครอบครัวมานานแล้ว เมื่อบุตรเติบโตแล้วก็ควรจะให้ท่านได้พักผ่อน กิจการงานต่าง ๆ ของครอบครัวที่มีอยู่บุตรก็ควรที่จะเข้ามารับผิดชอบดูแลแทนท่าน โดยมีมารดาบิดาเป็นผู้ที่ให้คำปรึกษาอยู่ข้างหลัง บุตรที่ไม่ตระหนักถึงหน้าที่ข้อนี้ ก็จะไม่ใส่ใจกิจการ

⁴² อจ. ปญจก. 22/39/61.

⁴³ ส. ส. 15/257/376.

⁴⁴ อจ. ปญจก. 22/58/105-106.

งานของครอบครัว ปล่อยให้มารดาบิดาทำงานเพื่อหารายได้มาเลี้ยงครอบครัวจนแก่ชรา แม้บุตรจะเติบโตแล้วแต่ก็ยังให้มารดาบิดาเลี้ยงดูอยู่ ดังคำที่ว่า เลี้ยงให้โตแล้วยังไม่พอ ต้องเลี้ยงให้ตายอีก เป็นเพราะบุตรไม่ตระหนักในหน้าที่ของตนเอง พระพุทธศาสนากล่าวถึงบุคคลที่ทำงานแทนมารดาบิดาว่า “เป็นผู้ควรยกย่องสรรเสริญ เป็นที่ยินดีของบุคคลต่าง ๆ เพราะได้ทำประโยชน์แก่บุคคลภายในครอบครัว และญาติพี่น้อง เขาย่อมมีความสุขในปัจจุบัน แม้จะจากโลกนี้ไปแล้ว ย่อมประสบสุคติในโลกสวรรค์”⁴⁵

คำรวงศ์ตระกูลของท่านนั้น หมายความว่า บุตรจะต้องทำหน้าที่สืบต่อวงศ์ตระกูลของมารดาบิดาให้ดำรงอยู่ตลอดไป เพราะบุตรชื่อว่า เป็นทายาทของมารดาบิดา เพราะฉะนั้น การที่วงศ์ตระกูลจะเจริญรุ่งเรืองหรือเสื่อม ย่อมขึ้นอยู่กับบุตรเป็นสำคัญ บุตรที่ดี ผู้จะเป็นหัวหน้าครอบครัวและมีชื่อเสียงเพียงผู้จะทำหน้าที่สืบต่อวงศ์ตระกูลให้ดำรงอยู่ได้เท่านั้นบุตรจะต้องให้วงศ์ตระกูลเจริญก้าวหน้าต่อไปให้ยิ่งกว่าสมัยมารดาบิดาอีก ไม่ทำในสิ่งที่ก่อให้เกิดความเสื่อมเสียแก่วงศ์ตระกูล ต้องรักษาชื่อเสียงของวงศ์ตระกูลมิให้เสื่อมเสีย

การดำรงอยู่ของตระกูลนั้น หมายความว่า ความเจริญรุ่งเรืองของบุตร ฉะนั้น บุตรพึงคำนึงถึงความมุ่งมั่น ความปรารถนา ความเหนียวแน่นกล้าปากของมารดาบิดา ที่ท่านได้ทำให้วงศ์ตระกูลยั่งยืนสืบต่อมาถึงตน โดยสืบต่อไม่ให้ล่มสลายไปในช่วงอายุของคน โดยไม่ทำลายล้างผลาญทรัพย์มรดกที่มารดาบิดาสั่งเอาไว้ รวมทั้งรักษาและสั่งสมให้เพิ่มพูนมากขึ้น วงศ์ตระกูลเจริญเป็นปึกแผ่นมั่นคง ก็ต้องอาศัยความสามัคคีของญาติพี่น้อง ดังนั้น “บุตรควรเอาใจใส่ในการปลูกความรักใคร่ ความสามัคคีในหมู่ญาติพี่น้อง ปฏิบัติตนให้เหมาะสมแก่สถานะในกลุ่มญาติ เช่น รู้จักประพฤติด่อนน้อมถ่อมตน มีสัมมาคารวะ และการให้ความช่วยเหลือสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน เป็นต้น ตลอดจนทั้งการยึดถือการบูชา คือผู้น้อยต้องบูชาผู้ใหญ่เพื่อเป็นเครื่องขึ้นนำชีวิตให้วงศ์ตระกูลมีความมั่นคง”⁴⁶

การประพฤติดนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาทนั้น หมายความว่า มารดาบิดาส່วนมากมักจะมอบมรดกไว้ให้บุตร 2 ประการ คือ กำดักเตือนและทรัพย์สิน อย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้งสองอย่าง หน้าที่ของบุตรคือต้องยินดีใส่ใจรับฟังมรดกประการแรก แล้วนำไปเป็นแนวทางดำเนินชีวิตเพื่อให้เกิดความเจริญต่อไป และเพื่อเป็นมรดกฝากลูกหลานของตนสืบทอดกันไป ส่วนทรัพย์สินก็

⁴⁵ อง. ปญจก. 22/58/107.

⁴⁶ พระมหาภูเนศ จันทร์จิต, “หน้าที่ของมารดาบิดาในพุทธจริยศาสตร์”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), 2541, หน้า 57-59.

ต้องรักษาไว้ให้ดีขึ้นเต็มความสามารถ เพราะเป็นตัวแทนของมารดาบิดา นอกจากรักษาไว้ให้คงอยู่แล้วยังควรใช้ให้เป็นประโยชน์ เป็นทุนรอนของคนต่อไป หรือทำให้งอกเงยมากยิ่งขึ้นไปอีก

บุคคลที่จะรับทรัพย์มรดกของตระกูล จะต้องประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นที่นิยม นับถือและรักใคร่ของครอบครัว ถ้าหลงมัวเมาอยู่ในอบายมุขแล้ว คุณธรรมความดีทั้งหลายที่ได้ทำมา ย่อมถึงความเสื่อม เสียชื่อเสียงเกียรติยศ เพราะความมัวเมาประมาทในอบายมุข เพราะฉะนั้น บุคคลผู้หวังความก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่การงาน ควรเว้นเสียให้ห่างไกลจากอบายมุข เพราะเป็นทางแห่งความเสื่อม และเป็นเหตุให้เสียสุขภาพทางกาย ทางจิต ทั้งสมองความคิดก็เฉื่อยชา หรือครุ่นคิดในสิ่งนั้น ๆ อยู่เนือง ๆ ใช้เวลากับสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ เป็นเหตุให้ครอบครัว และสังคมเดือดร้อน ทั้งก่อให้เกิดความล้มเหลวเมิดศีล หรือแม้แต่การทำลายคุณธรรมอื่น ๆ อีกมากมาย อบายมุข จึงเป็นช่องทางที่จะนำไปสู่ความเสียหาย และเป็นการทำลายความเจริญรุ่งเรือง⁴⁷ ดังนั้น บุคคลผู้หวังความเจริญก้าวหน้าในชีวิต และความเป็นที่รักใคร่ของครอบครัว ควรหลีกเลี่ยงละเว้นอบายมุขทั้งหลาย อันเป็นทางที่นำมาซึ่งความฉิบหายแก่ตนเองและผู้อื่น ชื่อว่าประพฤติสมควรแก่ความเป็นทายาทของวงศ์ตระกูลแล้ว

เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่านนั้น หมายความว่า มารดาบิดาเมื่อล่วงลับไปแล้ว ก็เป็นอันจะจากหายไปจากความรู้สึกและความทรงจำของบุตร เพื่อป้องกันข้อนี้ บุตรจึงควรที่จะได้แสดงความระลึกถึงพระคุณของท่านด้วยการทำบุญให้ท่าน อย่างน้อยก็ปีละครั้งในวันครบรอบวันตายของท่าน การทำเช่นนี้ย่อมได้ประโยชน์หลายอย่าง เช่น ทำให้ไม่ลืมท่าน ทำให้ท่านได้รับความสุขจากผลบุญมากยิ่งขึ้น และเป็นการประชุมญาติพี่น้องปีละครั้ง เพราะส่วนมากเมื่อมารดาบิดาล่วงลับไปแล้ว พี่น้องก็มักจะห่างเหินกันไป ต่างคนต่างอยู่โดยไม่มีสายใยสายสัมพันธ์อะไรเชื่อมไว้ หากมีการทำบุญขึ้นก็สามารถเรียกพี่น้องมารวมกันได้เหมือนว่ามารดาบิดายังมีชีวิตอยู่ เพราะในทางพระพุทธศาสนา การทำบุญถือว่าเป็นความดี เนื่องจากการสั่งสมบุญนั้นเป็นเหตุ นำความสุขมาให้⁴⁸

2. การบูชาครูอาจารย์ เป็นหน้าที่ของศิษย์ เพราะครูอาจารย์ถือว่าเป็นปูชนียบุคคลของศิษย์ เนื่องจากครูอาจารย์นั้นนับว่ามีบทบาทสำคัญมากในฐานะที่เป็นกัลยาณมิตร⁴⁹ ของศิษย์ ซึ่งหมายถึงบุคคลผู้เปรียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะทำหน้าที่ในการสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วยบอกช่องทาง

⁴⁷ ที. ปา. 11/247-253/202-207.

⁴⁸ พุ. ธ. 25/118/68.

⁴⁹ ม. ม. 13/589/57.

หรือเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นดำเนินไปในมรรคแห่งการฝึกฝนอบรมที่ถูกต้อง⁵⁰ ความเป็นกัลยาณมิตร กล่าวได้ว่า เป็นบุคคลที่ควรถือเอาเป็นแบบอย่างที่ดี ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “ความมีมิตรดี⁵¹ มีสหายดี⁵² มีเพื่อนดี⁵³ ถือได้ว่าเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์* ...”⁵⁴ คำว่ากัลยาณมิตรเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์ นั้นหมายถึง การประพฤติปฏิบัติหรือการศึกษาเรียนรู้เพื่อการเข้าใจความเป็นจริงของโลกและชีวิตนั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยผู้ที่มีความรู้ มีความสามารถ มีประสบการณ์มาก่อน ให้คำแนะนำ ชี้ทางที่ถูกต้อง เพื่อก้าวไปสู่จุดหมายได้อย่างไม่ผิดพลาด เพราะฉะนั้น ครูอาจารย์จึงนับเป็น กัลยาณมิตรของศิษย์เนื่องจากเป็นผู้ถ่ายทอดวิชาความรู้แก่ศิษย์ทั้งหลาย

ศิษย์ที่เป็นเยาวชน ซึ่งถือว่าเป็นอนาคตของชาติ จะได้ดี มีความรู้หรือมีวิชาดีตัวพอที่จะ ต่อสู้กับโลกภายนอกโดยลำพังได้ ก็ด้วยอาศัยการถูกหล่อหลอมและประสิทธิ์ประสาทสรรพวิชา มาจากครูอาจารย์เป็นส่วนใหญ่ จากบุคคลอื่น เช่น มารดาบิดาบ้างก็เป็นส่วนน้อย ในด้านความ ประพฤตินั้นส่วนมากได้มาจากบ้าน คือ มารดาบิดา ส่วนด้านวิชาการส่วนมากได้มาจากโรงเรียน คือ ครูอาจารย์ ฉะนั้น ครูอาจารย์จึงมีฐานะเป็นปูชนียบุคคลที่สังคมยอมรับรองลงมาจากมารดาบิดา ศิษย์ผู้ได้รับอุปการคุณจากครูอาจารย์แล้ว จึงควรจะได้มีความสำนึกที่ดีต่อครูอาจารย์อยู่เสมอ โดย ยอมรับว่า ผู้นี้เป็นครูอาจารย์ของตน ซึ่งไม่ควรประพฤติก่อวุ่นวายด้วยประการใด ๆ ศิษย์ที่ดียอมเป็น ที่ปรารถนาของครูอาจารย์ และครูอาจารย์ย่อมถ่ายทอดวิชาการต่าง ๆ ทั้งที่อยู่ในตำราและนอกตำรา ให้แก่ศิษย์ผู้ปฏิบัติหน้าที่ของศิษย์ที่ดี

ในทางพระพุทธศาสนาแสดงไว้ว่า ศิษยานุศิษย์ สัททวิหาริก อันเดวาสิก ได้ระลึกถึงอุปการคุณของครูอุปัชฌาย์อาจารย์ผู้ช่วยอนุเคราะห์ ช่วยแนะนำสั่งสอนให้เจริญด้วยวิชาความรู้และคุณความดีแล้ว ควรที่ศิษยานุศิษย์ สัททวิหาริก อันเดวาสิก จะต้องตอบแทนท่าน โดยการประพฤติดน เป็นผู้ที่ว่านอนสอนง่าย แสดงความเคารพนับถือบูชา ไม่ลบหลู่ดูหมิ่น หรือยกตนเสมอท่าน

⁵⁰ คุรยลละเอียดในพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, (ฉบับปรับปรุงและขยายความ), พิมพ์ครั้งที่ 8, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2542), หน้า 622–623.

⁵¹ มิตรดี หมายถึง มิตรที่มีคุณธรรม คือ สดี เป็นต้น (อจ. จตุกก. อ. 24/21/43–44).

⁵² สหายดี หมายถึง เพื่อนร่วมงานที่ดี (อจ. ทสก. อ. 3/17/322).

⁵³ เพื่อนดี หมายถึง เพื่อนที่รักใคร่สนิทสนมคุ้นเคยกัน ซื่อสัตย์ต่อกัน (อจ. ทสก. อ. 3/17/322).

* คำว่า พรหมจรรย์ ในที่นี้ หมายถึง มรรค 4 (ได้แก่ โสคาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค อรหัตมรรค) ผล 4 (ได้แก่ โสคาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล อรหัตผล) (ที. ส. 9/244–249/81–85).

⁵⁴ ส. ม. 19/2/3.

หน้าที่ที่ศิษย์ (นักเรียน-นักศึกษา) ควรจะปฏิบัติต่อครูอาจารย์ ของตนนั้น มี 5 ประการ ได้แก่

1. ให้การต้อนรับ
2. เสนอตัวรับใช้
3. เชื้อฟุ้ง
4. คอยปรนนิบัติ
5. เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ⁵⁵

ให้การต้อนรับนั้น หมายความว่า เมื่อพบเห็นครูอาจารย์ที่ใดก็แสดงความเคารพยำเกรงอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่แข็งกระด้าง เช่น ยกมือไหว้ หลีกทางให้ ลูกขึ้นต้อนรับ เมื่อครูอาจารย์เข้ามาในห้อง ยืนส่งเมื่อครูอาจารย์กลับ เป็นต้น การปฏิบัติเช่นนี้ เป็นการบ่งว่าผู้นั้นเป็นครูอาจารย์ซึ่งตนจะต้องเคารพเสมอ ศิษย์ผู้ขาดการระเช่นนี้ จัดว่าเป็นคนแข็งกระด้าง ไม่เหมาะที่จะรองรับวิชาการต่าง ๆ ได้ดี

เสนอตัวเข้ารับใช้นั้น หมายความว่า ศิษย์อาจจะเข้าไปหาครูอาจารย์เสนอตัวว่า เราจะรับใช้หรือถามครูอาจารย์ว่าจะให้คุณทำอะไรบ้าง เป็นการแสดงน้ำใจให้ครูอาจารย์เห็นหรือไปคอยยืนหรือนั่งใกล้ ๆ เพื่อครูอาจารย์จะได้เรียกใช้ก็ได้ ก็เป็นการแสดงน้ำใจเช่นกัน ศิษย์ผู้ปราศจากน้ำใจ คอยหลีกหรือเลียงเสียห่างไกล เพราะต้องถูกครูอาจารย์ใช้ เป็นศิษย์ที่ปราศจากน้ำใจ ไม่น่ายกย่อง ทั้งมักไม่ได้รับความรู้พิเศษต่าง ๆ

เชื้อฟุ้งนั้น หมายความว่า เมื่อครูอาจารย์อบรม ดักเตือน หรือแนะนำสิ่งใด ก็ฟังด้วยความเต็มใจ และเชื่อถือไว้ใจ พร้อมทั้งลงมือปฏิบัติตาม ข้อนี้เป็นการแสดงความอ่อนน้อม ความเป็นผู้ว่านอนสอนง่ายของศิษย์ ศิษย์ว่าง่ายสอนง่าย ไม่เคื่องรีเช่นนี้ ย่อมเป็นที่รักของครูอาจารย์เสมอ

คอยปรนนิบัตินั้น หมายความว่า ในบางคราวครูอาจารย์อาจมีกิจที่จะต้องให้ศิษย์ช่วยเหลือหรือช่วยกันทำ ก็เป็นหน้าที่ของศิษย์จะต้องเสียสละช่วยเหลือครูอาจารย์ในบางคราวครูอาจารย์อาจเจ็บไข้ได้ป่วย ก็เป็นหน้าที่ของศิษย์ที่อาจจะคอยดูแลปรนนิบัติรับใช้ครูอาจารย์ได้บ้าง หรือในบางครั้ง ศิษย์ควรแสดงน้ำใจปรนนิบัติช่วยเหลือครูอาจารย์ทำกิจเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่คนเห็นสมควร โดยอาสาทำเอง มิต้องรอให้ครูอาจารย์ใช้ ก็จัดเป็นหน้าที่ของศิษย์ที่ควรแสดงออก

เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพนั้น หมายความว่า ในเวลาครูอาจารย์กำลังสอนหรือถ่ายทอดวิชาให้ นั้น ศิษย์จะต้องตั้งใจฟัง ฟังด้วยความสนใจ เพื่อรับความรู้ นั้น ต้องเว้นการคุยกันหรือแสดงกิริยาอาการอื่นใดที่บ่งบอกว่าไม่สนใจทั้งสิ้น จะต้องฟังคำสั่ง และทำตามคำสั่งเสมอ เช่น เมื่อให้ทำการบ้าน ก็ทำมาส่งทุกครั้ง เมื่อให้ทำรายงานก็ทำส่ง โดยไม่บิดพลิ้ว เป็นต้น ศิษย์ผู้มีความเคารพเชื้อฟุ้ง ไม่ก่อ

⁵⁵ ที. ปา. 11/200/145.

ปัญหาในห้องเรียน และไม่ทำความรำคาญให้แก่ครูอาจารย์ ย่อมเป็นที่รักของครูอาจารย์เสมอ และย่อมจะได้รับความรู้จากครูอาจารย์มากกว่าคนอื่น ทำให้เป็นคนเรียนดี ได้คะแนนดีในที่สุด

3. การเคารพนับถือบูชาหัวหน้า หรือนายจ้าง ถือว่าเป็นหน้าที่ของลูกน้องหรือผู้ใต้บังคับบัญชา เพราะหัวหน้านั้นเป็นปวงชนบุคคลของผู้ใต้บังคับบัญชาในฐานะเป็นผู้มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เป็นนิสสัย ไม่ใจจัด ไม่ใจดำ ไม่ใจแข็งกระด้าง ไม่ใจลำเอียง ตั้งใจระงับทุกข์และบำรุงสุขแก่มวลชน ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาทั้งหลาย⁵⁶

การเป็นลูกจ้างหรือผู้ใต้บังคับบัญชานั้น สังคมถือว่าเป็นผู้รับใช้สังคม แต่ในสายตาของลูกจ้างเองนั้น เห็นว่าเป็นงานที่ไร้เกียรติ ทั้งนี้เพราะลูกจ้างมิได้สร้างคุณค่าและเกียรติให้แก่ตัวเองนั่นเอง ลูกจ้างที่คิดมิใช่เพียงแต่จะร้องขอความเห็นอกเห็นใจ และเรียกร้องข้อต่อรองต่าง ๆ นานาจากนายจ้างเท่านั้น แต่การประพฤติปฏิบัติต่อนายจ้างด้วยความเหมาะสมถูกต้องต่างหาก จึงจะได้ชื่อว่าเป็นลูกจ้างที่ดีและจะได้รับความเห็นอกเห็นใจ ได้รับน้ำใจจากนายจ้างตอบสนองเอง เมื่อลูกจ้างได้ปฏิบัติตัวดีจนเป็นที่ยอมรับและไว้วางใจจากนายจ้างแล้ว ย่อมจะได้รับเกียรติและการยกย่องจากนายจ้างไม่น้อยเลย

หน้าที่ของคนรับใช้หรือคนงาน (ลูกจ้าง) ที่ควรปฏิบัติต่อนายจ้างนั้น มี 5 ประการ ได้แก่

1. ลูกขึ้นทำงานก่อนนายจ้าง
2. เลิกงานที่หลังนายจ้าง
3. ถือเอาแต่ของที่นายจ้างให้
4. ทำการงานให้ดีขึ้น
5. นำคุณความดีของนายจ้างไปสรรเสริญ⁵⁷

ลูกขึ้นทำงานก่อนนายจ้างนั้น หมายความว่า ลูกจ้างนั้นจะต้องเป็นคนตรงต่อเวลาถึงที่ทำงานก่อนนายจ้างจะมาถึง หรือทำงานบางอย่างก่อนเวลาทำที่พอจะหยิบทำได้ การทำงานบางอย่างที่ไม่ต้องรอคำสั่งนายจ้าง ก่อนนายจ้างมาถึงนั้นแสดงถึงความเป็นคนมีน้ำใจและขยันขันแข็งจะทำให้ นายจ้างพอใจได้ง่ายกว่าลูกจ้างที่ทำงานตามคำสั่งอย่างเดียว งานบางอย่างเช่น หยิบเก็บของเกะกะให้เข้าที่เข้าทางหรือทำงานที่ค้างไว้ให้เสร็จ เป็นต้น ลูกจ้างอาจทำได้โดยไม่ต้องรอคำสั่ง

เลิกงานที่หลังนายจ้างนั้น หมายความว่า ในบาง โอกาสแม้หมดเวลางานแล้ว แต่งานยังไม่เสร็จเรียบร้อย ยังเหลือเพียงเล็กน้อย ใช้เวลาทำเพียง 10-20 นาทีเท่านั้นก็เสร็จก็ช่วยทำเสียให้เสร็จ โดยไม่คิดค่าแรงเพิ่ม ลูกจ้างผู้มีน้ำใจอย่างนี้ย่อมทำความพอใจให้นายจ้างได้ และจะได้รับผลดีจาก

⁵⁶ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ฐมฺมโร), มงคลยодชีวิต ฉบับสมบูรณ์, อ่างแก้ว, หน้า 59.

⁵⁷ ที. ปา. 11/203/146.

นายจ้างในโอกาสต่อไป การคิดเล็กคิดน้อย การตระหนี่กำลังจนเกินเหตุ แสดงถึงความเป็นคนขาดน้ำใจ คนขาดน้ำใจจึงมักจะไม่ค่อยได้รับน้ำใจจากใคร ๆ

ถือเอาแต่ของที่นายจ้างให้นั้น หมายความว่า ในสถานที่ทำงานก็ดี ในบ้านของนายจ้างก็ดี ย่อมมีของมีค่าวางไว้ทั่ว ลูกจ้างจะต้องมองเห็นสิ่งของเหล่านั้นเป็นของไร้ค่าให้หมด เพื่อมิให้เกิดความอยากได้ขึ้นมา ลูกจ้างที่ดีจะต้องมีนิสัยไม่มักง่ายและไม่มักได้ ต้องไม่มีมือไวและจี้ช โมข ไม่หลุกหลิกหยิบโน่นลองนี่ด้วยความพอใจ ลูกจ้างที่ไม่ค่อยซื่อ มือไว ชอบขโมยของเล็ก ๆ น้อย ๆ ย่อมไม่เป็นที่ไวใจของนายจ้าง นายจ้างจะไม่สนับสนุนให้งานดี ๆ ที่เกี่ยวกับเงินทองทำมักจะได้แต่งานหนักและอยู่ห่างจากของมีค่า เพราะไม่ไวใจนั่นเอง ลูกจ้างที่ดีจึงควรรับหรือใช้แต่ของที่นายจ้างให้หรืออนุญาตก่อนเท่านั้น

ทำการงานให้ดีขึ้นนั้น หมายความว่า ลูกจ้างที่ดีจะต้องรู้จักปรับปรุงตัวเองอยู่เสมอปรับปรุงทั้งด้านความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ เพื่อให้มีสมรรถภาพในการทำงานมากขึ้น ทั้งนี้มิใช่เพื่อเพิ่มงานให้นายจ้างเท่านั้น แต่จะเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่ตัวเองอีกด้วย ลูกจ้างที่รู้จักปรับปรุงตัวเอง ทำงานดี เรียบร้อย ได้ผลงานเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ย่อมเป็นที่ถูกใจนายจ้าง และได้รับเลื่อนฐานะ ตำแหน่งงานสูงขึ้นเรื่อย ๆ รายได้ย่อมได้รับเพิ่มเป็นเงาตามตัว ลูกจ้างที่ไม่รู้จักปรับปรุงตัวเอง ไม่รู้จักปรับปรุงวิธีการทำงานของตัวเองให้ดีขึ้น ย่อมจมปลักอยู่แต่ที่งานนั้น ๆ ตลอดไป

นำคุณความดีของนายจ้างไปสรรเสริญนั้น หมายความว่า มีหน้าที่หรือระเบียบอย่างหนึ่งสำหรับลูกจ้างคือ ต้องไม่นำเรื่องราวต่าง ๆ ที่ไม่ดีของนายจ้างไปโพยพอให้ชาวบ้านฟัง แม้ นายจ้างจะเลวอย่างไรก็เป็นเรื่องส่วนตัวเขา ไม่สมควรนำไปพูด นายจ้างที่ทราบว่าคุณจ้างของตนชอบนำเรื่องไม่ดีของตนไปพูด มักไม่พอใจลูกจ้างคนนั้น และจะไม่สนับสนุนทุกวิถีทาง บางครั้งอาจหาทางกำจัดให้พ้นทางเสียด้วยซ้ำ ตรงข้าม เรื่องดีของนายจ้าง แม้ว่าจะมีเพียงเล็กน้อย แต่ลูกจ้างก็นำไปพูดไปคุยให้คนอื่นฟังได้ นายจ้างย่อมพอใจเมื่อทราบเข้า เพราะใคร ๆ ก็ชอบให้คนอื่นชมทั้งสิ้น นี่คือเคล็ดลับในการผูกใจนายจ้างประการหนึ่ง

ลูกจ้างผู้มีน้ำใจต่อนายจ้าง ปฏิบัติตัวเหมาะสมต่อนายจ้างเช่นนี้ ย่อมได้รับความอนุเคราะห์จากนายจ้างในเรื่องต่าง ๆ ย่อมจะเจริญก้าวหน้าในงานของตนยิ่งขึ้นไปตามลำดับ เพราะคุณธรรมดังกล่าวมาเป็นความดีที่นายจ้างประสงค์ให้ลูกจ้างของตนมีประจำ

4. การบูชาพระมหากษัตริย์ เพราะพระมหากษัตริย์ถือว่าเป็นปुरुชนียบุคคลของมวลพลสกนิกร ในฐานะทรงเป็นพระประมุขของปวงชนแห่งชาติ และเป็นผู้ทรงทศพิธราชธรรม⁵⁸

⁵⁸ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมช โร), มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์, อ้างแล้ว, หน้า 59.

สำหรับทศพิธราชธรรมนั้น ก็คือธรรมสำหรับผู้มีอำนาจหน้าที่ในการปกครอง ซึ่งไม่ใช่พระมหากษัตริย์ก็ควรเจริญรอยตามพระมหากษัตริย์โดยนำเอาหลักธรรม 10 ประการนี้มาปฏิบัติในการปกครอง เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคมตามอุดมการณ์แห่งการปกครองมีดังนี้

1. ทาน หมายถึง การให้ คือการสละทรัพย์สินสิ่งของเพื่อนำมาช่วยเหลือประชาราษฎร์ผู้ยากไร้ เจ็บป่วย และบำเพ็ญกุศลสาธารณประโยชน์ตามความเหมาะสมแก่สภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการของประชาชนผู้ยากไร้

2. ศีล หมายถึง ความมีศีล คือมีความประพฤติดีงาม มีระเบียบวินัย รักษาความประพฤติทางกาย ทางวาจาได้เรียบร้อย โดยเว้นจากกายทุจริต วาจทุจริต ประพฤติแต่กายสุจริต และวชิสุจริต

3. บริจาค หมายถึง การเสียสละ คือการบริจาคคงจัญนำรุ่งพระพุทธศาสนา ถวายไทยธรรม แก่พระภิกษุสงฆ์หรือสมณะ ชี พราหมณ์ เป็นการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาให้วัฒนาถาวร ตลอดจนการเสียสละความสุขส่วนตัว ประโยชน์ส่วนตัวเพื่อความสุขและประโยชน์ของส่วนรวม คือประเทศชาติ หรือความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

4. อาชวระ หมายถึง ความซื่อตรง คือซื่อสัตย์สุจริต ไร้มายา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน

๕. มัททวะ หมายถึง ความอ่อนโยน คือมีอัธยาศัยอ่อนโยน ไม่เย่อหยิ่งหยาบคาย หรือกระด้าง แสดงกิริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ชวนให้เกิดความเคารพจงรักภักดีและยำเกรง

6. คปะ หมายถึง การบำเพ็ญตบะ คือมีอุตสาหะในการบำเพ็ญเพียรเพื่อเพื่อกิเลส ลดกิเลส โดยการรักษาศูโบสถศีลเป็นประจำทุกวันพระ รวมทั้งการรู้จักยับยั้งชั่งใจ ไม่หมกมุ่นหรือหลงติดอยู่ในกามสุข

7. อักโกธะ หมายถึง ความไม่โกรธ คือไม่พิโรธโกรธชิง โดยผลุนผลัน ไม่แสดงความเกรี้ยวกราด ไม่ลุอำนาจความโกรธ จนเป็นเหตุให้กระทำการต่าง ๆ ผิดพลาดเสียดุลยธรรม มีเมตตาธรรมประจำใจ รู้จักใช้สติยับยั้งระงับความขุ่นเคืองไว้ได้ ไม่แสดงความอคติอคติเห็นแก่ตัวให้ปรากฏ

8. อวิหิงสา หมายถึง ความไม่เบียดเบียน คือไม่บีบบังคับ กดขี่ข่มเหงใครให้เดือดร้อน เช่นไม่ใช้อำนาจหน้าที่ขู่เข็ญ บังคับใคร ไม่ลงโทษผู้ไม่มีความผิด มีจิตกรุณาแก่คนทั่วไป ไม่เป็นคนหาเรื่องกลั่นแกล้ง หรือเสกสรรปั้นแต่งเรื่อง เพื่อบีบบังคับผู้อื่นให้ยอมรับการกระทำบางอย่างอันเป็นความผิด ตลอดจนไม่ขู่เข็ญผู้อื่นให้กระทำหรือละเว้นการกระทำอันเป็นความผิด ความเสื่อมเสียแก่ผู้อื่น ไม่ริบไถ่ผู้อื่น เป็นต้น

9. ชันติ หมายถึง ความอดทน คืออดทนต่อการที่ยังไม่ได้สิ่งที่ตนต้องการ ทนต่อการได้รับสิ่งที่ตนไม่ต้องการ ตลอดจนอดทนต่อความลำบาก ความตรากตรำและความเจ็บใจ เมื่อทำสิ่งใด

ถูกต้องแล้ว แม้จะมีผู้เห็นผิดคัดค้านหรือกล่าวโจมตีอย่างไร ก็ไม่ทอดยหรือแม้จะมีใครกล่าวเสียด สีลากลาง เขี่ยหยันอย่างไรก็ทนฟังได้ ไม่แสดงอาการน้อยเนื้อต่ำใจและเลิกล้มการกระทำความดี

10. อวิโรชณะ หมายถึง ความไม่ประพฤติดิพลาดคลาดเคลื่อนจากทำนองคลองธรรม คือ ความไม่ประพฤติฝ่าฝืนลบล้างตัวบทกฎหมายและจารีตประเพณีอันดีงามของบ้านเมือง ตลอดจน ไม่ประพฤติผิดระเบียบแบบแผน กฎบังคับหรือความนิยมอันดีงามของสังคม⁵⁹

ในทางพระพุทธศาสนาสอนว่าทศพิธราชธรรมนี้เป็นหัวใจสำคัญในการปกครอง พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุขของประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา ได้ทรงเคารพและยึดเป็น แนวทางในการบริหารประเทศตลอดมา พระมหากษัตริย์พระองค์ใดทรงดำรงมั่นอยู่ในธรรม 10 ประการนี้ ย่อมได้รับการยกย่องเทิดทูนว่า เป็นกษัตริย์ผู้ทรงธรรม จะเป็นทีเคารพสักการบูชาของ ประชาชนและประชาชนจะถวายความจงรักภักดีเป็นอย่างยิ่ง แต่ถ้าตรงกันข้ามพระมหากษัตริย์ไม่ ดำรงมั่นอยู่ในทศพิธราชธรรมแล้ว ก็ยากแท้ที่ประชาชนคนในประเทศจะมีความสุข ดังเช่นที่ ปรากฏในราโฆวาทชาดกที่ว่า...ในมนุษย์ทั้งหลายก็เหมือนกัน ผู้ใด ได้รับสมบัติแต่งตั้งให้เป็น ผู้ใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม ประชาชนนอกจากนี้ก็ประพฤติไม่เป็นธรรมโดยแท้ ถ้าพระราชารู้ เป็นใหญ่ไม่ตั้งอยู่ในธรรม รัฐก็ย่อมอยู่ไม่เป็นสุขทั่วกัน⁶⁰

ในสังคมไทยสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นสถาบันที่สูงยิ่งในความรู้สึกของคนไทย อาจจะ เป็นเพราะว่ากษัตริย์ไทยนั้นทรงเป็นผู้นำในทุกด้าน ในอดีตก็เป็นแม่ทัพออกหน้าทหารในการรบ กับข้าศึกศัตรู ทำหน้าที่เป็นทั้งพ่อ และผู้ปกครอง ด้วยเหตุนี้ไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ คนไทยจึงรักและ เทิดทูนกษัตริย์ฝังแน่นลงไปในสายเลือด รักและเคารพกษัตริย์เพราะถือว่า พระองค์ได้ประกอบคุณ ความดี สิ่งใดเป็นของกษัตริย์คนไทยก็เคารพบูชา เพราะถือว่าเป็นของสูง ความรู้สึกสำนึกในพระ มหารุณาทิคุณนี้ ได้มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันแล้ว ดังนั้น พระมหากษัตริย์จึงถือว่าเป็นผู้ที่ควรแก่ เคารพบูชาเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นผู้ที่ทรงดำรงมั่นอยู่ในธรรม 10 ประการดังกล่าวมาแล้วนี้

5. การบูชาพระพุทธเจ้า เนื่องจากพระพุทธเจ้านั้น ถือว่าเป็นปูชนียบุคคลของพุทธบริษัท ในฐานะผู้ทรงพระปัญญาธิคุณ พระปริสุทธธิคุณ พระมหากรุณาธิคุณ และทรงตั้งพระศาสนา ประกาศศีลธรรม บัญญัติพระวินัย ให้ปวงชนพลโลก เว้นสิ่งควรเว้น และประพฤติสิ่งควร ประพฤติ⁶¹ เพราะพระพุทธเจ้าทรงประกอบพระคุณหลายประการด้วยกัน ได้แก่

⁵⁹ พุ. ชา. 28/240/62.

⁶⁰ พุ. ชา. 27/635/149.

⁶¹ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร), มงคลยอตชีวิต ฉบับสมบูรณ์, อ่างแล้ว, หน้า 59.

1. เป็นพระอรหันต์ คือ เป็นผู้บริสุทธิ ไกลจากกิเลส ทำลายกำแพงสังสารจักรได้แล้ว เป็นผู้ควรแนะนำ สั่งสอนผู้อื่น ควรได้รับความเคารพบูชา เป็นต้น
 2. เป็นผู้ตรัสรู้ชอบเอง
 3. เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชา คือ ความรู้ และจรณะ คือความประพฤติ
 4. เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว คือการดำเนินพระพุทธรจரிய่าเป็นพระพุทธรเจ้า ทรงบำเพ็ญพุทธกิจที่สำเร็จประโยชน์ยิ่งใหญ่แก่ชนทั้งหลายในที่ที่เสด็จไป และได้ประดิษฐานพระศาสนาไว้ แม้ปรินิพพานแล้ว ก็เป็นประโยชน์แก่มหาชนสืบมา
 5. เป็นผู้รู้แจ้งโลก คือ ทรงรู้แจ้งสภาวะอันเป็นคติธรรมคาแห่งโลกคือสังขารทั้งหลาย ทรงหยั่งทราบอริยาคัยสันดานแห่งสัตว์โลกทั้งปวง ผู้เป็นไปตามอำนาจแห่งคติธรรมคาโดยต้องแท้ เป็นเหตุให้ทรงดำเนินพระองค์เป็นอิสระ พ้นจากอำนาจครอบงำแห่งคติธรรมคานั้น และทรงเป็นที่พึ่งแห่งสัตว์ทั้งหลายผู้จมอยู่ในกระแสโลกได้
 6. เป็นสารถิฝักบุรุษที่ฝักได้ไม่มีใครยิ่งไปกว่า คือทรงเป็นผู้ฝักคน ได้ดีเยี่ยมไม่มีใครผู้ใดเทียมเท่าได้
 7. เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
 8. เป็นผู้ตื่นและเบิกบานแล้ว คือทรงตื่นเองจากความเชื่อถือและข้อปฏิบัติทั้งหลายที่ถือกันมาผิด ๆ ด้วย ทรงปลุกผู้อื่นให้พ้นจากความหลงมกด้วย อนึ่ง เพราะไม่ติด ไม่หลง ไม่ห่วงกังวลในสิ่งใด ๆ มีการดำเนินประโยชน์ส่วนตนเป็นต้น จึงมีพระทัยเบิกบาน บำเพ็ญพุทธกิจได้ถูกต้องบริบูรณ์ โดยถือธรรมเป็นประมาณ การที่ทรงพระคุณสมบูรณ์เช่นนี้ และทรงบำเพ็ญพุทธกิจได้เรียบร้อยบริบูรณ์เช่นนี้ ย่อมอาศัยเหตุ คือ ความเป็นผู้ตื่น และยอมให้เกิดผล คือ ทำให้ทรงเบิกบานด้วย
 9. ทรงเป็นผู้มีโชค คือ จะทรงทำการใด ก็ล่วงปลอดภัยทุกข้อ หรือเป็นผู้จำแนกแจกธรรม⁶²
- พุทธคุณ 9 ข้อนี้ เรียกอีกอย่างว่า นวาราหิคุณ (คุณของพระพุทธรเจ้า 9 ข้อ มี อรหิ เป็นต้น) บางทีเลื่อนมาเป็น นวรหคุณ หรือ นวารหคุณ แปลว่า คุณของพระพุทธรเจ้าผู้เป็นพระอรหันต์ 9 ข้อ พระพุทธรคุณอีกอย่างหนึ่งนั้น มี 2 ข้อ ได้แก่
1. อุตตहितสมบัติ ความถึงพร้อมแห่งประโยชน์ตน ทรงบำเพ็ญประโยชน์ส่วนพระองค์เองเสร็จสิ้นสมบูรณ์แล้ว พระคุณข้อนี้มุ่งเอาพระปัญญาเป็นหลัก เพราะเป็นเครื่องให้สำเร็จพุทธภาวะ คือความเป็นพระพุทธรเจ้า และความเป็นอัครนาถะ คือพึ่งตนเองได้

⁶² ม. มุ. 12/95/67.

2. ปรัชญาปฏิบัติ การปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น ทรงบำเพ็ญพุทธจริยาเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น พระคุณข้อนี้ มุ่งเอาพระกรุณาเป็นหลัก เพราะเป็นเครื่องให้สำเร็จพุทธกิจ คือหน้าที่ของพระพุทธเจ้าและความเป็นที่พึ่งของชาวโลกได้

พุทธคุณ 9 ข้อ ดังที่กล่าวมาแล้ว เมื่อย่อลงก็เป็น 2 ข้อ ดังที่แสดงมานี้ คือ ข้อที่ 1, 2,3,5 เป็นส่วนอรรถสัทธรรมบัตติ ข้อที่ 6, 7 เป็นส่วนปรัชญาปฏิบัติ ข้อที่ 4, 8,9 เป็นทั้งส่วนอรรถสัทธรรมบัตติและปรัชญาปฏิบัติ

พระพุทธคุณทั้ง 9 ข้อดังกล่าวมาแล้วนั้น ยังสรุปได้เป็น 3 ข้อ ดังเช่นที่พระธรรมปิฎกกล่าวไว้ว่า

1. ปัญญาคุณ พระคุณพระปัญญา
2. วิสุทธิคุณ พระคุณคือความบริสุทธิ์
3. กรุณาคุณ พระคุณคือพระมหากรุณา⁶³

ในพระคุณ 3 ข้อนี้ ข้อที่เป็นหลักและกล่าวถึงทั่วไปในคัมภีร์ต่าง ๆ มี 2 คือ ปัญญา และกรุณา ส่วนวิสุทธิ เป็นพระคุณเนื่องอยู่ในพระปัญญาอยู่แล้ว เพราะเป็นผลเกิดเอง จากการตรัสรู้ คัมภีร์ทั้งหลาย จึงไม่แยกไว้ข้อหนึ่งต่างหาก

6. การบูชาพระสงฆ์ เนื่องจากพระสงฆ์นั้น ถือว่าเป็นปูชนียบุคคลของพุทธศาสนิกชน ในฐานะเป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติเป็นธรรม ปฏิบัติสมควร เป็นนาบุญของชาวโลก และนำพระศาสนาสืบต่อกันมา⁶⁴ เพราะพระสงฆ์สาวกเป็นผู้ประกอบด้วยคุณ 9 ข้อ ได้แก่

1. พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติดี
2. พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ปฏิบัติตรง
3. พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ปฏิบัติถูกทาง
4. พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ปฏิบัติสมควร
5. พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ควรแก่ของค่านับ คือควรรับของที่เขานำมาถวาย
6. พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ควรแก่การต้อนรับ
7. พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ควรแก่การทักษิณา ควรแก่ของทำบุญ
8. พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ควรแก่อัญชติ ควรแก่การกราบไหว้

⁶³ พระธรรมปิฎก (อ.ป.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 9, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 264.

⁶⁴ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร), มงคลยถาชีวิต ฉบับสมบูรณ์, อ่างแล้ว, หน้า 59.

9. พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นนาคานุญอันยอดเยี่ยมของโลก เป็นแหล่งปลูกฝังและเผยแพร่วรรณคดีที่ยอดเยี่ยมของโลก⁶⁵

พระสงฆ์ถือว่าเป็นรัตนะอย่างหนึ่งในสิ่งที่ควรเคารพอย่างสูงสุดของพุทธศาสนิกชน กล่าวคือเป็นหนึ่งในพระรัตนตรัย คือ แก้ว 3 ประการ ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นผู้สืบทอดอายุพระพุทธศาสนา เป็นศาสนทายาท และเป็นรูปแบบแห่งการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชน

พระสงฆ์ คือ ชุมชนอันประเสริฐ ซึ่งเกิดจากท่านผู้รู้ผู้ดำเนินตามอย่างพระพุทธเจ้า มาอยู่รวมกัน เป็นแหล่งที่ดำรงรักษารธรรม และเป็นแหล่งแห่งกัลยาณมิตร ที่จะช่วยเกื้อหนุนให้ผู้ที่ศึกษาเจริญงอกงามขึ้นไปในชีวิตอันประเสริฐ จนสามารถเข้าถึงธรรม ตามอย่างพระพุทธเจ้า⁶⁶

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า พระสงฆ์นั้น แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. สมมติสงฆ์ หมายถึง กุลบุตรผู้เข้ามาบวชเป็นภิกษุด้วยญัตติจตุตถกรรม เพื่อปฏิบัติและรักษาพระธรรมวินัย ตามความรู้ความสามารถ และปฏิบัติตนเพื่อความสะอาด สว่าง สงบ แห่งจิตใจ
2. อริยสงฆ์ หมายถึง หมู่สาวกของพระพุทธเจ้าผู้บรรลุนิพพานตั้งแต่ระดับต้น (พระโสดาปัตติมารค) จนถึงระดับสูง (พระอรหันต์)⁶⁷

ดังนั้น จึงพอสรุปได้ว่า พระสงฆ์ หมายถึง หมู่ชนที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว ปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย⁶⁸ เพื่อเป็นศาสนทายาทสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา เป็นผู้ที่จะปฏิบัติหน้าที่เป็นศาสนบุคคลที่ฟังปฏิบัติและบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า พระสงฆ์นั้นเป็นผู้มีอุปการคุณต่อชาวโลก 6 ประการ ได้แก่

1. ห้ามปรามจากความชั่ว หมายถึงความว่า เมื่อคฤหัสถ์ประมาณ มัวเมา ไม่ตั้งอยู่ในศีลธรรม ชอบหมกมุ่นมัวสุมอยู่ในอบายมุข นิยมประกอบมิจาชีพ ไม่ตั้งหน้าทำมาหาเลี้ยงชีพโดยสุจริต ชอบเอารัดเอาเปรียบกัน พระสงฆ์จะต้องถือเป็นหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนให้เลิกละจากความชั่วนั้น โดยชี้เหตุผลให้เข้าใจและให้เห็นโทษของการทำชั่ว

⁶⁵ ม. มุ. 12/95/67.

⁶⁶ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 3 ไตร, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเฟื่องฟ้าพรินติ้ง จำกัด, 2544), หน้า 30.

⁶⁷ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, อ่างแก้ว, หน้า 295.

⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 185.

2. ให้ตั้งอยู่ในความดี หมายความว่า เมื่อห้ามปรามจากความชั่วแล้ว ต้องชี้แนะให้ตั้งอยู่ในความดี กล่าวคือให้ประพฤติตนในทางที่ถูกต้องตามความเหมาะสมแก่เพศแก่วัย ให้รู้จักศึกษาเล่าเรียน ให้ตั้งใจประกอบสัมมาอาชีพด้วยความขยันหมั่นเพียร ให้มีความรักใคร่ปรองดองกัน ให้เป็นคนนิยมรักใคร่ในการประพฤติกายสุจริต วชิสุจริต และมนสุจริต เป็นคนมีศีล มีธรรม หมั่นให้ทาน รักษาศีล และเจริญเมตตาภาวนาตามควรแก่โอกาส

3. อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี หมายความว่า เมื่อคฤหัสถ์มาขอความอนุเคราะห์ในการทำบุญทำกุศล เช่นขอสถานที่บำเพ็ญบุญ ขอนิมนต์พระสงฆ์ไปเจริญพระพุทธมนต์ ขอปรึกษาหารือในการทำบุญ ในการสร้างถาวรวัตถุในทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น พระสงฆ์ก็ควรอนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม ด้วยความปรารถนาดีต่อทุกคน

4. ให้ได้ฟังสิ่งที่ไม่เคยฟัง หมายความว่า พระสงฆ์ควรค้นคว้าหลักธรรมในพระไตรปิฎก ออกมาเผยแพร่ ให้มีข้อคิดความเห็นแปลกใหม่อยู่เสมอ การปาฐกถาธรรมก็ควรค้นคว้าเรื่องใหม่ ๆ วิธีการใหม่ ๆ ให้คฤหัสถ์ได้ฟังอยู่เสมอ ทั้งควรปรับปรุงวิธีเทศน์ วิธีบรรยายธรรมให้ใหม่อยู่เสมอ

5. ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง หมายความว่า ธรรมข้อใด เรื่องใดที่เคยเทศน์ เคยบรรยาย เคยแสดงปาฐกถา เคยอภิปรายให้ฟังมาแล้ว แต่ยังไม่แจ่มแจ้ง เมื่อคฤหัสถ์สงสัยหรือคาดว่าเขาจะไม่เป็นที่เข้าใจดีนัก ก็ควรอธิบาย ควรชี้แจงธรรมข้อนั้น เรื่องนั้น ให้คฤหัสถ์เข้าใจแจ่มแจ้ง

6. บอกทางสวรรค์-ทางแห่งความสุขความเจริญให้ หมายความว่า พระสงฆ์ควรศึกษาค้นคว้าหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา นำมาสอนคฤหัสถ์ ให้รู้จักบาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์และมิใช่ประโยชน์ ชี้ให้เห็นว่า ทำอย่างไร ปฏิบัติอย่างไร จึงจะไปสู่สุคติ ทำอย่างไร ปฏิบัติอย่างไร จึงจะมีความสุขความเจริญทั้งในชาตินี้และชาติหน้า⁶⁹

ดังนั้น พุทธศาสนิกชน เมื่อระลึกถึงคุณ ไม่ควรลบหลู่ดูหมิ่นพระสงฆ์ อุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ตามควรแก่กรณี บูชาด้วยอามิสบูชา และปฏิบัติบูชา โดยการแสดงความเคารพ ความยำเกรง อ่อนน้อมกราบไหว้ บูชา เชื้อฟัง และปฏิบัติตามคำสั่งสอนของท่าน

สำหรับการบูชาบุคคลผู้ควรบูชานั้น มีผลานิสงส์มากมายหลายประการยากแท้ที่จะคณนานับได้ ดังเช่นที่ปรากฏในมังคลัตถปิณีที่ว่า... นายสุมนมาลาการนี้ เป็นช่างจัดดอกไม้ถวายพระราชาเป็นประจำทุกวัน แต่วันหนึ่งเขาได้ไปซื้อดอกไม้เหมือนเช่นเคย แต่ได้พบพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่กำลังเสด็จไปบิณฑบาต ด้วยพระฉัพพรรณรังสี อันนำเลื่อมใสยิ่งนัก จึงเกิดความเลื่อมใสขึ้น แล้วคิดจะบูชาพระพุทธองค์ด้วยดอกไม้สำหรับถวายพระราชนั้น แต่ก็คิดลังเลจะบูชาดีหรือไม่ดี เนื่องจากถ้าไม่มีดอกไม้ถวายพระราชา ก็คงต้องถูกลงโทษ ถึงกับถูกประหารชีวิตก็เป็นได้ แต่ถึงอย่างนั้น ก็ยัง

⁶⁹ ที. ปา. 11/272/216.

ตัดสินใจที่จะเอาดอกไม้บูชาพระพุทธองค์อยู่นั่นเอง โดยไม่ได้คิดคำนึงถึงเลยว่าจะถูกพระราชาลงโทษแต่อย่างใด จะฆ่า จองจำ หรือเนรเทศออกจากประเทศก็แล้วแต่ ถึงอย่างไรก็จะต้องบูชาพระพุทธองค์ให้ได้ ยอมสละชีวิตถวายแด่พระพุทธองค์ก็ว่าได้ เมื่อคิดเช่นนั้นแล้ว จึงบูชาพระพุทธองค์ด้วยดอกไม้ทั้งหมดที่มีอยู่ พอพระราชาทรงทราบข่าวว่านายสุมนมาลาการนี้เอาดอกไม้สำหรับถวายพระองค์บูชาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็เลยพระราชทานทรัพย์สมบัติมากมายให้แก่เขา โดยทรงดำริว่านายสุมนมาลาการนี้ เป็นคนดีมีจิตใจเลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาจริง ๆ รู้จักบุคคลที่ควรบูชา เป็นบุคคลที่ควรจะได้รับยกย่องสรรเสริญเป็นอย่างมาก ดังนั้น จึงพระราชทานทรัพย์สมบัติให้เขานั้นเอง นี่ถือได้ว่าเป็นตัวอย่างของผู้ที่ทำการบูชาบุคคลที่ควรบูชา ที่สามารถได้รับทรัพย์สมบัติมากมายจากพระราชาราชานี้ แต่สำหรับสมบัติที่เขาจะได้รับในชาติหน้ามีมากมายเช่นกัน กล่าวคือเขาจะไปเกิดในสุคติเท่านั้น เป็นเวลาช้านาน และที่สำคัญไปกว่านั้น เขาจะได้เป็นผู้ที่สามารถเข้าใจถึงหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าได้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าในชาติสุดท้ายอีกด้วย อันถือได้ว่าเป็นสมบัติอย่างยิ่งทีเดียว นี่เป็นผลานิสงส์ของการบูชาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า⁷⁰

สำหรับการบูชาพระสงฆ์สาวกก็มีผลานิสงส์มากเหมือนกันทำให้ไปเกิดในสุคติ โลกสวรรค์ได้ ดังเช่นที่ปรากฏในมังคลัตถทีปนีที่ว่า...กุลธิดาคณหนึ่ง มีอาชีพทำนาข้าวสาลี วันหนึ่งเห็นพระสารี-บุตรเถระ กำลังเที่ยววิภชาบาตอยู่ ก็เกิดความเลื่อมใส จึงต้องการที่จะถวายข้าวดอกแก่พระเถระท่าน จึงนิมนต์ให้ท่านหยุดแล้วถวายข้าวดอกตามที่ต้องการ เมื่อถวายเสร็จแล้วนางก็เดินกลับบังเอิญทางที่นางเดินกลับไปนั้น มีงูพิษตัวหนึ่งนอนอยู่ นางเดินยังไม่ทันระวังตนหรือทางอะไรเลย คิดถึงแต่ทานที่ตนเองได้ถวายไปเท่านั้น จึงไปเหยียบงูเข้า แล้วถูกกัดตายไปเกิดเป็นเทพธิดาบนสวรรค์ชั้นฟ้า เมื่อนางไปเกิดในที่นั้นแล้วนางก็เลยคิดใคร่ครวญถึงสาเหตุที่ตนเองได้เกิดบนสวรรค์อย่างนี้เพราะบุญกุศลอะไรหรือ ก็ไม่เห็นบุญกุศลอะไรอย่างอื่นที่ตนได้ทำนอกจากการถวายข้าวดอกแก่พระเถระท่านเท่านั้น จึงคิดว่า เราทำบุญกุศลเพียงเท่านี้ก็ยิ่งได้รับสมบัติมากมายเพียงนี้ แต่ถ้าเราทำบุญกุศลมากกว่านี้ สมบัติก็ต้องมีมากกว่านี้เป็นแน่นอน เมื่อคิดได้เช่นนี้แล้ว จึงแอบไปทำความสะอาดกวาดห้อง ตั้งน้ำฉันไว้สำหรับพระเถระท่านทุกวัน เพื่อเป็นการไม่ประมาทให้บุญกุศลที่ได้แล้วนั้น ฝ่ายพระเถระท่านเมื่อทราบถึงเหตุที่นางเทพธิดามาทำอย่างนั้น จึงว่ากล่าวตักเตือนเพื่อไม่ให้มาทำอีก นางได้ฟังดังนั้นแล้ว ถึงกับร้องไห้ร้องไห้ อันเป็นเหตุให้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสพระดำรัสว่า “การทำความดีรวมเป็นหน้าที่ของกัศสปบุตรของเรา ส่วนการทำบุญนั้น เป็น

⁷⁰ มหามกุฏราชวิทยาลัย, มังคลัตถทีปนี แปล เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 13, อ้างแล้ว, หน้า 82.

หน้าที่ของผู้ที่มีความต้องการบุญ ด้วยว่า การทำบุญนำความสุขมาให้อย่างเดียวในโลกทั้งสอง”⁷¹ นี้ เป็นผลานิสงส์ของการบูชาพระสงฆ์สาวก

2.3.2 วัตถุประสงค์การบูชา

สำหรับวัตถุประสงค์การบูชานั้น ได้มีปรากฏตั้งแต่อดีตแล้วก็ได้ คั้งที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้กล่าวไว้ในตำนานพุทธเจดีย์ว่า ในสมัยครั้งพุทธกาลนั้น พวกที่นับถือพระพุทธศาสนานับถือแต่พระพุทธเจ้ากับพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์พุทธสาวกทั้งหลายเป็นหลัก เรียกวมกันทั้งสามว่า “พระไตรสรณคมน์” หากมีวัตถุประสงค์อื่นเช่นเจดีย์ในพระพุทธศาสนาไม่ บรรดาเจดีย์ในพระพุทธศาสนา นอกจากพระไตรสรณคมน์ เป็นของเกิดขึ้นเมื่อพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วทั้งนั้น⁷²

พระเจดีย์ในพระพุทธศาสนา มีตำรากำหนดว่าเป็น 4 อย่างต่างกัน คือ ธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ ธรรมเจดีย์ และอุทเทสิกเจดีย์ ที่มีปรากฏอยู่ในหนังสือเก่า เช่น มหาปรินิพพานสูตร และมิลินทปัญหา เป็นต้น มูลเหตุที่เกิดเจดีย์นั้น เมื่อครั้งพระองค์ทรงประจวบใกล้จะเสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน ณ คงไม้สาละ ในแควงเมืองกุสินารา พระอานนทเถระเจ้า ผู้เป็นพุทธอุปัฏฐาก ทูลถามถึงการที่พุทธสาวกจะควรปฏิบัติต่อพระพุทธสรีระอย่างไร พระองค์จึงตรัสว่า ให้พระภิกษุทั้งหลายมุ่งหมายดับทุกข์กิเลสอันเป็นประโยชน์แก่ตนเองเถิด อย่าเป็นกังวลด้วยการบูชาสรีระของพระตถาคตเลย พวกภคษัตริย์และชนรชาวาสทั้งหลายเขาคงทำฌาปนกิจแล้วสร้างสถูปบรรจุสรีระธาตุเหมือนอย่างพระเจ้าจักรพรรดิแต่ก่อนมา ครั้นพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน เหล่ามัลลภคษัตริย์ซึ่งครองเมืองกุสินาราก็ช่วยกันถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ แล้วคิดจะสร้างพระสถูปประดิษฐานพระบรมธาตุไว้ ณ เมืองกุสินารา ข่าว่าที่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน และถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ ณ เมืองกุสินาราทราบไปถึงเมืองอื่น เจ้าเมืองที่ล้อมใสในพระพุทธเจ้าหลายเมืองด้วยกัน ต่างให้ไปรับพระบรมธาตุ เพื่อจะเชิญไปประดิษฐานไว้ให้มหาชนบูชา ณ เมืองของตน เดิมพวกมัลลภคษัตริย์เมืองกุสินาราไม่ยอมให้ ฝ่ายเจ้าเมืองอื่นก็ไม่ยอมจะเอาไปให้ได้ เกือบจะเกิดรบกันขึ้น ได้โธมพราหมณ์พูดไกลเกลี้ยจึงปรองคองกันแบ่งพระบรมธาตุออกเป็น 8 ส่วน แล้วแจกไปยังที่ต่าง ๆ แห่งละส่วนตามปรารถนา คือ

1. พระเจ้าอชาตศัตรู ได้ไปยังเมืองราชคฤห์มหานครอันเป็นราชธานีของมคธราชในสมัยนั้น (เดี๋ยวนี้ เรียกว่าแขวงราชะเคียบ)

⁷¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 107.

⁷² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพระพุทธเจดีย์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2469), หน้า 4.

2. กษัตริย์ศกยราช พระญาติวงศ์ของพระพุทธองค์ได้ไปยังเมืองกบิลพัสดุ์⁷³ (เดี๋ยวนี้ เรียกว่า แขวงภูธิละ อยู่ในเนปาลราช)

3. กษัตริย์ลิจฉวี ได้ไปยังเมืองเวสาลี (เดี๋ยวนี้ เรียกว่า แขวงเพสาร์ห์)

4. กษัตริย์ภูติยะ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า นูลิ ได้ไปยังเมืองอัลกัปปะ

5. มหาพราหมณ์ผู้ครองเมือง ได้ไปยังเมืองเวฏฐทีปกะ

6. กษัตริย์โกติยะ ได้ไปยังรามคาม (เดี๋ยวนี้อยู่ในเขตเนปาลราช)

7. มัลลกษัตริย์เมืองปาวา ได้ไปยังเมืองปาวา (เดี๋ยวนี้ เรียกว่า แขวงปีทะระ โอนะ)

8. มัลลกษัตริย์เมืองกุสินารา ใ้ไว้ ณ เมืองกุสินารา (เดี๋ยวนี้ เรียกว่า แขวงกาเสียบ)

พระบรมธาตุที่แจกไปครั้งนั้น ต่างเมืองต่างก็สร้างพระสถูปเป็นที่ประดิษฐานไว้ จึงเกิดมี พระธาตุเจดีย์ขึ้น 8 แห่ง เป็นครั้งแรก

ความจริง พระสถูป ซึ่งเรามักเรียกกันแต่ว่า “พระเจดีย์” ที่ชอบสร้างตามวัดนั้น มีประเพณี สร้างสำหรับบรรจุอัฐิธาตุมาแต่ก่อนสมัยพุทธกาล ไม่เฉพาะแต่สำหรับบรรจุอัฐิธาตุของพระเจ้า จักรพรรดิเท่านั้น สถูปที่สร้างบรรจุอัฐิธาตุบุคคลอื่น ๆ ก็มี ดังปรากฏในคัมภีร์อรธกถาธรรมบทว่า ท่านพาหิยะ เป็นพุทธสาวก ถูก โศชนถึงแก่ความตาย พระพุทธองค์โปรดให้สร้างสถูปบรรจุอัฐิธาตุ ไว้มีเป็นตัวอย่าง ถ้าว่าตามโบราณวัตถุที่ตรวจพบในอินเดีย ถึงพวกที่ถือศาสนาอื่น เช่น พวกเค็ยรลีย์ นิครนถ์ ก็สร้างสถูปบรรจุอัฐิธาตุของศาสตราจารย์โดยทำนองเดียวกันนี้ พิจารณาตามลักษณะพระ สถูปที่สร้างตั้งแต่โบราณมาตลอดกาลบัดนี้ เห็นว่าสถูปชั้นเดิมทีเดียวก็จะเป็นแต่พูนดินขึ้นเป็น โลก ตรงที่ฝังอัฐิธาตุ (อย่างที่เราถ่อพระทราย) แล้วลงเข็นรอบกันดินพัง และบน โลกนั้นทำนองจะปัก ร่มหรือฉัตรให้เป็นเกียรติยศ หรือเป็นเครื่องหมายให้รู้ว่าเป็นที่ฝังอัฐิธาตุท่านผู้ใด ถ้าไม่ใช่อัฐิธาตุ คนสำคัญก็จะเป็นแต่พูนดินเป็น โลกเท่านั้น สถูปจะทำเป็นขนาดใหญ่หรือขนาดเล็ก และจะทำโดย ประณีตบรรจงหรือทำแต่พอแล้วเสร็จ ก็แล้วแต่กำลังของผู้สร้าง ต่อมาภายหลังเมื่อนิยมนับถือพระ ธาตุเจดีย์ในพระพุทธศาสนา จึงตกแต่งแปลงรูปพระสถูปให้งดงามวิจิตรขึ้น เช่น แต่งกองดินให้ เป็นรูปทอง ทำเข็นให้เป็นฐานและชั้นทักษิณ และทำรูปบัลลังก์ตั้งบนหลัง โลก แล้วต่อฉัตรให้ เป็นยอด ของเหล่านี้ น่าจะเกิดขึ้น ในครั้งเมื่อพระพุทธศาสนารุ่งเรืองจนถึงระดับพระมหากษัตริย์ ตั้งแต่สมัยแห่งพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นต้นมา

มูลเหตุแห่งบริ โลกเจดีย์นั้น เรื่องเกิดขึ้นในเวลาเมื่อพระพุทธองค์ทรงประจขวร ใกล้เคียงเสด็จ เข้าสู่พระนิพพานเหมือนกัน คือ พระอานนทเถรเจ้าในเวลานั้น ยังมีได้บรรลุมรรคผลถึงขั้นสูงสุด

⁷³ พระบรมธาตุ ส่วนนี้ได้มายังประเทศสยามเมื่อสมัยรัชกาลที่ 5 และบรรจุประดิษฐานไว้ ในพระสถูปบนบรมบรรพต วัดสระเกศ.

ทูลปรารภว่าแต่ก่อนมา เหล่าภิกษุพุทธสาวก ได้เคยเฝ้าเห็นพระองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เนื่องนิคัย เมื่อพระองค์เสด็จเข้าสู่พระนิพพานแล้ว มิได้เฝ้าเห็นพระองค์ต่อไป เห็นจะพากันว่าแห้วพระองค์จึงทรงอนุญาตที่สังเวชนียสถานไว้ 4 แห่ง สำหรับพุทธสาวกเหล่าใดใครจะเห็นพระองค์ ก็ให้ไปปลงธรรมสังเวช ณ ที่แห่งใดแห่งหนึ่งใน 4 แห่งนั้น คือ

1. ที่พระตถาคตเจ้าประสูติ ณ ป่าลุมพินีในแขวงเมืองกบิลพัสดุ์ (เดี๋ยวนี้ เรียกว่า ตำบลรัมมินเด อยู่ในแขวงเนปาลราชู)
2. ที่พระตถาคตเจ้าตรัสรู้พระโพธิญาณ ณ โพธิพฤกษมณฑลในแขวงเมืองคยา (เดี๋ยวนี้ เรียกว่า ตำบลพุทธคยา)
3. ที่พระตถาคตเจ้าประทานปฐมเทศนา ณ ตำบลอิสิปตนมฤคทายวัน ในแขวงเมืองพาราณสี (เดี๋ยวนี้ เรียกว่า ตำบลสารนาถ)
4. ที่พระตถาคตเจ้าเข้าสู่พระนิพพาน ณ ตำบลสาละวัน ในแขวงเมืองกุสินารา (เดี๋ยวนี้ เรียกว่า แขวงกาเสีย)

ที่สังเวชนียสถาน 4 แห่งนี้ เป็นบริโภคเจดีย์โดยพระบรมพุทธานุญาต นอกจากนี้ยังมีบริโภคเจดีย์เกิดขึ้นด้วยเหตุการณ์อีก 2 แห่ง มีเรื่องตำนานปรากฏในหนังสือปฐมกษัตริย์เจ้าเมืองปีปผลิวันให้ไปขอพระบรมราชาเข้าไป ทูลไปถึงเมืองกุสินาราเมื่อแบ่งพระบรมราชาแจกไปเสียแล้ว ได้แต่พระอังคาร ถ่านที่ถวายเป็นเพลิงพระพุทธรูปไปสร้างพระสถูปบรรจุไว้ ณ เมืองปีปผลิวัน (เดี๋ยวนี้ เรียกว่า รฐบูร) องค์ 1 ส่วน โทณพราหมณ์ผู้แบ่งพระบรมราชาได้ทะนาน โลหะที่ดวงพระธาตุไป ก็ไปสร้างพระสถูปบรรจุไว้ในเขตเมืองกุสินารานั้นอีกองค์ 1 พระสถูป 2 องค์นี้ก็นับว่าเป็นบริโภคเจดีย์ เพราะเนื่องด้วยองค์พระตถาคตเจ้าเช่นเดียวกับที่สังเวชนียสถาน จึงเกิดบริโภคเจดีย์ขึ้นในครั้งแรกรวมเป็น 6 แห่งด้วยกัน

มูลเหตุแห่งธรรมเจดีย์นั้น ในตำราไม่ได้กล่าวถึงเรื่องตำนาน แต่มีโบราณวัตถุปรากฏเป็นเต้าเงื่อนพอจะสันนิษฐานมูลเหตุที่เกิดขึ้นว่า คงอาศัยพระพุทธรูปบรรหาร ซึ่งทรงแสดงแก่เหล่าพระสาวกเมื่อก่อนเสด็จเข้าสู่พระนิพพาน ว่าพระธรรมจะแทนพระองค์ต่อไป เมื่อล่วงพุทธกาลมาแล้ว ผู้ที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา บางพวกอยู่ห่างไกลพระธาตุเจดีย์และพระบริโภคเจดีย์ที่มีอยู่ในครั้งนั้น จะไปทำสักการบูชาได้ด้วยความยากลำบาก เลยต้องการจะมีเจดีย์สถานเป็นที่บูชาบ้าง จึงมีผู้รู้พระบรมพุทธานุญาต แนะนำให้เขียนพระธรรมลงเป็นตัวอักษรประดิษฐานไว้เป็นที่บูชา โดยอ้างพระพุทธรูปบรรหารซึ่งตรัสว่าพระธรรมแทนพระองค์นั้น จึงเกิดมีประเพณีสร้างธรรมเจดีย์ขึ้นอีกอย่างหนึ่งมักเลือกเอาพระธรรมที่เป็นหัวใจสำคัญในพระพุทธศาสนา เช่น คาถาแสดงอริยสัจที่ว่า...

“เข ชมมา เหตุปฺปภา

เตสฺ เหตุ ตถาคโต

เตสญจ โย นิโรธจ

เอวาทิ มหาสมโณ”

นี่เป็นต้น มาจารึกเป็นธรรมเจดีย์ ครั้นต่อมาถึงสมัยเมื่อเขียนพระธรรมวินัยลงเป็นตัวอักษรแล้ว ก็นับถือคัมภีร์พระไตรปิฎกว่าเป็นพระธรรมเจดีย์ด้วย

มูลเหตุอุทเทสิกเจดีย์นั้น เป็นของสร้างขึ้นโดยเจตนาอุทิศต่อพระพุทธเจ้าไม่กำหนดว่าจะต้องทำเป็นอย่างไร ถ้ามิได้เป็นธาตุเจดีย์ บริโภกเจดีย์ หรือธรรมเจดีย์ ก็นับว่าเป็นอุทเทสิกเจดีย์ทั้งสิ้น พิจารณา ดูโดยโบราณวัตถุที่ปรากฏอยู่ ดูเหมือนอุทเทสิกเจดีย์ที่ชอบทำกันในตอนแรกจะทำเป็นพุทธบัลลังก์ อาศัยประเพณีอันมีมาแต่ครั้งพุทธกาล พุทธสาวกขอมัจฉาสนะไว้รับเสด็จพระพุทธองค์เมื่อเสด็จเข้าไปปรินิพพานแล้ว เรียกกันว่าอาสนะบูชา เป็นอุทเทสิกเจดีย์มีขึ้นก่อนอย่างอื่น

วัตถุที่ควรบูชานั้น เรียกตามภาษาบาลีว่า “ปุชณียวัตถุ” แปลว่า “วัตถุที่ควรบูชา” ฟังทราบว่าเป็นวัตถุที่ควรบูชาในที่นี้ หมายถึงปุชณียวัตถุที่นับเนื่องในพระพุทธศาสนา ซึ่งประมวลลงในพระพุทธรูปเจดีย์ 4 คือ สิ่งที่อยู่เบื้องบน, ที่เคารพบูชา, สิ่งที่เกิดขึ้นใจให้ระลึกถึง, ในที่นี้หมายถึง สถานที่หรือสิ่งที่เป็นเคารพบูชาเนื่องด้วยพระพุทธเจ้าหรือพระพุทธศาสนา เรียกเต็มว่า สัมมาสัมพุทธเจดีย์หรือพุทธเจดีย์

พระเจดีย์ที่ถือว่าเป็นสิ่งแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ที่พุทธศาสนิกชนให้ความเคารพนับถือบูชากราบไหว้ อันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชนนั้น มีเพียง 4 ประเภทเท่านั้น ดังที่พระธรรมปิฎกกล่าวไว้ว่า

1. ธาตุเจดีย์ เจดีย์ คือ พระบรมสารีริกธาตุ และพระธาตุพระสาวก
2. บริโภกเจดีย์ เจดีย์ คือ สิ่งขวนิชสถาน 4 แห่ง ได้แก่ที่ประสูติ ที่ตรัสรู้ ที่แสดงปฐมเทศนา และที่ปรินิพพาน ตลอดถึงพุทธบริวาร และต้นพระศรีมหาโพธิ์
3. ธรรมเจดีย์ เจดีย์ คือ พระไตรปิฎก คัมภีร์พระธรรมที่จารในใบลาน ที่พิมพ์เป็นเล่ม สมุด และคำสั่งสอนที่จารึกในแผ่นศิลา หรือแผ่นอื่น ๆ อีก
4. อุทเทสิกเจดีย์ เจดีย์ คือ พระพุทธรูป รอยพระพุทธรูป และรูปพระสงฆ์สาวก⁷⁴

พระเจดีย์หรือพุทธเจดีย์นั้น นิยมแบ่งเป็นชนิดต่าง ๆ กันตามหน้าที่ของการสร้างอนุสรณ์นั้น ๆ หรือวัตถุที่ใช้บรรจุไว้ในพระเจดีย์นั้น ในมหาปรินิพพานสูตรและมิลินทปัญหาได้แบ่งประเภทแห่งพระเจดีย์ไว้ 4 ประเภทดังที่กล่าวมาแล้ว แต่ก็มีหลายท่านด้วยกันที่ได้อธิบายความหมายของพระเจดีย์แต่ละประเภทไว้ ดังที่พระครูกัลยาณิทธิวัฒน์ ได้อธิบายถึงพระเจดีย์แต่ละประเภทไว้ว่า

ธาตุเจดีย์นั้น หมายถึง เจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเมื่อถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระแล้ว ก็ได้แบ่งแจกไปตามบรรดาเมืองต่าง ๆ ในอินเดียที่นับถือพระพุทธศาสนา 8 แห่งด้วยกัน และผู้ครองนครนั้น ๆ ก็ได้สร้างพระสถูปบรรจุพระสารีริกธาตุไว้

⁷⁴ พระธรรมปิฎก (อ.ป.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, ย่างแล้ว, หน้า 136.

สักการบูชาต่อไป แต่ภายหลังพระสถูปเหล่านั้นทรุดโทรมลง พระเจ้าอโศกมหาราชกษัตริย์อินเดีย ซึ่งทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในชั้นหลังได้โปรดให้รวบรวมมาแล้วแบ่งแจกไป ณ บรรดาเมืองต่าง ๆ ที่ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาอีกมากมาย

บริโภคเจดีย์นั้น หมายถึง สัณเฑาะณีสถาน 4 แห่งที่พระพุทธองค์ให้มหาชนไปปลงธรรมสังเวชเมื่อระลึกถึงพระองค์ คือ ที่ประสูติ ที่ตรัสรู้ ที่ประทานปฐมเทศนา และที่ปรินิพพาน แต่ภายหลังได้เพิ่มที่อื่นเข้าไปอีก เป็นต้นว่า ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปาฏิหาริย์ ที่บรรจุพระอังคารสถานที่ถูกวางพระเพลิงพระพุทธสรีระ ที่บรรจุพระนาคโลหะ ที่ดวงพระธาตุ ตลอดจนนับการรับพันธุพระศรีมหาโพธิ์ไปปลูก ณ ที่ต่าง ๆ เป็นบริโภคเจดีย์ด้วย⁷⁵ และเครื่องบริวารของพระพุทธเจ้า มีบาตร จีวร และบริวารพิเศษมี ชัมมกรก เสนาสนะ เตียง ตั่ง กุฏิ วิหาร เป็นต้น ก็จัดเข้าในประเภทบริโภคเจดีย์ เพราะเป็นของที่เนื่องด้วยพระพุทธเจ้า

ธรรมเจดีย์นั้น หมายถึง การจาริกขอพระธรรมไว้บูชา ในชั้นเดิมมักเลือกเอาหลักพระธรรมที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา เช่น คาถาแสดงพระอริยสัจ 4 มาจาริกไว้บูชา ต่อเมื่อภายหลังมีการจาริกพระธรรมเป็นตัวอักษรแล้ว ก็นับพระไตรปิฎกเป็นธรรมเจดีย์เช่นเดียวกัน

อุทเทสิกเจดีย์นั้น หมายถึง พระพุทธเจดีย์อย่างอื่นที่ไม่เกี่ยวกับสามอย่างข้างต้นนั้น เช่น พระพุทธรูป เป็นต้น แต่ชั้นเดิม ในอินเดียยังห้ามมีการสร้างรูปเคารพใหม่ จึงทำเป็นเครื่องหมายแทนพระพุทธองค์ เป็นต้นว่า รูปม้าผูกเครื่องอานเปล้า แทนตอนเสด็จออกพระมหาภิเนษกรมณรรวมถึงประติมากรรมต่าง ๆ ที่สร้างด้วยถาวรวัตถุมีค่ามากบ้าง น้อยบ้าง เช่น ทำด้วย เงิน ทอง แก้ว มณี ศิลา โลหะ ดิน ปูน และไม้ เป็นต้น⁷⁶ เช่นเดียวกับศาสตราจารย์ ดร. สันติ เล็กสุขุม ก็ได้กล่าวถึงเจดีย์แต่ละประเภทนั้นไว้ว่า

ธาตุเจดีย์ หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่บรรจุพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า ของพระมหากษัตริย์ จักรพรรดิ

บริโภคเจดีย์ หมายถึง สัณเฑาะณีสถานอันเป็นสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาหรือที่ซึ่งพระพุทธเจ้าเคยประทับ เช่น ที่ประสูติ ตรัสรู้ ปฐมเทศนา และปรินิพพาน

ธรรมเจดีย์ หมายถึง คาถาแสดงพระอริยสัจ หรือคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก

⁷⁵ สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ, พระเจดีย์ในลานนาไทย, อ่างแล้ว, หน้า 21-22.

⁷⁶ พระครูกัลยาสิทธิวัฒน์ (สมาน กุลยาณมโฆ), พุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ, (กรุงเทพมหานคร : ศุภนิชการพิมพ์, 2541), หน้า 179.

อุทเทสิกเจดีย์ หมายถึง ของที่สร้างขึ้นโดยเจตนาอุทิศแด่พระพุทธเจ้า ไม่กำหนดว่า จะต้องทำอย่างไร เช่น สร้างบัลลังก์ให้หมายแทนพระพุทธองค์⁷⁷

บรรดาพระเจดีย์หรือพุทธเจดีย์ทั้ง 4 ประเภทนั้น ชาวพุทธนับถือพระธาตุเจดีย์เป็นสำคัญ เพราะเป็นพระเจดีย์หรือพุทธเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า จึงได้พากันไปนมัสการกราบไหว้บูชาตามสถานที่ต่าง ๆ และเมื่อได้รับพระบรมสารีริกธาตุมาก็พากันก่อสร้างเจดีย์ที่ประดิษฐานเพื่อให้ประชาชนได้กราบไหว้บูชา เพราะถือว่าพระเจดีย์ที่ชาวพุทธนับถือเป็นพระบรมธาตุก็คือนับถือเป็นพระปรารักษ์ก็คือนำมาใช้ในการช่วยกล่อมเกลาคิดใจให้เข้าถึงพระธรรม เป็นกำลังใจในการประพฤติปฏิบัติธรรมยิ่ง ๆ ขึ้นไป แม้อังคสมเด็จพะสัมมาสัมพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพานไปนานแล้วก็ตาม พระองค์ก็ยังมอบธรรม ซึ่งถือว่าเป็นที่พึ่งอันประเสริฐ ใครที่ปฏิบัติตามมรรคมงคลแปดได้และเข้าใจในอริยสัจสี่ ถือว่าเป็นผู้รู้แจ้งสัจธรรม ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสกับพระวักกิลีที่ว่า “ดูกรวักกิลี ผู้ใดแล เห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่ายอมเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่ายอมเห็นธรรม”⁷⁸

ดังนั้น พระบรมสารีริกธาตุ ที่ประดิษฐานอยู่ในพระเจดีย์ตามสถานที่ต่าง ๆ ชาวพุทธถือว่ามีส่วนสำคัญและเป็นมงคลอันสูงสุด โดยยึดเอาเป็นสิ่งที่ช่วยส่งเสริมกำลังใจ เพราะต่างก็ถือว่า พระบรมสารีริกธาตุเป็นเสมือนตัวแทนพระพุทธเจ้า ไม่ว่าจะสถิตอยู่ในที่ใดยอมทำให้ที่นั่นมีความสำคัญ และเป็นเสมือนพระพุทธเจ้ายังดำรงพระชนม์อยู่ ดังที่ปรากฏในตำนานมุลศาสนาที่ว่า... “ดูกรลัปฺปฺริสะทั้งหลาย พระพุทธเจ้าแห่งเรานิพพานไปแล้ว ยังไว้แต่ธาตุตราบใด แม้อย่างประมาณเท่าพันธุ์ศกาคก็คี่ ก็เรียกว่า พระพุทธเจ้ายังธรรมาน (ทรง) อยู่แล”⁷⁹ ดังเช่นที่ธรรมทาส พานิช ได้กล่าวอธิบายไว้ว่า

ตราบใดยังมีผู้เข้าใจอริยสัจสี่ ปฏิบัติตามมรรคมงคลแปดดับกิเลสตัณหาได้ก็
ชื่อว่ามีนิพพานธรรมในที่นั้น นิพพานธรรมเป็นพระบรมธาตุฝ่ายโลกุตระของ
พระพุทธเจ้าแท้จริง มีอยู่ในที่ใด ก็ชื่อว่ามีพระพุทธเจ้าอยู่ในที่นั้น ส่วนอัฐิธาตุ

⁷⁷ ศาสตราจารย์ ดร.สันติ เล็กสุขุม, เจดีย์ ความเป็นมา และคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 3 (ปรับปรุงใหม่), (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, 2540), หน้า 5.

⁷⁸ ส.ช. 17/216/139.

⁷⁹ กรมศิลปากร, ตำนานมุลศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์, 2519), หน้า 283.

หรือกระดูนั้นก็เพียงพระบรมธาตุฝ่ายโลกียะ สำหรับคนที่ยังมีอุปาทานจะได้ ยึดถือเอาเป็นเครื่องส่งเสริมกำลังใจ⁸⁰

สำหรับบริโภคเจดีย์นอกจากสังเวชนียสถานทั้ง 4 และสถานที่พระพุทธรูปเจ้าทรงแสดง ปาฏิหาริย์แล้ว ในปัจจุบันที่ชาวพุทธนับถือก็คือ ดันพระศรีมหาโพธิ์ ถือว่ามีส่วนสำคัญในการเจริญ พุทธศาสนาคือการระลึกนึกถึงพระพุทธรูปองค์เป็นสิ่งแทนองค์พระพุทธรูปเจ้า ที่เหล่าพุทธศาสนิกชนนับ ถือรองลงมาจากพระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ (พระธาตุเจดีย์)

อีกอย่างคือ ธรรมเจดีย์ ก็ยังเป็นทีเคารพนับถือของเหล่าพุทธศาสนิกชนเช่นเดียวกัน เพราะ เป็นเจดีย์ที่บรรจุพระธรรมคำสอน ซึ่งเป็นพุทธภาษิตแท้ ที่จารึกลงบนแผ่นเงินแผ่นทองแผ่นศิลาและ ใบลาน เป็นต้น⁸¹ และคาถาจารึกที่เป็นหัวใจพระพุทธศาสนา เช่น คาถา เย ธมมา... ซึ่งแสดงอริยสัจสี่

แม้พุทธเจดีย์ ก็ถือว่ามีค่าสำคัญ ไม่แพ้เจดีย์ 3 ประเภทที่กล่าวแล้ว เพราะในปัจจุบัน พุทธศาสนิกชนนิยมสร้างสิ่งทีระลึกอื่นเพิ่มขึ้น เช่น พระพุทธรูป หรือรูปสัญลักษณ์แบบเดิมที่แทน องค์พระพุทธรูปเจ้า เช่น ธรรมจักร รอยพระพุทธรูปบาท เป็นต้น⁸² แล้วก็สร้างที่ประดิษฐานเพื่อความ มั่นคง และเพื่อเป็นปูชนียวัตถุสำหรับสักการบูชาของพุทธศาสนิกชนสืบไป

ดังนั้น เมื่อได้ทราบถึงสิ่งที่ควรบูชาในพระพุทธศาสนาแล้ว ก็ควรทำการบูชาด้วยวิธีที่ ถูกต้อง ที่เหมาะสม ด้วยจิตใจที่เลื่อมใสศรัทธาอย่างแท้จริง เพราะว่าการทำการบูชาสิ่งที่ควรบูชา ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น มีผลานิสงส์มากแก่ผู้ที่ทำการบูชา สามารถนำความสุขมาให้ตลอดกาลนาน ทั้ง ชาตินี้ ทั้งชาติหน้า ดังตัวอย่างของบุคคลต่อไปนี้

บุคคลผู้ทำการบูชาสิ่งที่ควรบูชาในพระพุทธศาสนานั้น มีมากมายหลายท่านด้วยกัน ล้วนแต่ ได้รับความสุข ความเจริญ ในชีวิตในภพนี้ในชาตินี้ เมื่อละโลกนี้ไปแล้ว ก็มีสุคติ โลก สวรรค์ เป็นที่ ไปในเบื้องหน้าเหมือนกันทั้งนั้น และที่สำคัญก็คือ ในภพสุดท้ายของผู้ที่ทำการบูชาสิ่งที่ควรบูชา นั้น ล้วนแต่ได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน อันถือว่าเป็นประโยชน์สูงสุด(ปรมาตตะ) ในพระพุทธศาสนา เหมือนกันทั้งนั้น

สำหรับบุคคลผู้ที่ทำการบูชาวัตถุที่ควรบูชา นั้น ได้รับอานิสงส์มากมายหลายประการ ด้วยกัน ดังเช่นที่ปรากฏในมังคลัตถปิฎกที่ว่า... กุลบุตรคนหนึ่งไม่มีโอกาสได้ทำบุญกุศลเลย แม้

⁸⁰ ธรรมทาส พานิช, พระบรมสารีริกธาตุในแดนไทย, (กรุงเทพมหานคร : อรุณวิทยา, 2542), หน้า 14.

⁸¹ พระครูกัลยาสิทธิวัฒน์, พระพุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ, อ่างแล้ว, หน้า 179.

⁸² กรมศิลปากร, พระบรมสารีริกธาตุ, (กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2539), หน้า 2.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะทรงพระชนม์อยู่ จนกระทั่งพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว จึงมีโอกาสดำเนินบุญกุศล โดยการใส่ก้อนปูนขาวก้อนเพียงก้อนเดียวเท่านั้นลงไป ในพระธาตุสำหรับบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์ ในเมื่อมหาชนกำลังพากันสร้างพระเจดีย์อยู่นั่นเอง ด้วยกุศลผลบุญเพียงเท่านั้นทำให้เขาได้ไปเกิดบนสวรรค์ชั้นฟ้า ท่องเที่ยวไปในสุคติ โลก สวรรค์ เป็นเวลาช้านาน และในชาติสุดท้ายเขาได้มาเกิดเป็นกุลบุตรคนหนึ่ง ในสมัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราพอดี ก็ได้บวชในพระพุทธศาสนาทำให้แจ้งมรรค ผล นิพพาน เป็นพระอรหันตปัจฉิมสาวกได้ในที่สุด⁸³ ดังนั้น ท่านใคร่ที่จะประกาศบูรพกรรมของคนในชาติปางก่อนให้เป็นที่ประจักษ์แจ้ง แก่อนุชนคนรุ่นหลัง ได้เห็นเป็นตัวอย่างของการบูชาวัตถุที่ควรบูชา จึงได้กล่าวว่า

ใคร ๆ ไม่อาจนับบุญของบุคคลผู้บูชาบูชาบุคคลทั้งหลาย คือ พระพุทธเจ้า หรือเหล่าพระสาวกผู้ล่วงธรรมเป็นเหตุให้เนิ่นช้า ช้าม โสกะ และปริเทวะได้แล้ว ว่าบุญนี้มีประมาณเท่านี้ อื่นใด ใคร ๆ ไม่อาจนับบุญของบุคคลผู้บูชาบูชาบุคคลเหล่านั้น ผู้คงที่ ดับสนิทแล้ว หากแต่ที่ไหนมิได้ว่า บุญนี้มีประมาณเท่านี้ อื่นใด บุคคลใดในโลกนี้ พึงครอบครองความเป็นใหญ่แห่งทวีป แม้ทั้ง 4 ทวีปทั้งสี่ของบุคคลนั้นนั้น ย่อมไม่ถึงเสียที่ 16 แห่งการบูชานี้เลย ข้าพเจ้ามีใจเลื่อมใสได้ใส่ก้อนปูนขาวในระหว่างแผ่นอิฐ ในพระเจดีย์ของพระพุทธเจ้าพระนามว่าสิทธัตถะ ผู้เลิศกว่านรชน เพราะกรรมที่ข้าพเจ้าได้ทำไว้ในครั้งนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่รู้จักทุกคติตลอด 94 กัป แต่ภักทรกัป นี้เป็นผลแห่งการปฏิสังขรณ์ ในกัปที่ 30 แต่ภักทรกัป ข้าพเจ้าได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดินามว่า ปฏิสังขาร ผู้เพียบพร้อมด้วยรัตนะ 7 ประการ ถึง 13 ครั้ง ธรรมเหล่านี้ คือ ปฏิสัมภิกา 4 วิโมกข์ 8 และอภิญา 6 ข้าพเจ้าทำให้แจ้งแล้ว คำสอนของพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าก็ได้ทำให้แจ้งแล้ว⁸⁴

นี่เป็นผลานิสงส์ผลบุญที่เกิดจากการบูชาวัตถุที่ควรบูชาอันแก่พระเจดีย์ กล่าวคือการช่วยสร้างพระเจดีย์สำหรับบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั่นเอง หรือแม้แต่การตั้งใจไปบูชาพระสถูปของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเอง แต่ไปไม่ถึงก็มีผลานิสงส์ผลบุญมากมายเหมือนกัน ดังเช่นที่ปรากฏในมังคลัตถทีปนีที่ว่า...ในคราวที่พระเจ้าอชาตศัตรูได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่พระองค์ทรงได้รับในเมื่อพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว

⁸³ มหามกุฏราชวิทยาลัย, มังคลัตถทีปนี แปล เล่ม 1, อ่างแล้ว, หน้า 86.

⁸⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 87-88.

นิพพานแล้ว จึงบรรจุไว้ในพระสถูปแล้วทำการฉลองพระสถูป พอดีอุบาสิกาวเมืองราชคฤห์คน
หนึ่งใคร่อยากจะทำบูชาพระสถูปนั้น แต่ไม่รู้จะเอาดอกไม้อะไรดีบูชาพระสถูปนั้น ก็เลยเก็บเอาดอก
บวบขม 4 ดอก มาเพื่อเป็นพุทธบูชา แต่บังเอิญนางยังไม่ถึงพระสถูปทำการบูชาอย่างที่ตนเองตั้งใจ
เอาไว้ ก็ต้องมาโดนแม่โคลูกอ่อนตัวหนึ่งขวิดตายเสียก่อน เพียงแค่นางตั้งใจไว้เท่านั้น ยังไม่ได้ไป
ถึงพระสถูปทำการบูชาอย่างที่ตั้งใจไว้เลย ก็ทำให้นางได้ไปเกิดเป็นนางเทพธิดาบนสวรรค์ชั้นฟ้า
ในท่ามกลางนางเทพธิดาผู้เป็นบริวารของท้าวสักกะ (พระอินทร์) จึงทำให้ท้าวสักกะทรงสงสัยเมื่อ
ทอดพระเนตรเห็นนางเข้า เพราะนางมีสีเหลืองทั้งตัว⁸⁵ ดังนั้น จึงตรัสถามนางว่า

นางผู้เจริญผู้มีญาเหลือง ธงเหลือง ประดับด้วยเครื่องอลังการเหลือง มืองค์
ลูบไล้ด้วยจันทน์เหลือง ทัดทรงดอกอุบลเหลือง มีปราสาทและที่ไสยาสน์
เหลือง ที่นั่งเหลือง โภชนะเหลือง ฉัตรเหลือง ม้าเหลือง รถเหลือง พัดเหลือง ใน
ภพมนุษย์ในกาลก่อน เธอได้ทำกรรมอะไรไว้ แม่เทพธิดา เธออันฉันทามแล้วจง
บอก นี่เป็นผลแห่งกรรมอะไร⁸⁶

เมื่อเป็นเช่นนั้น นางจึงได้ทูลตอบท้าวสักกะ ตามความเป็นจริงว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บวบขมชนิดเถา มีรสขม ใคร ๆ ไม่ปรารถนามีอยู่
หม่อมฉันมีใจเลื่อมใสได้นำเอาดอกบวบขมนั้น 4 ดอกไปบูชาพระสถูป เจาะจง
พระสรีระของพระศาสดา เพราะหม่อมฉันกำลังมีใจส่งไปถึงองค์พระศาสดานั้น
ไม่ทันตรวจดูทางของแม่โคนั้น ทันใดนั้น แม่โคได้ขวิดหม่อมฉันผู้มีฉันทะใน
ใจยังไม่ถึงพระสถูป ถ้าหม่อมฉันพึงก่อสร้างบุญนั้นไซ้ สมบัติจะพึงมียิ่งกว่านี้
แน่นอน ข้าแต่ท้าวฆวนจอมเทพ เทพฤๅษร ก็ด้วยกรรมนั้น หม่อมฉันจึงละ
ร้างมนุษย์มาสู่ความเป็นสหายแห่งพระองค์⁸⁷

ท้าวสักกะเมื่อทรงสดับดังนั้นแล้ว เมื่อจะทรงชักชวนเหล่าเทพบุตรให้ไปบูชาพระอุฬามณี
เจดีย์ ที่ตั้งอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จึงได้ตรัสว่า

มาตลี เชิญท่านดูผลกรรมอันวิจิตร นำอัศจรรย์นี้ ไทยทานเมื่อน้อยอันบุคคล
ทำแล้ว บุญกลับมีผลมาก เมื่อจิตเลื่อมใสในพระตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระ

⁸⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 91.

⁸⁶ พุ. วิ. 26/47/67.

⁸⁷ เรื่องเดียวกัน.

ปัจเจกพุทธเจ้า หรือในพระสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ทักษิณา ชื่อว่าน้อย ไม่มีเลข มาเถิด มาตลี แม้พวกเราก็จะฉลองพระธาตุของพระตถาคตเจ้าให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพราะการสั่งสมบุญทั้งหลายนำสุขมาให้ แม้เมื่อพระพุทธรูปทรงพระชนม์ม้อยู่ก็ดี นิพพานแล้วก็ดี เมื่อจิตสมาธิสมาธิ ผลก็ย่อมมีสมาธิสมาธิ เหตุว่า สัตว์ทั้งหลายผู้มีการตั้งความปรารถนาแห่งใจเป็นเหตุ ย่อมไปสู่สุคติ ทายกทั้งหลายทำสักการะในพระตถาคตเหล่าใด แล้วไปสู่สวรรค์ พระตถาคตเหล่านั้น ทรงอุบัติเพื่อประโยชน์แก่ชนเป็นอันมากหนอ⁸⁸

นี่เป็นผลานิสงส์ผลบุญของการบูชาวัตถุที่ควรบูชา กล่าวคือการบูชาพระธาตุเจดีย์อันเป็นเครื่องแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นเหมือนที่รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชนนั่นเอง จึงพอจะกล่าวได้ว่า การบูชาบุคคลที่ควรบูชาก็ดี การบูชาวัตถุที่ควรบูชาก็ดี มีผลานิสงส์ผลบุญมากมาย ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ดังนั้น พุทธศาสนิกชนจึงสมควรที่จะทำการบูชาด้วยวิธีที่ถูกต้อง และเหมาะสมตามหลักการบูชาในพระพุทธศาสนา เพื่อที่จะได้เกิดผลานิสงส์ผลบุญแก่ผู้ทำการบูชา อย่างเห็นได้จากตัวอย่างของผู้ทำการบูชาข้างต้น

2.4 ประโยชน์ของการบูชาสิ่งที่ควรบูชา

บุคคลทำการบูชาสิ่งที่ควรบูชาย่อมได้รับสมบัติมากมาย ความสุข ความเจริญ ความยกย่องสรรเสริญในโลกนี้ เมื่อละโลกนี้ไปแล้วย่อมไปสู่สุคติ มีสวรรค์ นิพพานเป็นที่หวังได้ นี้ถือว่าเป็นประโยชน์ของการบูชาสิ่งที่ควรบูชา ดังเช่นที่สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร) ได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับประโยชน์ของการบูชาสิ่งที่ควรบูชาไว้ว่า “การบูชาที่ให้เกิดผลเป็นมงคล สามารถให้สำเร็จประโยชน์อย่างที่สุดที่ผู้ทำการบูชามุ่งหวังนี้ ต้องเป็นการบูชาผู้ที่ควรบูชา คือ บูชาคนดี เช่น มารดาบิดา ครูอุปัชฌาย์อาจารย์ หัวหน้าผู้ปกครอง พระมหากษัตริย์ พระพุทธรูป พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสงฆ์สาวก พระอรหันตปัจเจก หรือผู้มีคุณอื่นอีก และการบูชาวัตถุที่ควรบูชา ซึ่งควรแก่อนุสติสถาน คือ ธาตุเจดีย์ บริโกศเจดีย์ ธรรมเจดีย์ อุทเทสิกเจดีย์ เหล่านี้ เมื่อบุคคลทำการบูชาด้วย อามิสบูชาและปฏิบัติบูชาแล้วย่อมให้เกิดผลเป็นมงคล เพราะเป็นอนุสติสถานมีคุณให้บุคคลระลึกถึงและถือเป็นข้อปฏิบัติบำเพ็ญชีวิตให้บริสุทธิ์สะอาดตั้งมั่นได้”⁸⁹ ประโยชน์ของการบูชาสิ่งที่ควรบูชานั้น มี 3 อย่าง คือ

1. ทิฏฐธัมมิกัตถะ (ประโยชน์ชาตินี้)

⁸⁸ ชู. วิ. 26/47/68.

⁸⁹ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร), มงคลยถาปฏิบัติ ฉบับสมบูรณ์, อ้างแล้ว, หน้า 69-70.

2. สัมปรายิกัตถะ (ประโยชน์ชาติหน้า)

3. ปรมัตถะ (ประโยชน์สูงสุด)

2.4.1 ประโยชน์ชาตินี้

ในพระพุทธศาสนา บุคคลผู้ที่ทำการบูชาสิ่งที่ควรบูชา เมื่อยังมีชีวิตอยู่ ย่อมมีความสุข ความเจริญ และได้รับการยกย่องสรรเสริญ แบบเห็นตาเห็นที่เดียว ดังเช่นพระพุทธพจน์ที่ว่า...

กุลบุตรในโลกนี้ สักการะ เคารพ นับถือบูชา มารดาบิดา, บุตร ภรรยา ทาส กรรมกร, เพื่อนชาวนา เพื่อนร่วมงาน, เทวดาผู้รับพิธีกรรม และสมณพราหมณ์ ด้วยโศภทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อามเห็งือต่างน้ำ ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม มารดาบิดา, บุตร ภรรยา ทาส กรรมกร คนใช้, เพื่อนชาวนา เพื่อนร่วมงาน, เทวดาผู้รับพิธีกรรม และสมณพราหมณ์ ผู้ได้รับสักการะ เคารพ นับถือ บูชาแล้ว ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรนั้นด้วยน้ำใจอันงามว่า ‘ขอท่านจงมีชีวิตยืนนาน มีอายุยืนนาน’ กุลบุตรผู้อันมารดาบิดา, บุตร ภรรยา ทาส กรรมกร คนใช้, เพื่อนชาวนา เพื่อนร่วมงาน, เทวดาผู้รับพิธีกรรม และสมณพราหมณ์อนุเคราะห์แล้ว พึงหวังได้ความเจริญอย่างเดียว ไม่มี ความเสื่อมเลย⁹⁰

จากพระพุทธพจน์นี้ จะเห็นได้ว่า การบูชานั้น มีผลานิสงส์เห็นตาเห็นที่เดียว ทำให้ผู้ที่ทำการบูชานั้น ได้รับความยกย่องสรรเสริญ มีความเจริญด้วยอายุ วรรณะ สุข พละ อันเป็นความปรารถนาที่ทุกคนต้องการกันทั้งนั้น

2.4.2 ประโยชน์ชาติหน้า

บุคคลที่ทำการบูชาสิ่งที่ควรบูชา เมื่อละโลกแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ดังเช่นพระพุทธพจน์ที่ว่า... มารดาบิดาผู้อนุเคราะห์ประชา ท่านเรียกว่าพรหม บุรพจารย์ และอาหุไนยบุคคลของบุตรทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น บัณฑิตพึงนมัสการ และสักการะมารดาบิดานั้นด้วยข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน การอบกลิ่น การให้อาบน้ำ และการชำระเท้า เพราะการปรนนิบัติมารดาบิดานั้นแล บัณฑิตทั้งหลายจึงสรรเสริญเขาในโลกนี้เอง เขาตายไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์⁹¹

⁹⁰ อจ. ปญจก. 22/58/105-107.

⁹¹ อจ. จตุกก. 21/63/107-108.

บุคคลผู้ที่ทำการบูชาสิ่งที่ควรบูชา ปฏิบัติชอบในมารดาบิดา ตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือสาวกของตถาคต ย่อมคุณแลตนไม่ให้ถูกกำจัด ไม่ให้ถูกทำลาย ไม่มีความเสียหาย ไม่ถูกผู้รู้ติเตียน และประสบบุญเป็นอันมาก ดังเช่นพระพุทธพจน์ที่ว่า...

นรชนผู้ปฏิบัติชอบในมารดาบิดา ตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือสาวกของตถาคตนั้น ย่อมประสบบุญเป็นอันมาก เพราะการประพฤติธรรมในมารดาบิดานั้น บัณฑิตทั้งหลายจึงสรรเสริญนรชนนั้นใน โลกนี้แล เขาจากโลกนี้ไปแล้ว จึงบันเทิงในสวรรค์⁹²

จะเห็นได้ว่า การบูชานั้น มีผลานิสงส์ผลบุญไม่ใช่เฉพาะในชาตินี้เท่านั้น ยังส่งผลไปถึงชาติหน้าอีกหรือหลายชาติด้วยกัน ดังเช่นที่ปรากฏในมังคลัตถปิณีที่ว่า...ในพระพุทธศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ มีหญิง 4 คนได้เอาดอกไม้คนละกำถวายพระภิกษุรูปหนึ่ง ด้วยกุศลผลบุญเพียงเท่านั้น ทำให้นางทั้ง 4 นั้น ไปเกิดเป็นเทพธิดาบนสวรรค์ชั้นฟ้า ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เสวยทิพยสมบัติอยู่เป็นเวลาหลายภพหลายชาติทีเดียว⁹³

2.4.3 ประโยชน์สูงสุด

บุคคลที่ทำการบูชาสิ่งที่ควรบูชาในพระพุทธศาสนาด้วยการบูชา 2 อย่าง (อามิสบูชา และปฏิบัติบูชา) โดยเฉพาะปฏิบัติบูชานั้น ย่อมให้สำเร็จประโยชน์สูงสุด (ปรমัตถะ) คือ มรรค ผล นิพพาน ในพระพุทธศาสนาได้โดยไม่ยาก เพราะปฏิบัติบูชานั้น ก็คือ การปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นเอง ดังเช่นที่ปรากฏในมังคลัตถปิณีที่ว่า...เมื่อคราวที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพานเป็นเวลา 4 เดือนด้วยกัน มีพระภิกษุรูปหนึ่ง ชื่อว่าติสสะ ท่านยังเป็นพระภิกษุอุชชนธรรมดา ยังไม่ได้บรรลุมรรคผลนิพพานอันใด ในพระพุทธศาสนา จึงคิดว่า จะเพียรพยายามให้บรรลุมรรคผลนิพพานให้ได้ก่อนที่พระพุทธองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน จึงไม่มาคอยเฝ้าดูแลพระพุทธองค์เหมือนพวกภิกษุรูปอื่น ๆ อยู่รูปเดียวในอิริยาบถทั้ง 4 เกรงปรารถนาคความเพียรอย่างเดียว จึงทำให้พวกภิกษุด้วยกันไม่พอใจ คิดว่า ภิกษุรูปนี้ไม่มีความรักในพระพุทธองค์ ไม่สนใจเลย ทั้งที่พระพุทธองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว เป็นพระสาวกแบบไหนกัน ก็เลยนำความนั้นทูลให้พระพุทธองค์ทรงทราบ เพื่อทรงจะได้ว่ากล่าวตักเตือนบ้าง แต่พระพุทธองค์กลับประทานสาธุการให้แก่เธอแล้วตรัสสอนพวกภิกษุว่า “ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดมีความรักในเรา ผู้นั้นพึงเป็นเหมือนติสสะเถระนี้แหละ เพราะชนทั้งหลายแม้ทำการบูชาด้วยของหอมและมาลา

⁹² อจ. ทศ. 21/4/7.

⁹³ มหามกุฏราชวิทยาลัย, มังคลัตถปิณี แปล เล่ม 1, อ้างแล้ว, หน้า 105.

เป็นต้น หาชื่อว่าบูชาเราแท้จริงไม่ ส่วนหมู่ชนผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมนั้นแล ชื่อว่าบูชาเรา”⁹⁴ นี่ถือว่าเป็นผลานิสงส์ผลบุญที่เกิดจากการบูชาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยการปฏิบัติธรรมนั่นเอง อันเป็นการบูชาที่พระพุทธองค์ทรงโปรดด้วย และการบูชาด้วยการปฏิบัตินี้สามารถให้ผู้ปฏิบัตินั้นได้รับประโยชน์อย่างสูงสุด อันถือว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งเหมือนดังเช่นตัวอย่างที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

2.5 โทษของการบูชาสิ่งที่ไม่ควรบูชา

บุคคลทำการบูชาสิ่งที่ไม่ควรบูชา ย่อมได้ประสบความสำเร็จทุกขัณมกมาย ความลำบากก็ไม่ค่อยมี แต่ความเดือดร้อน ไม่มีความเจริญรุ่งเรืองในทุก ๆ ด้านในโลกนี้ เมื่อละโลกนี้ไปแล้วก็ย่อมจะไปสู่ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะผลของการบูชาผู้ที่ไม่ควรบูชานั้นเอง ดังเช่นที่สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ ได้กล่าวถึงโทษของการบูชาสิ่งที่ไม่ควรบูชาไว้ว่า

การบูชาสิ่งที่ไม่ควรบูชา ย่อมส่งผลให้เป็นโทษ หรือเป็นอัปมงคล แก่ผู้ทำการบูชาทุกครั้งไป การบูชาสิ่งที่ไม่ควรบูชานั้น ก็คือ การบูชาคนชั่ว คน โจรคน โหดร้าย คนเลวทราม ย่อมให้เกิดผลเป็นโทษหรือเป็นอัปมงคล เพราะเขาเหล่านั้นเป็นต้นเหตุให้ผู้บูชาเป็นคนอัปรีชัญไร และอาจถูกผลาญชีวิตได้ในที่สุด แม้การบูชาวัตถุที่ไม่ควรบูชาก็เหมือนกัน เช่น บูชาเจ้าที่เจ้าทาง บูชาผีสาว บูชานางไม้ มีนางตะเคียนเป็นต้น และบูชาเหล่า บูชาใบกระท่อม บูชากัญชยาฝิ่น บูชาเฮโรอีน บูชาการพนัน บูชาความเจ้าชู้ ก็ให้เกิดผลเป็นโทษหรือเป็นอัปมงคลเช่นกัน เพราะสิ่งเหล่านี้ไม่มีคุณอะไรพอให้ผู้บูชายึดเป็นข้อปฏิบัติอบรมตนให้เป็นคนดีได้ ซ้ำกลับย่นตัวผู้บูชาให้เลวลง และทำของบูชาอันมีค่าให้เสียไปเปล่า ต่อว่าผู้บูชาเป็นคนโง่งมง่าย⁹⁵

จะเห็นได้ว่า โทษของการบูชาสิ่งที่ไม่ควรบูชานั้น นอกจากจะเป็นการบูชาไร้สาระ ไร้ประโยชน์ เป็นอัปมงคลแล้ว ยังเป็นการบูชาที่โง่งมง่าย บางครั้งบางทีถึงกับสูญเสียชีวิตให้กับผู้ที่ไม่ควรบูชานั้นอีกด้วย ได้รับความทุกข์ทรมานทั้งในปัจจุบันชาติ และอนาคตชาติ ดังนั้น จึงพอจะกล่าวได้ว่าโทษของการบูชาสิ่งที่ไม่ควรบูชานั้นมี 2 อย่าง ได้แก่

1. โทษในชาตินี้
2. โทษในชาติหน้า

⁹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 115.

⁹⁵ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมโร), มงคลยถาชีวิต ฉบับสมบูรณ์, อ้างแล้ว, หน้า 69.

2.5.1 โทษชาตินี้

ผู้ที่บูชาคนที่ไม่ควรบูชา คือ อสัตบุรุษ คนไม่ดีทั้งหลาย ย่อมได้รับความทุกข์มากมายหลายประการ ดังเช่นเรื่องพระเจ้าอชาตศัตรูที่ปรากฏในสามัญญผลสูตรที่ว่า... พระเจ้าอชาตศัตรูบูชาพระเทวทัต ผู้เป็นบุคคลที่ไม่ควรบูชา ทำให้ได้รับความทุกข์มีประการต่าง ๆ เช่น ได้รับการติเตียนจากประชาชนพลเมืองของพระองค์ว่า เป็นพระราชชาติชั่วช้า ปลงพระชนม์แม้กระทั่งพระราชบิดาของพระองค์ ซึ่งถือว่าเป็นบุคคลที่ออกตัญญูอย่างมาก เป็นพระราชผู้ไม่เป็นที่รักของประชาชนพลเมือง เนื่องจากการคบหาสมาคมกับคนไม่ดี (พระเทวทัต) ต่อมาภายหลัง จากที่พระองค์ทรงเชื่อพระเทวทัต ได้ปลงพระชนม์พระราชบิดาของพระองค์แล้ว ทำให้พระองค์สำนึกผิด คิดจะกลับตัวกลับใจ มีพระประสงค์จะเข้าเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อทูลถามถึงสาเหตุว่าเป็นเพราะอะไร พระองค์จึงทรงบรรทมไม่หลับ เมื่อพอจะงีบหลับพระเนตรลงเท่านั้น ก็เหมือนมีคนเอามือมาแทง ครั้งแรกพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ไม่ให้ทรงเข้าเฝ้า เพราะพระเจ้าอชาตศัตรูมีความผิดอย่างมหันต์ แต่เนื่องจากพระพุทธรองค์ได้ทรงเล็งเห็นว่าต่อไปในภายหน้า พระเจ้าอชาตศัตรูนี้ จักเป็นผู้ที่ให้การอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาอย่างไม่มีใครเหมือน ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงทรงอนุญาตให้เข้าเฝ้า อันที่จริงแล้วพระเจ้าอชาตศัตรู ถ้าไม่ได้ปลงพระชนม์พระราชบิดาจะสามารถบรรลุผลในพระพุทธศาสนาได้ แต่เนื่องจากพระเจ้าอชาตศัตรูทรงปลงพระชนม์พระราชบิดา ซึ่งถือว่าเป็นกรรมหนัก จึงไม่สามารถจะบรรลุผลใด ๆ ในพระพุทธศาสนาได้เลย ได้เพียงแต่เป็นอุบาสกผู้มีศรัทธาอันไม่หวั่นไหว ในพระพุทธศาสนาเท่านั้น ความทุกข์ ความทรมานพระราชหฤทัย ดังกล่าวมาแล้วนี้จัดเป็นความทุกข์ ความทรมานในชาตินี้ก่อน ซึ่งเป็นผลเกิดมาจากการบูชาผู้ที่ไม่ควรบูชา คือ อสัตบุรุษ คนไม่ดีนั่นเอง⁹⁶

2.5.2 โทษชาติหน้า

ผู้ที่ทำการบูชาผู้ที่ไม่ควรบูชา คือ อสัตบุรุษ คนไม่ดี นอกจากจะได้รับความทุกข์ ความทรมาน ในชาตินี้แล้ว ยังจะได้รับความทุกข์ ความทรมานในชาติหน้าด้วย ดังตัวอย่างของพระเจ้าอชาตศัตรูที่ปรากฏในสามัญญผลสูตรที่ว่า...พระเจ้าอชาตศัตรูได้บูชาพระเทวทัต แล้วหลงเชื่อคำของพระเทวทัตจึงได้ปลงพระชนม์พระราชบิดาของพระองค์ ก็จักต้องไปเกิดในโลหกุมภินรก โดยการลงไปภายใต้ถึงพื้นหม้อ โดยกาลประมาณ ได้สามหมื่นปี แล้วผุดขึ้นเบื้องบนอีก ถึงปากหม้อ โดยกาลประมาณสามหมื่นปีเหมือนกัน แล้วจึงจักพ้นได้ ท่านเปรียบเหมือนคนบางคนฆ่าคนอื่นแล้ว พ้นจากอาชญาด้วยวัตถุสักว่าดอกไม้กำมือเดียว สาเหตุที่พระเจ้าอชาตศัตรูได้รับกรรมเพียงเท่านี้ เนื่องจากพระเจ้าอชาตศัตรู ได้ถึงพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ว่าเป็นสวณะ

⁹⁶ ที. ที. 9/91/45.

ที่พึง เพราะพระเจ้าอชาตศัตรูถือว่าเป็นบุคคลที่ทำความหนัก นี่เป็นผลกรรมที่พระเจ้าอชาตศัตรูจักได้รับในชาติหน้า เนื่องจากการบูชาผู้ที่ไม่ควรบูชา⁹⁷

จะเห็นได้ว่า การบูชาผู้ที่ไม่ควรบูชา⁹⁷ ให้โทษทั้งในชาตินี้และชาติหน้า เพราะฉะนั้นบุคคลควรที่จะเลือก หรือพิจารณาให้ดีกว่าก่อนที่จะบูชาคนอื่น ๆ มิใช่บูชาโดยขาดปัญญาพิจารณา ถ้าการบูชาในลักษณะนี้ เรียกว่าบูชาอย่างมงาย ผู้ที่ทำการบูชาในลักษณะนี้คงได้รับความทุกข์ทั้งในชาตินี้ และชาติหน้าเช่นดังตัวอย่างที่กล่าวมาแล้วอย่างแน่นอน

⁹⁷ เรื่องเดียวกัน.

บทที่ 3

การบูชาในพระพุทธศาสนาตามคติความเชื่อของล้านนา

เมื่อพระพุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแผ่ในล้านนา เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 13 ชาวล้านนาจึงได้หันมาให้ความเคารพนับถือบูชาพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนานิกายหินยาน ซึ่งชาวล้านนาได้รับเอามาจากอาณาจักรทวารวดี พระพุทธศาสนาหินยานนั้นได้เข้ามาเผยแผ่ขี้นมายังลุ่มแม่น้ำปิงพร้อม ๆ กับการเสด็จครอบครองดินแดนหรือรัฐไชยของพระนางจามเทวี จนในช่วงระยะเวลาต่อมาเมืองหรือรัฐไชยได้กลายเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมที่สำคัญของล้านนาไทย¹

โดยเฉพาะในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช เมืองหรือรัฐไชยมีความเข้มแข็งเป็นอย่างมาก และได้ขยายอิทธิพลทางการเมืองเผยแผ่พระพุทธศาสนาออกไปยังบริเวณที่ใกล้เคียง ในแถบลุ่มแม่น้ำปิง ไปตลอดจนถึงดินแดนในจังหวัดเชียงรายเลยทีเดียว

ด้วยเหตุนี้ชาวล้านนาจึงมีความเชื่อแบบผสมผสานทั้งความเชื่อแบบดั้งเดิมและความเชื่อทางพระพุทธศาสนา จึงกลายเป็นความเชื่อแบบผสมผสานเข้าด้วยกัน ดังนั้นชาวล้านนาเองจึงให้ความเคารพนับถือบูชาทั้งในพระพุทธศาสนาตามหลักธรรมคำสอนต่าง ๆ ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และความเชื่อแบบดั้งเดิม คือ ความเชื่อที่มีอยู่ก่อนแล้ว เช่น ความเชื่อเรื่องผี และเมื่อมีความเชื่อเรื่องผีแล้ว ก็เป็นเรื่องธรรมดาที่ชาวล้านนาเองก็ให้ความเคารพนับถือบูชาผีด้วยเช่นกัน เพราะฉะนั้นการบูชาของชาวล้านนาจึงกลายเป็นการบูชาแบบผสมผสานระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่ก่อน ดังที่ผู้ศึกษาจะได้กล่าวต่อไป

3.1 การบูชาตามความเชื่อแบบดั้งเดิมของล้านนา

การบูชาตามความเชื่อแบบดั้งเดิมของล้านนานั้น เดิมทีชาวล้านนานั้นมีความเชื่อในเรื่องของวิญญาณหรือผี โดยคิดว่าวิญญาณหรือผีนั้นเป็นสิ่งที่มีความอำนาจเหนือกว่าตนเอง สามารถคลบบันดาลให้ทั้งความทุกข์และความสุข หรือทั้งสิ่งดีและไม่ดีก็ได้ เพราะชาวล้านนามีความเชื่ออย่างนี้ จึงเกรงกลัวต่อวิญญาณหรือผี ก็เลยพากันกราบไหว้บูชาให้ความเคารพนับถือ เพื่อที่วิญญาณหรือผีนั้นจะได้คลบบันดาลให้ตนเองประสบแต่สิ่งที่ดี ๆ มีความเจริญก้าวหน้าในสิ่งที่ตนเองต้องการ

เนื่องจากเดิมีชาวล้านนานั้น มีความเคารพนับถือบูชาตามความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ ที่นอกเหนือไปจากพระพุทธศาสนา เช่น การบูชาผี การบูชาไสยศาสตร์และเวทมนตร์คาถา การบูชา

¹ ฮันส์ เพนซ์, ความเป็นมาของล้านนาไทย ในล้านนาไทย, (เชียงใหม่ : ทิพย์เนตรการพิมพ์, 2526), หน้า 13.

เครื่องรางของขลังต่าง ๆ ตามความเชื่อของแต่ละบุคคล การบูชาตามความเชื่อเหล่านี้ ถือว่าเป็นการบูชาตามความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่ก่อนพระพุทธศาสนา ถึงแม้ว่าพระพุทธศาสนาจะมีบทบาทสำคัญในสังคมของชาวล้านนาเป็นเวลาช้านานก็ตาม การบูชาตามความเชื่อดั้งเดิมก็ยังมีปรากฏให้เห็นอยู่จนถึงปัจจุบันนี้ ซึ่งความเชื่อต่าง ๆ เหล่านี้ได้มีอิทธิพลอย่างมากต่อโลกทัศน์บุคลิกภาพและวิถีการดำเนินชีวิตของชาวล้านนาเป็นอย่างมาก ดังสะท้อนให้เห็นได้ในขนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ของชาวล้านนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบูชาผี อันถือว่าเป็นการบูชาตามความเชื่อพื้นฐานที่มีอยู่ในสังคมของชาวล้านนามาตั้งแต่ดั้งเดิมและเป็นกลไกสำคัญที่เกี่ยวข้องอยู่ในโครงสร้างทางสังคม ทำหน้าที่ในการจัดระเบียบและควบคุมทางสังคม เพื่อให้สังคมดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย สำหรับการบูชาในพระพุทธศาสนานั้น เป็นการบูชาอันเป็นระบบความเชื่อแบบใหม่ที่เข้ามาในภายหลัง ซึ่งก็ได้ช่วยระบบความคิดทางศีลธรรมและเรื่องบุญ บาป นรก สวรรค์ และเรื่องอื่น ๆ อีกมากมายให้กว้างขวางขึ้นไปอีก ทั้งการบูชาผี และพระพุทธศาสนาก็มิได้มีความขัดแย้งกัน แต่จะผสมผสานกลมกลืนจนเป็นระบบเดียวกันอยู่ในความคิดความเชื่อของชาวล้านนาเสมอมา จึงมีผู้เสนอความคิดเห็นว่า พระพุทธศาสนาของชาวล้านนานั้น มีลักษณะเป็นพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ดังนั้นการบูชาในเรื่องต่าง ๆ ของชาวล้านนา โดยเฉพาะการบูชาผีนี้ จึงเป็นประเด็นที่ผู้ศึกษาต้องการจะยกมาเป็นตัวอย่างในเรื่องของการบูชาตามความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนา เนื่องจากการบูชาผีนี้ จัดได้ว่าเป็นการบูชาตามความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนา ที่มีมาแต่ก่อนพระพุทธศาสนาจะเข้ามาเผยแผ่ในล้านนาเสียอีก จึงเป็นการบูชาที่ชาวล้านนาให้ความสำคัญมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันทุกวันนี้ ชาวล้านนานั้นมีความเชื่อดั้งเดิมอยู่มากมายหลายอย่างด้วยกัน แต่ที่พอกล่าวโดยสรุปได้ ดังที่มานพ มานะแซม กล่าวถึงความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนาไว้ ในคติความเชื่อเรื่องการฟ้อนผีภาคเหนือว่า มีอยู่ 5 อย่างด้วยกัน คือ

1. ความเชื่อเกี่ยวกับกำเนิดของมนุษย์และชนชาติ
2. ความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจของความอุดมสมบูรณ์
3. ความเชื่อเกี่ยวกับขวัญ
4. ความเชื่อยุคอุดมคติและการปลดปล่อย
5. ความเชื่อเรื่องการนับถือผี²

ดังนั้น ผู้ศึกษาจะกล่าวถึงการบูชาผี อันเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่ชาวล้านนาให้ความสำคัญนับถือบูชาพอเป็นตัวอย่างของการบูชาตามความเชื่อดั้งเดิมนั้นเอง เมื่อกล่าวถึงเรื่องผีและการนับถือผี

²มานพ มานะแซม, “การศึกษาเชิงปรัชญาเรื่อง คติความเชื่อเรื่องการฟ้อนผีในภาคเหนือ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), 2541, หน้า 42.

ของชาวชนบทในสังคมไทย โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว หลาย ๆ คนอาจจะมองว่าเป็นเรื่องซึ่งมลายและไร้สาระ แต่ในสภาพของความเป็นจริงแล้ว การนับถือบูชาผีเป็นระบบความเชื่ออย่างหนึ่งที่ค่อนข้างจะมีความสำคัญเกี่ยวข้องกับชุมชนและวิถีชีวิตของผู้คนที่อยู่ในสังคมค่อนข้างมาก โดยเฉพาะในสังคมของชาวล้านนาแล้วการนับถือบูชาผีจะยิ่งมีความสำคัญมากขึ้น เพราะความเชื่อในการนับถือบูชาผีนั้นเป็นระบบที่มีความสัมพันธ์กับ โครงสร้างทางสังคม เป็นกลไกที่ช่วยกำหนดบทบาทและควบคุมพฤติกรรมทางสังคมของผู้คนในชุมชนให้ดำรงอยู่ร่วมกันอย่างเรียบร้อย

แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะได้รับการนับถืออย่างแน่นแฟ้นและมีบทบาทอย่างสำคัญเกี่ยวข้องอยู่ในวิถีชีวิตของชาวล้านนาเป็นอย่างมาก แต่อิทธิพลของพระพุทธศาสนาก็มีไม่มากพอที่จะกลบเกลื่อนคติความเชื่อแบบดั้งเดิมได้ทั้งหมด ดังนั้น ในสังคมของชาวล้านนาการนับถือบูชาผีก็ยังคงมีอยู่และปะปนไปกับพระพุทธศาสนา ดังสะท้อนให้เห็นในวัฒนธรรมประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การเลี้ยงผีปู่แสะ ย่าแสะ ด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาของชาวล้านนาในทุกวันนี้จึงมิได้เป็นพระพุทธศาสนาแบบปรัชญา แต่จะเป็นพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างพุทธ พราหมณ์ และผี³ อย่างไรก็ตาม ความเชื่อในการนับถือบูชาผีและประเพณีที่เกี่ยวข้องในทุกวันนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงเลือนน้อยลง โดยเฉพาะในชุมชนเมือง แต่ในสังคมของชาวชนบทความเชื่อและประเพณีเกี่ยวกับการนับถือบูชาผีก็ยังคงมีปฏิบัติกันอยู่ คำจำกัดความของคำว่า “ผี” ได้มีผู้ให้คำจำกัดความเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้หลายประการเป็นต้นว่า “ผี หมายถึง วิญญาณของคนที่ยังคงมีชีวิตอยู่ไปแล้วที่แลเห็นไม่ได้ในเวลาปกติ”⁴ หรือ “เป็นสิ่งที่ปกติมองไม่เห็น คนเข้าใจเอาว่ามีฤทธิ์อำนาจเหนือคน อาจให้คุณหรือโทษแก่คน ทำให้คนนับถือหรือเกรงกลัว”⁵ และ “เป็นสิ่งที่ปกติตามปกติไม่สามารถจะมองเห็นตัวได้ แต่เราถือเข้าใจเองว่ามีฤทธิ์อำนาจอยู่เหนือคน อาจให้ดีหรือให้ร้าย คือให้คุณหรือให้โทษแก่เราได้ สิ่งเหล่านี้เราเกรงกลัวและบางทีก็นับถือบูชาด้วย”⁶

การนับถือบูชาผีนั้นคงสืบเนื่องมาจากลัทธิขงจื้อหรือลัทธิขงจื้อ ซึ่งความเชื่อนี้เจริญเติบโตขึ้นมาจากลัทธิที่เชื่อถืออำนาจเหนือธรรมชาติ อันเป็นต้นกำเนิดของลัทธิประเพณีหลาย ๆ อย่าง และเป็น

³ ฉลาด รมิตานนท์, ผีเจ้านาย, (กรุงเทพมหานคร : พายัพออฟเซตพริ้นท์, 2527), หน้า 33-35.

⁴ แก้วมงคล ชัยสุริยพันธ์, เรื่องผีของชาวล้านนาไทยโบราณ, พิมพ์แจกในงานศพนางฉนวน อินทร์สี, (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2486), หน้า 1.

⁵ เสถียร โกเศศ-นาคประทีป, เมืองสวรรค์และผีเทวดา, (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2515), หน้า 307.

⁶ ผศ.มณี พยอมยงค์, วัฒนธรรมล้านนาไทย, สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ จัดพิมพ์, (กรุงเทพมหานคร : สหสินชัยวัฒนา, 2524), หน้า 247.

ที่มาของศาสนาบางประเภทด้วย คติความเชื่อเกี่ยวกับผีเป็นความเชื่อของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยโบราณ เป็นพัฒนาการของความเชื่อระดับหนึ่งของมนุษย์ที่เปลี่ยนแปลงไปตาม โครงสร้างและสภาพของสังคม ในสังคมที่มีความก้าวหน้าทางวิชาการและเทคโนโลยีมากขึ้นจะละทิ้งหรือลดหย่อนความเชื่อเกี่ยวกับผีลงไป “จะหันมานับถือพระเจ้าซึ่งก็คือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็นตัว มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เหนือมนุษย์เหนือธรรมชาติเหมือนผี แต่เรียกชื่อและมีพิธีกรรมแตกต่างกันไปเท่านั้น”⁷ ไม่ได้มุ่งสนองความต้องการในชีวิตประจำวันเท่านั้น แต่จะพยายามแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย เสนอความคิดความเชื่อเกี่ยวกับชาติหน้าที่เป็นเหตุเป็นผล มีหลักปรัชญาที่ซับซ้อนมากขึ้น นับเป็นพัฒนาการของความเชื่อระดับหนึ่ง que แสดงถึงภูมิปัญญาในระดับสูงของมนุษย์ “ซึ่งนักมานุษยวิทยากำหนดให้ความเชื่อในลักษณะนี้เป็นศาสนาของสังคมสมัยประวัติศาสตร์ และให้การนับถือบูชาผีเป็นศาสนาในสมัยก่อนประวัติศาสตร์”⁸ แต่เนื่องจากคติความเชื่อในการนับถือบูชาผีเป็นความเชื่อพื้นฐานที่เก่าแก่ดั้งเดิม ดังนั้นจึงยังคงเหลือความเชื่อดังกล่าวนี้อยู่ในจารีตประเพณีและพฤติกรรมของมนุษย์ในแทบทุกสังคมไม่มากก็น้อย และดูเหมือนว่า”คติความเชื่อในการนับถือบูชาผีนี้จะ เป็นลักษณะร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ไท เพราะไม่ว่าจะเป็นไทใหญ่ ไทเงิน ไทลื้อ ไทวนหรือชาวล้านนาต่างก็นับถือบูชาผีด้วยกันทั้งนั้น”⁹

สำหรับชาวล้านนาแล้วความเชื่อในการนับถือบูชาผี คงจะเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่มาก่อนพระพุทธศาสนาจะเผยแพร่เข้ามา ทั้งนี้ในโลกทัศน์ของชาวล้านนานั้นมีความเข้าใจว่า โลกของมนุษย์กับโลกของผีนั้นซ้อนกันอยู่ และมีความเกี่ยวข้องกัน โดยเชื่อว่ามีผีจำนวนมากในทุกหนทุกแห่งทั้งในเมือง หมู่บ้าน ทุ่งนา แม่น้ำ เหมืองฝาย ป่า ภูเขา และในบ้านเรือน จะมีผีปกป้องรักษาคุ้มครองอยู่ ดังสะท้อนให้เห็นในคำสวดผีฉบับป้ายสาของเก่าจากอำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน ได้ให้ความเห็นว่า

ดูราผี สัพพะว่าผีทั้งหลาย อันอยู่ในนารกขงเขต ประเทศป่า ไม้และแดนดิน
สายสมินเขื่อนถ้ำ ทุกทำน้ำล่าขิมข้ม ทั้งผีย่าและผีโป่ง ผีเสื่อ โท่ง และผีเสื่อนา ผี

⁷ เสถียร โกเศศ-นาคะประทีป, เมืองสวรรค์และผีเทวดา, อ่างแก้ว, หน้า 333-334.

⁸ อมรา พงสาพิชญ์, วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), หน้า 52.

⁹ รัตนาพร เศรษฐกุล, “ความเชื่อและพิธีกรรมของไทย-ไท ที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน : ศึกษากรณีลื้อ”, เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง ความเชื่อและพิธีกรรมของคนไทย-ไท ที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน ณ โรงแรมดวงตะวัน จังหวัดเชียงใหม่, (พ.ศ. 2534) : 6.

ตายโหงและผีตายห้า ผีป่าผีบ้าน ผีเมืองคน ผีตายกลางป่า ไม้ป่าไพรสถนค์คง
ใหญ่ มีทั้งผีเสื้อไร้และเสื้อสวน มีทั้งผีหัวหลวง พวงเป็นหมู่และเป็นขุม...¹⁰

ผีนั่นมีทั้งที่ให้คุณและให้โทษแก่มนุษย์ เป็นทั้งมิตรกับมนุษย์ ในขณะที่เดียวกันก็สามารถจะ
คลบบันดาลให้เกิดภัยอันตรายแก่มนุษย์ได้ แต่ส่วนใหญ่มักจะเป็นผีประเภททรงคุณธรรม มีส่วน
เกี่ยวข้องกับมนุษย์ในแง่คอยให้การปกป้องคุ้มครองพิทักษ์รักษาและอำนวยความสะดวกความดีให้แก่มนุษย์
ด้วยฤทธานุภาพของตัวเอง ถ้าในความสัมพันธ์นั้นมนุษย์กระทำดีต่อผี แต่ในขณะที่เดียวกันมนุษย์อาจ
ได้รับโชคร้ายหรือสูญเสียผลประโยชน์ได้ ถ้าหากปฏิบัติตนไม่ถูกไม่ควรอันเป็นเหตุขัดใจหรือไม่
ถูกใจผี¹¹

กล่าวอีกนัยหนึ่ง ผีนั่นมีทั้งผีดีและผีร้าย ผีดีนั้นตามปกติมีใจเป็นกลาง ๆ ไม่ให้ตีให้ร้ายแก่
ใคร เว้นไว้แต่จะทำให้โกรธ หรือไม่พอใจเท่านั้นเอง แต่เดิมเรียกว่า ผีฟ้า เพราะอยู่บนฟ้า ภายหลัง
เรียกว่า เทวดา เพราะได้คำนี้มาจากอินเดีย ยังมีอีกพวกหนึ่งจะเป็นผีดีหรือผีฟ้าก็ไม่เชิง เป็นผีร้ายก็
ไม่เชิง เป็นพวกอยู่ในอากาศ อยู่ตามป่าตามเขาก็มึ ในถ้ำในน้ำหรือบนต้นไม้ก็มี ผีพวกนี้บางทีเรา
เรียกว่า เทวดา บางทีเรียกว่า ผี เป็นจำพวกผีเทวดา เป็นผีเจ้าที่เจ้าทางต่าง ๆ มี เจ้าป่า เจ้าเขา เป็นต้น
ถือว่าเป็นเทวดาชั้นต่ำ เพราะไม่ได้อยู่บนฟ้า ผีชนิดนี้จัดเข้าอยู่เป็นพวกผีธรรมชาติ อีกพวกหนึ่งเดิม
เป็นคน แต่พอตายไปแล้วก็ไม่ไปไหนยังสิงสถิตอยู่ตามบ้านเรือน เป็นผีญาติผู้ใหญ่ของครอบครัว
เรียกว่า ผีบรรพบุรุษ อีกพวกหนึ่งเดิมเป็นคนเหมือนกันแต่มักเป็นคนเก่งกล้าสามารถ เป็นคนมี
บุญคุณอย่างมากมาแก่คนในหมู่บ้าน หรือเป็นคนร่ำรวย มีอำนาจน่าเกรงกลัวแก่ใคร ๆ เมื่อตายไป
แล้วคนก็ยังให้ความเคารพนับถือบูชา และเกรงกลัวอยู่เหมือนเดิม ผีพวกนี้เรียกว่า ผีวีรบุรุษ สำหรับ
ผีพวกสุดท้ายเป็นผีร้าย ผีเลว หรือผีสามัญ ซึ่งจะมีอยู่เป็นจำนวนมาก ไม่มีชื่อยกย่องเป็นอย่างอื่น ผี
พวกนี้เป็นผีที่เกาะกระแสรานไปทั่ว เป็นพาลไม่ให้คุณความดีแก่ใคร คนจึงกลัวกันมากกว่าผีจำพวก
อื่น ๆ¹² เพราะเหตุนี้ ในวิถีชีวิตของชนชาวล้านนาจึงมีความเกี่ยวข้องกับผีเป็นอย่างมาก ซึ่งแสดง
ออกมาในลักษณะของการให้ความเคารพ นับถือ บูชา ย่าเกรง และขอพึ่งพิงอาศัยนั่นเอง

¹⁰ หนานคิดต์ ตัณฑา ไพบูลย์, “พลังแฝงชีวิตหลังความตาย”, เอกสารในการประชุมสัมมนา
เรื่อง ความเชื่อและพิธีกรรม : ภูมิปัญญาชาวบ้านไทย-ไท ณ โรงแรมดวงตะวัน จังหวัดเชียงใหม่
(มิถุนายน พ.ศ. 2537) : 6.

¹¹ ศศ. ดร. สิทธิ บุตรอินทร์, รายงานผลการวิจัย โลกทัศน์ชาวล้านนา, เอกสารโรเนียวรวม
เล่ม คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, (พ.ศ. 2522) : 38.

¹² ศศ.มณี พยอมยงค์, วัฒนธรรมล้านนาไทย, อ่างแล้ว, หน้า 247-248.

ในจำนวนผีจะมีลำดับชั้นตามอำนาจและหน้าที่ในอาณาเขตของตน ภาพแห่งผีนี้สะท้อนให้เห็นถึง โครงสร้างทางการเมืองและสังคมของชาวนาไทยภาคเหนือ โดยที่แต่ละหมู่บ้าน ตำบล และเมือง จะมีวิญญาณคุ้มครองอยู่ประจำ ในหมู่บ้านก็จะมีเจ้า (ผีวิญญาณ) คุ้มครองหมู่บ้าน ไร่นา (ผีเจ้านาย) และเจ้าคุ้มครองตัวหมู่บ้านโดยเฉพาะ (ผีเจ้าบ้าน) อยู่เป็นวิญญาณสูงสุดเจ้าคุ้มครองเฉพาะหมู่บ้านจะมีอำนาจเหนือหมู่บ้านและไม่ครอบคลุมบริเวณเนื้อที่นา ข้างล่างสุดของลำดับชั้นก็จะเป็นผีวิญญาณของเครื่องใช้ประจำบ้านต่าง ๆ มี เตาและหม้อหนึ่ง เป็นต้น ในระหว่างกลางก็มีผีวิญญาณ เช่น ผีวิญญาณประจำทางเดิน ประจำวัด และประจำเรือน นอกเหนือไกลออกไปจากหมู่บ้านและไร่นา มีผีวิญญาณเป็นจำนวนมากมายเหลือที่จะคณานับ ได้ที่คุ้มครองบริเวณที่ต่าง ๆ นานัปการ ที่สำคัญที่สุดก็คือ ผีเจ้าป่า เจ้าเขา ผีวิญญาณประจำข้าวที่เราเรียกกันว่า เจ้าแม่โพสพ วิญญาณประจำแผ่นดินที่เราเรียกกันว่า เจ้าแม่ธรณี ผีวิญญาณที่อยู่ในลำดับสูงมักจะเป็นผีวิญญาณประเภทเจ้า หรือเทวบุตรเทวดาผีวิญญาณคุ้มครองตัวหมู่บ้านอยู่ในลำดับต่ำสุดที่เรียกกันว่า เจ้า¹³

ผีที่ชาวล้านนาให้ความนับถือบูชานั้นมีอยู่จำนวนมากมาย มีชื่อเรียกและการทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับผู้คนค่อนข้างสับสน ทั้งนี้คงสืบเนื่องมาจากการเรียกชื่อและมีรายละเอียดของประเพณี พิธีกรรมที่แตกต่างกันไปตามกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอยู่หลากหลายในดินแดนล้านนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา อันเป็นเวลาของการฟื้นฟูบ้านเมืองซึ่งได้มีการกวาดต้อนและการอพยพของชนกลุ่มต่าง ๆ เข้ามาอาศัยอยู่ในดินแดนล้านนาเป็นจำนวนมาก ทำให้คติการนับถือบูชาผีของกลุ่มชนเหล่านั้น ได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมของล้านนา โดยเฉพาะในช่วงเวลานับร้อย ๆ ปีที่ผ่านมา ได้มีการหล่อหลอมรวมกันของกลุ่มคนเหล่านี้จนกลายมาเป็นชาวล้านนาในทุกวันนี้ ก็ยังทำให้ประเพณีพิธีกรรมในคติความเชื่อเหล่านั้นปะปนกันจนยากที่จะสืบสาวถึงที่มาดั้งเดิมได้ รวมทั้งในระดับสังคมเมืองที่มีความซับซ้อนและมีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ก็ได้มีผลให้เกิดในการนับถือบูชาผีมีการเปลี่ยนแปลงและซับซ้อน ไปตามสภาพของสังคมด้วย ทำให้มีชื่อเรียกขานของผีและประเภทของผีที่มาเกี่ยวข้องกับคนสับสนมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม ได้มีผู้ศึกษาเรื่องราวของการนับถือบูชาผีในล้านนาไว้ ทำให้อาจจะอธิบายเรื่องราวเกี่ยวกับการนับถือบูชาผีของล้านนาได้ระดับหนึ่ง ผีที่เกี่ยวข้องอยู่ในวิถีชีวิตของชาวล้านนานั้นมีอยู่จำนวนมากทีเดียว แต่เพื่อให้เกิดความเข้าใจในการนับถือบูชาผี ตลอดจนประเพณีและบทบาทที่มีต่อชาวล้านนา ได้อย่าง

¹³ นฤจร อธิธิจักรจรัส, “ความเชื่อในผีสาวงามนตร์ของชาวนาไทยภาคเหนือ”, พุทธศาสนาในล้านนาไทย จัดพิมพ์ในการประชุมใหญ่สมัชชาที่ 13, เชียงใหม่ : องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก, 2523 : 154-155 (อัคราณา).

ชัดเจนมากขึ้น จึงได้แบ่งประเภทของผีที่ชาวล้านนาให้ความนับถือบูชาไว้ 5 ประเภทใหญ่ ๆ ด้วยกันคือ

1. ผีบรรพบุรุษ
2. ผีอารักษ์ หรือผีอะฮัก
3. ผีเจ้านาย
4. ผีครู
5. ผีทั่วไป

การบูชาดังที่กล่าวมาแล้วนี้ ถือว่าเป็นการบูชาตามความเชื่อดั้งเดิมของล้านนาที่มีมาก่อนพระพุทธศาสนา และชาวล้านนาเองก็ยังให้ความเคารพนับถือบูชากันอยู่แม้ในปัจจุบันทุกวันนี้ แต่ต่อมาภายหลังเมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในล้านนาจึงทำให้ชาวล้านนาหันไปให้ความเคารพนับถือบูชาในหลักธรรมคำสอนต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา แต่ถึงอย่างไรก็ยังคงมีการบูชาตามความเชื่อดั้งเดิมอยู่เหมือนกัน อันเป็นการบูชาแบบผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมและความเชื่อแบบพุทธนั่นเอง

3.2 การบูชาตามความเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในพระพุทธศาสนา ความเชื่อเป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็นสำหรับคนทุกคน เพราะความเชื่อทำให้คนเกิดพลังกำลังใจ และมีความหวังในการที่จะดำรงชีวิตเป็นอยู่อย่างปลอดภัย “ศรัทธา หรือความเชื่อนั้น เป็นสิ่งกระบวนการพัฒนาปัญญาในระยะแรก และทั้งยังเป็นหลักความเชื่อพื้นฐาน”¹⁴ เป็นจุดเริ่มต้นและก้าวแรกที่สำคัญในการนำบุคคลเข้าสู่การประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา เมื่อเกิดศรัทธาขึ้นแล้ว การบูชาก็จะตามมาในภายหลัง

ในส่วนของพระพุทธศาสนา มีหลักคำสอนในเรื่องของศรัทธาหรือความเชื่ออย่างชัดเจน โดยเห็นว่า ศรัทธาที่ดีนั้นจะต้องเป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา ตามที่ปรากฏในเกสปุตติสูตรมี 10 ประการ คือ

1. อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา
2. อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบ ๆ กันมา
3. อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ
4. อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์

¹⁴ รศ.ดร.จินดาจันทร์แก้ว, “พุทธญาณวิทยา: กำเนิดศรัทธาและตรรกะ”, สารนิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต รุ่นที่ 45, รวบรวมและจัดพิมพ์โดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2541, หน้า 165.

5. อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรกะ (การคิดเอาเอง)
6. อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอนุมาน (การคาดคะเนตามหลักเหตุผล)
7. อย่าปลงใจเชื่อด้วยคิดตรงตามแนวเหตุผล
8. อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว
9. อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้
10. อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่า ท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา¹⁵

อันที่จริงแล้วต่อเมื่อใด รู้เข้าใจด้วยตนว่า ธรรมเหล่านั้น เป็นกุศล เป็นอกุศล มีโทษ ไม่มีโทษ เป็นต้น แล้วจึงควรละหรือปฏิบัติตามนั้น¹⁶ จะเห็นได้ว่า หลักการเหล่านี้เป็นหลักการแห่งการตรึกตรองความเชื่อ โดยไม่ได้มุ่งให้สละ ละทิ้งศรัทธาออกไปทั้งหมด เพียงชี้ให้เห็นว่า ศรัทธาอาจจะผิดหรือถูกก็ได้ ด้วยเหตุนี้ จึงพบว่าศรัทธาหรือความเชื่อที่เนื่องด้วยเหตุผล จะต้องมีปัญหา กำกับอยู่เสมอและทำให้ศรัทธากลายเป็นความเชื่อที่ไม่มีขอบหรือมงาย “ศรัทธาจึงมีความจำเป็น เพราะถ้าใช้ถูกทางย่อมนำไปสู่เป้าหมายได้รวดเร็วขึ้น”¹⁷ ศรัทธาจึงเป็นคุณธรรมเบื้องต้นของการปลุกฝังให้คนเราเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เมื่อบุคคลได้รับรู้หรือรับฟังคำสอนพร้อมทั้งพิจารณาไตร่ตรองด้วยปัญญาดีแล้วจึงจะเกิดความเชื่อเพื่อนำไปปฏิบัติตามให้เหมาะสมกับชีวิตของตนเอง พุทธศาสนิกชนจึงมีเสรีภาพในการใช้ความเชื่ออย่างเต็มที่ โดยการไม่เชื่ออย่างมงาย แต่เชื่ออย่างมีเหตุมีผล พระพุทธศาสนาสอนให้เชื่อมั่นในศักยภาพของมนุษย์ที่ต้องลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง ไม่ได้สอนให้พึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายนอก จึงทำให้มนุษย์มีคุณค่าในตัวเองมากขึ้น พุทธศาสนิกชนควรมีความเชื่อ หรือศรัทธาในเรื่อง 4 ประการ ดังนี้

1. กัมมสัทธา เชื่อกรรม เชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมอยู่จริง คือเชื่อว่า เมื่อทำอะไร โดยมีเจตนา คือ จงใจทำทั้งรู้ ย่อมเป็นกรรม คือเป็นความชั่วความดีมีขึ้นในคน เป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป การกระทำไม่ไร้ผล และเชื่อว่าผลที่ต้องการจะสำเร็จ ได้ด้วยการกระทำ มิใช่ด้วยการอ้อนวอน หรือนอนคอยโชควาสนา

2. วิปากสัทธา เชื่อวิปาก เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง คือเชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผล และผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว

¹⁵ อจ. ติก. 20/66/183.

¹⁶ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 8, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538), หน้า 275.

¹⁷ รศ.ดร.จินดาจันทร์แก้ว, “พุทธญาณวิทยา: กำเนิดศรัทธาและตรรกะ”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต รุ่นที่ 45, อ้างแล้ว, หน้า 166.

3. กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของของตน เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของแห่งกรรม จะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากกรรมที่ตนได้ทำไว้

4. ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มีความมั่นใจในองค์พระตถาคตว่า ทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงพระคุณทั้ง 9 ประการ ตรัสธรรมและบัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์คือเราทุกคนนี้ หากฝึกตนด้วยดีก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุด บริสุทธิหลุดพ้น ได้ ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่างนั่นเอง¹⁸

ความเชื่อทั้ง 4 ประการนี้ เป็นความเชื่อที่พุทธศาสนิกชนควรเชื่อ ไว้เป็นเบื้องต้น พระพุทธเจ้าสอนเรื่องกรรม คือ การกระทำที่เป็นเหตุเป็นผลทั้งดีและชั่ว อันสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ จะพึงได้รับผลกรรมจากการกระทำของตนเอง “เพราะว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน”¹⁹ ความเชื่อ 4 ประการนี้ ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างมาก เพราะถ้าพุทธศาสนิกชน ไม่เชื่อในหลัก 4 ประการนี้แล้ว ก็เท่ากับว่าเป็นชาวพุทธเพียงแค่อ้างเท่านั้น แต่ไม่ได้เป็นชาวพุทธที่ดีได้เลย และนอกจากความเชื่อ 4 ประการนี้แล้ว ชาวพุทธจะต้องมีหลักความเชื่อในพระรัตนตรัย คือ ความเชื่อในพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ กล่าวคือความเชื่อในคุณของพระรัตนตรัยนั่นเอง เมื่อมีศรัทธาหรือความเชื่อต่อพระพุทธศาสนาดังกล่าวมาแล้วนี้ ก็จะต้องมีความเคารพนับถือบูชาเป็นเรื่องที่ตามมาเสมอ สำหรับสิ่งที่ชาวล้านนานั้นให้ความเคารพนับถือบูชามากมายหลายประการด้วย แต่ผู้ศึกษาจะกล่าวถึงเฉพาะสิ่งที่ชาวล้านนาให้ความเคารพนับถือบูชาที่สำคัญบางอย่างเท่านั้น

3.2.1 การบูชาพระรัตนตรัย

พระรัตนตรัยนั้น ก็คือแก้ว 3 ประการ อันได้แก่ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ อันถือว่าเป็นสิ่งที่สูงสุดและประเสริฐสุดในพระพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้ชาวล้านนาซึ่งถือว่าเป็นพุทธศาสนิกชน ผู้ที่มีความเคารพนับถือบูชาต่อพระรัตนตรัยนี้ จึงให้การบูชาต่อพระรัตนตรัยเป็นเรื่องธรรมดา

พระพุทธหรือพระพุทธเจ้านี้ในปัจจุบันนี้ก็ไม่มีให้พุทธศาสนิกชน ได้เคารพนับถือบูชาแล้ว จะมีก็แต่เพียงสิ่งแทนองค์พระพุทธเจ้าเท่านั้น อันได้แก่พระปฏิมา (รูปเหมือน) หรือพระพุทธรูปต่าง ๆ พอที่จะให้ชาวพุทธ รวมไปถึงชาวล้านนาเองได้แสดงความเคารพนับถือบูชากราบไหว้ อัน

¹⁸ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, อ่างแก้ว, หน้า 164.

¹⁹ ม. อ. 14/297/356.

ถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของพระพุทธศาสนิกชนทั้งปวง ไม่ใช่แต่ชาว
ล้านนาเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านี้ถือได้ว่าเป็นบุคคลผู้ที่ประเสริฐสูงสุดใน
โลกทั้ง 3 คือ มนุษยโลก เทวโลก และพรหมโลก เป็นผู้ที่ค้นพบหลักความจริงของชีวิตอันเรียกว่า
อริยสัจ 4 ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ด้วยพระองค์เอง แล้วนำเอาหลักธรรมนั้นมา
ประกาศให้ชาวโลกได้ประพฤติปฏิบัติตาม ได้รู้ตาม เพื่อที่จะได้หลุดพ้นจากความทุกข์ของตน
เหมือนกับพระองค์ ดังนี้ จึงถือได้ว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้านี้ทรงเป็นผู้ที่มีอุปการคุณอย่างมากมาย
หาที่สุกมิได้แก่ชาวโลก ดังพระพุทธคุณของพระองค์เองที่ได้ปรากฏประจักษ์แจ้งแก่ชาวโลก คือ

1. เป็นพระอรหันต์
2. เป็นผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง โดยชอบ
3. เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ
4. เป็นผู้เสด็จไปได้แล้ว
5. เป็นผู้รู้แจ้งโลกนี้
6. เป็นสารถิฝีกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม
7. เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
8. เป็นพระพุทธเจ้า
9. เป็นพระผู้มีพระภาค²⁰

พระพุทธคุณทั้ง 9 ประการนี้ย่อเหลือ 2 คือ

1. พระปัญญาคุณ พระคุณคือพระปัญญา
 2. พระมหากรุณาคุณ พระคุณคือพระมหากรุณา
- หรือที่กล่าวตามความนิยมของคนไทยที่เข้าใจกันก็มี 3 ประการด้วยกันคือ
1. พระปัญญาคุณ พระคุณคือพระปัญญา
 2. พระวิสุทธิคุณ พระคุณคือความบริสุทธิ์
 3. พระมหากรุณาคุณ พระคุณคือพระมหากรุณา²¹

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้วก็ตาม ชาว
ล้านนาซึ่งถือว่าเป็นพุทธศาสนิกชนเองยังคงให้ความเคารพนับถือบูชากราบไหว้พระพุทธรูปต่าง ๆ

²⁰ ม. มุ. 12/74/65-66.

²¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, อ้างแล้ว,
หน้า 191.

อันเป็นสิ่งแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และชาวล้านนาก็ยังได้ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระองค์อยู่นั่นเอง เมื่อชาวล้านนาได้ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนอย่างนี้แล้ว ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้บูชาต่อองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังเช่นพระพุทธพจน์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกที่ว่า “ผู้ใดปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ ผู้นั้นชื่อว่าได้บูชาพระองค์แล้ว”²²

พระพุทธรูปต่าง ๆ นั้นถือว่าเป็นสิ่งแทนพระพุทธเจ้า ชาวล้านนาก็ให้ความเคารพนับถือบูชากราบไหว้ เช่น การบูชาพระพุทธรูปหินขัด อันถือว่าเป็นพระพุทธรูปที่มีความศักดิ์สิทธิ์ ที่ชาวล้านนาให้ความเคารพนับถือบูชากราบไหว้กันอยู่ในปัจจุบันทุกวันนี้ เพราะพระพุทธรูปหินขัดนั้น เป็นพระพุทธรูปที่เก่าแก่ ถือเป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังที่ปรากฏในตำนานพระพุทธรูปหินขัดที่ว่า...

เมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ 20 พระโพธิ์รังสี ได้แต่งหนังสือ เรื่อง “นิทานพระพุทธรูปหินขัด (ลีหิงคินิทาน)” ขึ้น โดยได้กล่าวไว้ว่า ท่านได้ยินคำบอกเล่าต่อ ๆ กันมาว่า ครั้งหนึ่งเมื่อ พ.ศ. 700 พระราชาแห่งเกาะสีหฬ (ลังกา) 3 พระองค์ อยากเห็นพระพุทธเจ้า ครั้นนั้นพญานาคตนหนึ่งผู้มีอายุยืนยาวเคยเห็นพระพุทธเจ้า จึงรับอาสาแปลงร่างให้เหมือนพระพุทธเจ้า เพื่อพระราชาจะได้ทอดพระเนตร พระราชาได้ทอดพระเนตรรูปเนรมิตอันงดงาม ประกอบด้วยมหาบุริสลักษณะทั้ง 32 ประการ ฯลฯ ก็เกิดความศรัทธาอย่างสูง จึงให้ช่างฝีมือดีปั้นหล่อพระพุทธรูปหินขัดขึ้น ในห้องงามเหมือนรูปเนรมิตนั้น และหลังจากนั้นพระพุทธรูปนี้จึงได้รับการอัญเชิญผ่านมาทางเมืองนครศรีธรรมราช กำแพงเพชร ถึงเมืองเชียงใหม่ในที่สุด²³

ด้วยเหตุนี้ ชาวล้านนาจึงให้ความเคารพนับถือบูชากราบไหว้พระพุทธรูปหินขัดนี้เหมือนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจริง ๆ ด้วยวัตถุเครื่องสักการบูชาต่าง ๆ เช่น ดอกไม้ ธูปเทียน พวงมาลัย เป็นต้น เพื่อความเป็นสิริมงคล ความเจริญรุ่งเรืองแก่ตนเอง และความแคล้วคลาดจากภัยอันตรายทั้งปวงนั่นเอง

สำหรับเครื่องสักการะที่ชาวล้านนานิยมนำมาสักการบูชาพระพุทธรูปนั้นก็มีหลายอย่างด้วยกัน ดังที่มณี พยอมยงค์ ได้กล่าวไว้ในเครื่องสักการะในล้านนาไทยว่า

1. อาสนา

²² ที. ม. 10/199/148.

²³ สุจิตต์ วงษ์เทศ, พระพุทธรูปหินขัด “จริง” ทุกองค์ไม่มี “ปลอม” แต่ไม่ได้มาจากลังกา, พิมพ์ครั้งที่ 1, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2546), หน้า 4-5.

2. สาดปาง
3. หมอนผ้า
4. เครื่องสูงหรือราชกกุธภัณฑ์
5. คาเชียว
5. อ่างน้ำกับการลอยถาด
7. แว่นพระเจ้าหรือแว่น 3 ดา
8. ขี้ผึ้งติดคาพระเจ้า
9. สวยสุขหัวพระเจ้า
10. ข้าวมธุปายาส²⁴

เครื่องสักการะต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นเครื่องสักการบูชาพระพุทธทั้งนั้น ที่ชาวล้านนาไทยนิยมนำมาสักการบูชาพระพุทธเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัวรวมไปถึงญาติสนิทมิตรสหายด้วย ดังนั้นการที่ชาวล้านนาเครื่องสักการะต่าง ๆ เหล่านี้มาบูชาพระพุทธรูปนั้นจึงถือว่าเป็นการบูชาพระพุทธเจ้านั่นเอง แต่เป็นการบูชาพระพุทธเจ้าตามความเชื่อแบบล้านนาไทย ซึ่งถือว่าเป็นการบูชาพระพุทธเจ้าที่แตกต่างจากภาคอื่น ๆ ก็ว่าได้

พระธรรมเองก็เหมือนกันถือว่าเป็นหนึ่งในพระรัตนตรัย อันถือว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐและสูงสุดในพระพุทธศาสนา พระธรรมนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงค้นพบแล้วทรงนำมาประกาศให้ชาวโลกได้ประพฤติปฏิบัติตาม มีทั้งข้ออนุญาต (พระธรรม) และข้อห้าม (พระวินัย) ดังนั้นจึงถือว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าควรแก่การเคารพนับถือบูชากราบไหว้ พระธรรมนั้นเป็นสิ่งที่แทนพระพุทธองค์ การนำเอาหลักธรรมคำสอนต่าง ๆ มาประพฤติปฏิบัติ นั้นนับว่าเป็นการบูชาพระธรรมแล้ว เพราะผู้ประพฤติปฏิบัติตามธรรม เชื่อว่าเป็นผู้บูชาพระธรรมอันเป็นสิ่งที่แทนพระพุทธเจ้า แม้แต่พระพุทธองค์เองซึ่งถือว่าเป็นเจ้าของแห่งหลักธรรมคำสอนต่าง ๆ เพราะพระองค์เป็นผู้ทรงค้นพบแสดงและบัญญัติไว้ ก็ยังทรงให้ความเคารพนับถือบูชาพระธรรมดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสกับพระอานนท์ที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรที่ว่า...

อานนท์ บางทีพวกเขาอาจจะคิดว่า ปาพจน์มีพระศาสดาล่วงลับไปแล้วพวก
เราไม่มีพระศาสดา ข้อนี้พวกเขาไม่พึงเห็นอย่างนั้น ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้ว

²⁴ มณี พะยอมยงค์, เครื่องสักการะในล้านนาไทย, พิมพ์ครั้งที่ 1, (เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, 2538), หน้า 51-58.

บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงไปแล้ว ก็จะเป็นศาสดาของเธอ
ทั้งหลาย²⁵

จากพระพุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงมอบหลักธรรมคำสอน
ต่าง ๆ ให้เป็นตัวแทนพระองค์ ถึงแม้ว่าพระองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้วก็ตาม แต่ถึง
อย่างนั้นหลักธรรมคำสอนต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงแสดงและทรงบัญญัติไว้ก็ยังคงอยู่ เพื่อเป็นหลักให้
พุทธศาสนิกชน ได้ยึดเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติสืบต่อไป

คั้งนั้น ชาวสันนาซึ่งถือว่าเป็นพุทธศาสนิกชน จึงให้ความนิยมชมชอบให้ความเคารพนับ
ถือบูชาพระธรรมอันถือว่าเป็นตัวแทนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั่นเอง เพราะพระธรรม
นั้น ถือว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐอันเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบแล้ว นำมาประกาศให้รู้แล้วจะได้
ประพฤติปฏิบัติตามเพื่อจะได้หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง หรือไม่ว่าไม่ไปสู่อุคติ วินิบาต นรก
แน่นอน เพราะพระธรรมนั้นเป็นสภาพทรงสัตว์ทั้งหลายไว้ไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว มีนรกเป็นต้น ดัง
พระพุทธพจน์ที่ว่า... “ธรรมแล ย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม ธรรมอันบุคคลประพฤติดีแล้วย่อมนำ
สุขมาให้ นี่เป็นอานิสงส์ในธรรมอันบุคคลประพฤติดีแล้ว ผู้ประพฤติธรรม ย่อมไม่ไปสู่อุคติ”²⁶

พระธรรมนั้นที่กล่าวว่าเป็นสิ่งประเสริฐเลิศ เพราะพระธรรมนั้นประกอบด้วยพระคุณ 6
ประการด้วยกันดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎกที่ว่า...

1. พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว คือตรัสไว้เป็นความจริงแท้ อีกทั้งงามใน
เบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด พร้อมทั้งอรุณ พร้อมทั้งพยัญชนะ ประกาศหลักการครอง
ชีวิตอันประเสริฐบริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง
2. อันผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นด้วยตนเอง คือผู้ใดปฏิบัติ ผู้ใดบรรลุ ผู้นั้นย่อมเห็นประจักษ์ด้วย
ตนเอง ไม่ต้องเชื่อตามคำของผู้อื่น ผู้ใดไม่ปฏิบัติ ไม่บรรลุ ผู้อื่นจะบอกก็เห็นไม่ได้
3. ไม่ประกอบด้วยกาลเวลา คือ ไม่ขึ้นอยู่กับกาลเวลา พร้อมเมื่อใด ก็เห็นได้เมื่อนั้น อีกอย่าง
ว่าเป็นจริงอยู่อย่างไร ก็เป็นจริงอยู่อย่างนั้น ไม่จำกัดด้วยกาล
4. ควรเรียกให้มา คือเชิญชวนให้มาชม และพิสูจน์ หรือทำทนายต่อการตรวจสอบ เพราะ
เป็นจริงและดีจริง
5. ควรน้อมเข้ามา คือ ควรน้อมเข้ามาไว้ในใจหรือน้อมใจเข้าไปให้ถึงด้วยการปฏิบัติให้
เกิดขึ้นในใจ หรือให้ใจบรรลุถึงอย่างนั้น หมายความว่าเชิญชวนให้ทดลองปฏิบัติดู อีกอย่างหนึ่งว่า
เป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ปฏิบัติเข้าถึงที่หมาย คือนิพพาน

²⁵ ที. ม. 10/216/134.

²⁶ บุ. เถร. 26/332/269.

6. อันวิญญูชนพึงรู้ได้เฉพาะตน ไม่สามารถรู้แทนกันได้ ผู้ที่ปฏิบัติเท่านั้นจึงรู้ได้²⁷

ด้วยเหตุนี้ชาวล้านนาจึงนิยมบูชาพระธรรมคำสอน ด้วยการสร้างคัมภีร์ต่าง ๆ มีพระไตรปิฎก เป็นต้นบ้าง ด้วยการถวายหนังสือธรรมะต่าง ๆ บ้าง ดังที่มณี พยอมยงค์กล่าวไว้ในวัฒนธรรมล้านนาไทยที่ว่า...

ชาวล้านนาเชื่อว่า การสร้างคัมภีร์ต่าง ๆ ไว้ในพระพุทธศาสนา หากใครถวายคัมภีร์พระไตรปิฎก เกิดมาชาติหน้าจะเฉลี่ยมวลลาต ฐุธรรมวิเศษ มีสติปัญญามาก จึงมีความนิยมชมชอบสร้างคัมภีร์ธรรมกันมากมายในล้านนาไทย โดยที่ชายนิยมเขียนจารลงใบลาน หญิงนิยมเอาเส้นผมควั่นเป็นเชือก ร้อยคัมภีร์ ถือว่าได้บุญมาก เกิดมาจะได้เป็นคนสวยและมีปัญญา²⁸

สำหรับเครื่องสักการะที่ชาวล้านนาใช้สักการบูชาพระธรรมนั้น ก็มีหลายอย่างหลายประการด้วยกัน ดังที่มณี พยอมยงค์ ได้กล่าวไว้ในเครื่องสักการะในล้านนาไทยว่า

1. ธรรมาสน์
2. ค้างธรรม
3. ชั้นธรรม
4. คัมภีร์ธรรม
5. หีคธรรม
6. ไม้กับธรรม
7. บัญชั้กธรรม
8. ธรรมต่าง ๆ เช่น ธรรมวัตร เป็นต้น²⁹

เครื่องสักการะต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นเครื่องสักการบูชาพระธรรมทั้งนั้น ที่ชาวล้านนาไทยนิยมนำมาสักการบูชาพระธรรมเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัวรวมไปถึงญาติสนิทมิตรสหายด้วย ดังนั้นการที่ชาวล้านนาทำเครื่องสักการะต่าง ๆ เหล่านี้มาบูชาพระธรรมนั้นจึงถือว่าเป็นการบูชาหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้านั่นเอง แต่เป็นการบูชาพระธรรมตามความเชื่อแบบล้านนาไทย ซึ่งถือว่าเป็นการบูชาพระธรรมที่แตกต่างจากภาคอื่น ๆ ก็ว่าได้

²⁷ม. นุ. 12/95/67.

²⁸มณี พยอมยงค์, วัฒนธรรมล้านนาไทย, (พระนคร : สำนักวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2523), หน้า 14.

²⁹มณี พยอมยงค์, เครื่องสักการะในล้านนาไทย, อ้างแล้ว, หน้า 58-70.

พระสงฆ์นั้น ถือว่าเป็นผู้นำเอาหลักธรรมคำสอนต่าง ๆ มาเผยแพร่ให้พุทธศาสนิกชน ได้รู้แล้วนำไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เพราะว่าพระสงฆ์นั้นเป็นศาสนทายาท คือผู้สืบทอดอายุพระพุทธศาสนาจากองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงถือได้ว่าพระสงฆ์นั้นก็คือตัวแทนของพระพุทธองค์เหมือนกัน ดังนั้นจึงเป็นผู้ควรแก่การเคารพนับถือบูชากราบไหว้ เพราะถ้าคนเราให้การบูชาในพระสงฆ์แล้วก็ขอให้การบูชาในพระรัตนตรัยที่เหลือ ด้วยว่าพระรัตนตรัยแยกออกจากกันไม่ได้ ดังเช่นที่ปรากฏในมังคลัตถปิณีที่ว่า... “จริงอยู่ในวัตถุทั้ง 3 (พระรัตนตรัย) คนทั้งหลายเลื่อมใสยิ่งในวัตถุ 1 ก็ชื่อว่า เลื่อมใสยิ่ง แม้ในวัตถุ 2 นอกนี้ เพราะความที่วัตถุทั้ง 3 นั้น ไม่มีการแยกจากกันได้”³⁰

ดังนั้น พระสงฆ์จึงถือว่ามีอุปการคุณแก่พุทธศาสนิกชน โดยการนำเอาหลักธรรมคำสอนต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา มาแนะนำพร่ำสอนให้พุทธศาสนิกชน ได้รู้ได้เข้าใจ และได้ประพฤติปฏิบัติตาม อีกทั้งพระสงฆ์นั้นถือว่ามีศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม มีความประพฤติดีปฏิบัติชอบ ดังที่ปรากฏอย่างชัดเจนในพระไตรปิฎกที่ว่า...

1. พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติดี
2. พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติตรง
3. พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติถูกต้องทาง
4. พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติสมควร
5. พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ควรแก่ของค่านับ คือ ควรรับของที่เขานำมาถวาย
6. พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ควรแก่การต้อนรับ
7. พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ควรแก่ทักษิณา, ควรแก่การทำบุญ
8. พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ควรแก่อัญชลี, ควรแก่การกราบไหว้
9. พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก, เป็นแหล่งปลูกฝังและเผยแพร่ความดีที่ยอดเยี่ยมของโลก³¹

ด้วยเหตุนี้ ชาวล้านนาจึงให้ความเคารพนับถือบูชากราบไหว้พระสงฆ์ เพราะพระสงฆ์เป็นผู้มีอุปการคุณ และเป็นผู้มีคุณสมบัติปฏิบัติชอบ และมีคุณอีกมากมายตามที่กล่าวไว้ในสังฆคุณหรือคุณของพระสงฆ์

³⁰ มหามกุฏราชวิทยาลัย, มังคลัตถปิณี แปลเล่ม 4, พิมพ์ครั้งที่ 13, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 28.

³¹ ม.ม.12/95/67.

สำหรับเครื่องสักการะที่ชาวล้านนาใช้สักการบูชาพระสงฆ์ ก็มีหลายอย่างด้วยกัน ดังเช่น มณี พยอมยงค์ ได้กล่าวไว้ในเครื่องสักการะในล้านนาไทยว่า

1. ผ้าไตรจีวร
2. อาสนะสงฆ์³²

เครื่องสักการะต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นเครื่องสักการบูชาพระสงฆ์ทั้งนั้น ที่ชาวล้านนาไทยนิยมนำมาสักการบูชาพระสงฆ์เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัวรวมไปถึงญาติสนิทมิตรสหายด้วย ดังนั้น การที่ชาวล้านนาเอาเครื่องสักการะต่าง ๆ เหล่านี้มาบูชาพระสงฆ์ นั้นจึงถือว่าเป็นการบูชาพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้านั่นเอง แต่เป็นการบูชาพระสงฆ์ตามความเชื่อแบบล้านนาไทย ซึ่งถือว่าเป็นการบูชาพระสงฆ์ที่แตกต่างจากภาคอื่น ๆ

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว พระพุทธเจ้าเป็นบุคคลในวรรณคดี เมื่อเสด็จออกผนวชทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา และทรงปฏิบัติจนบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ แล้วเสด็จจาริกไปเทศนาสั่งสอนประชาชนในแคว้นต่าง ๆ จนมีสาวกมากมาย แม้พระองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว ประชาชนก็ยังยกย่องว่าพระองค์เป็นภิกษุผู้มาก่อนจึงได้นำเครื่องอาสนาอันเป็นเครื่องราชกกุธภัณฑ์มาถวายให้เป็นพระเกียรติยศแทนที่จะเรียกเครื่องราชกกุธภัณฑ์ กลับเรียกชื่อใหม่ให้สอดคล้องกับพุทธจริยาว่าเครื่องอาสนา

ในเขตพุทธาวาส ประชาชนนิยมสร้างโบสถ์และวิหาร พระเจดีย์ ใช้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปอันเป็นตัวแทนพระพุทธเจ้าพร้อมกับใช้สถานที่เหล่านี้เป็นที่บำเพ็ญบุญกุศลมีประชาชนผู้เลื่อมใสศรัทธาก่อสร้างถวายเฉพาะเจาะจงพระพุทธ นับเป็นเครื่องสักการบูชาที่สำคัญ

พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เมื่อพระองค์ได้เทศนาสั่งสอนประชาชนพุทธบริษัท ได้สดับรับฟังแล้ว พระภิกษุสงฆ์ได้จดจำกันมาโดยมุขปาฐะ ต่อมาได้จาริกเป็นลายลักษณ์อักษรลงในแผ่นหินบ้าง แผ่นเงิน แผ่นทองบ้าง แต่ที่จารึกไว้มากที่สุดก็คือจารึกลงในใบลานอันนับเป็นเครื่องสักการบูชาที่เรียกกันว่าธรรมเจดีย์ ธรรมาสน์เทศน์ก็ดี อาสนะที่พระสงฆ์ใช้แสดงธรรมก็ดี ที่ประกอบทำขึ้น และนำมาถวาย ถือว่าเป็นเครื่องสำคัญอีกอย่างหนึ่ง

พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติตนตามคำสั่งสอนและจารีตที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา ทำให้เกิดอัฐบริวาร อาสนะที่หนึ่ง กุฎีที่พำนักอาศัยนับได้ว่าเป็นเครื่องสักการบูชาด้วยเช่นกัน

³² มณี พยอมยงค์, เครื่องสักการะในล้านนาไทย, อ้างแล้ว, หน้า 70-71.

ดังนั้น การบูชาต่อพระรัตนตรัยนั้น จึงถือว่าเป็นสิ่งที่ดีเป็นมงคล เพราะว่าพระรัตนตรัยนั้น เป็นสิ่งที่ประเสริฐ และสูงสุดในพระพุทธศาสนา จึงเป็นสิ่งที่ชาวล้านนาให้ความเคารพนับถือบูชา กราบไหว้ และการบูชาพระรัตนตรัยนั้นมีผลานิสงส์มาก

3.2.2 การบูชาพระธาตุเจดีย์

การบูชาพระธาตุเจดีย์นั้นสำหรับชาวล้านนานั้น มีความนิยมกันเป็นอย่างมาก ถือได้ว่าเป็น ประเพณีอย่างหนึ่ง เพราะพระธาตุเจดีย์ต่าง ๆ นั้น มิใช่สร้างไว้เพื่อเป็นที่สำหรับบรรจุพระบรม สารีริกธาตุ หรือพระอัฐิธาตุของพระอรหันต์ทั้งหลายอย่างเดียว แต่ที่มีการนิยมสร้างพระธาตุเจดีย์ ต่าง ๆ เป็นเพราะพระธาตุเจดีย์ ถือว่าเป็นสัญลักษณ์เครื่องหมายแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธ เจ้า และเป็นปูชนียสถานสำหรับกราบไหว้บูชาของพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย เนื่องจากแต่ก่อนที่จะ หันมาให้ความเคารพนับถือบูชาหลักธรรมคำสอนต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชน ส่วนมากมีการกราบไหว้บูชาสิ่งอื่นอยู่แล้ว เช่น การกราบไหว้บูชาเทพเจ้า รวมไปถึงการกราบไหว้ บูชาผีนางไม้เทวดาค้าว ด้วยเหตุนี้จึงมีการสร้างพระธาตุเจดีย์ต่าง ๆ ขึ้นมาไว้เพื่อจะได้เป็นที่ กราบไหว้บูชา อันเป็นการชักจูงจิตใจของผู้ที่ไม่นับถือพระพุทธศาสนาให้หันมานับถือ พระพุทธศาสนา อันถือว่าเป็นกุศโลบายในการชักจูงให้มานับถือพระพุทธศาสนาที่ว่า ได้ เพราะถ้า ไม่มีสิ่งที่เคารพบูชาหรือกราบไหว้ หรือรูปเคารพต่าง ๆ แล้ว พุทธศาสนิกชนก็จะเกิดความ ห้วนใจ ไม่มีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ เพราะเพียงแต่หลักธรรมคำสอนเพียงอย่างเดียว นั้นไม่สามารถที่จะ ยึดเหนี่ยวจิตใจพุทธศาสนิกชนได้ทั้งหมด เนื่องจากพระธรรมคำสอนต่าง ๆ นั้นมีความลึกซึ้งยากแก่ ความเข้าใจสำหรับปุถุชนอย่างเช่นในปัจจุบันทุกวันนี้ เมื่อเป็นเช่นนี้ พระพุทธศาสนาก็จะไม่ สามารถดำรงคงมั่นอยู่ได้นานจนถึงทุกวันนี้อย่างแน่นอน

ดังนั้น พระพุทธองค์จึงได้ทรงอนุโลม เมื่อพุทธบริษัทต้องการมีรูปปฏิมากรแทนพระองค์ ไว้สำหรับกราบไหว้บูชา ทั้งที่จริงแล้ว การกระทำเช่นนี้ถือเป็นการขัดต่อหลักธรรมคำสอนที่ แท้จริง หรือพระพุทธประสงค์ดั้งเดิม แต่ที่พระองค์ทรงอนุญาติเช่นนั้น เพราะเนื่องจากเมื่อครั้งที่ พระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่นั้น พุทธศาสนิกชนมีความเคารพนับถือบูชาแต่พระ ไตรสรณคัมภ์ คือ พระพุทธเจ้า พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และพระสงฆ์พุทธสาวกทั้งหลายเท่านั้น ต่อเมื่อ พระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว³³ จึงมีพระพุทธรูปต่าง ๆ ตลอดจนถึงพระธาตุเจดีย์อันถือว่าเป็น สิ่งแทนพระพุทธองค์เพื่อที่พุทธศาสนิกชนจะได้สักการบูชานั่นเอง

ด้วยเหตุนี้ จึงเกิดมีพระธาตุเจดีย์หรือพุทธเจดีย์ต่าง ๆ ขึ้นในพระพุทธศาสนา “พระธาตุ เจดีย์หรือพุทธเจดีย์นั้น หมายถึง สิ่งก่อสร้างในพระพุทธศาสนาอันควรแก่การเคารพบูชา มีทั้ง

³³ พยา ศรีหงส์, เมืองผ้ากาสาวพัสดร์, (กรุงเทพมหานคร : ชวนพิมพ์, 2526), หน้า 104.

สร้างเพื่อบรรจุอัฐิธาตุหรือเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปหรือเพื่อเป็นที่ระลึก³⁴ หรือใช้ในลักษณะเป็น “สัญลักษณ์”... กล่าวคือ... สิ่งใดก็ตามที่ใช้เพื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้าหรือคำสอนของพระองค์... (สิ่ง) นั้นเรียกได้ว่าเป็น “เจดีย์”³⁵

มูลเหตุการสร้างพระเจดีย์ในประเทศไทยนั้น รศ.สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ ได้สรุปไว้ว่า การสร้างพระเจดีย์นั้นถือว่าเป็นเรื่องใหญ่และสำคัญมากสำหรับพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นเอกอัครราชูปถัมภก... การสร้างพระเจดีย์ในยุคแรกนี้ จุดมุ่งหมายที่สำคัญคือเพื่อเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ที่สมณทูตนำมาจากประเทศอินเดีย โดยผู้มอบให้ได้ตระหนักคือว่า

1) การมอบพระธาตุซึ่งเป็นวัตถุมงคลอันมีค่าควรเมืองเช่นนี้ จะช่วยเปิดทางไปสู่มิตรภาพอันดีระหว่างประเทศ หรือถ้าหากมีความสัมพันธ์กันอยู่โดยปกติแล้ว ก็จะช่วยกระชับความสัมพันธ์ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น โดยไม่จำเป็นต้องสร้างกำแพงป้องกันศัตรูจากภายนอก และทำให้ประเทศนั้นเป็นเมืองขึ้นทางวัฒนธรรม

2) พระธาตุเป็นส่วนประกอบสำคัญมากในการประกาศพระพุทธศาสนา และการประกาศพระพุทธศาสนาให้ผู้อื่นได้เห็นธรรมและพันธุคุณด้วยนั้น เป็นนโยบายหลักอันหนึ่งของพระมหากษัตริย์ไทยผู้ที่ได้รับการยกย่องจากปวงชนว่าเป็นมหาธรรมราชา และการที่จะสถาปนาพระพุทธศาสนาให้มั่นคงในประเทศนั้น ๆ จะต้องมีส่วนศักดิ์สิทธิ์ให้ผู้หันมานับถือได้กราบไหว้บูชาแทนการไหว้ผีसानางไม้ ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิม

เมื่อพระธาตุเป็นศูนย์รวมจิตใจ ของพุทธศาสนิกชนทั้งหลายเช่นนี้ คติการสร้างพระสถูปเจดีย์บรรจุจึงมีส่วนสัมพันธ์กันด้วย คือถือว่าพระธาตุเจดีย์เป็นศูนย์กลางของจักรวาลที่สำคัญและยิ่งใหญ่กว่าทุกสิ่งทุกอย่าง แม้แต่เทวดาและเหล่าอมนุษย์ทั้งหลายที่ว่ามีอิทธิฤทธิ์ก็ยิ่งด้อยกว่าพระธาตุ ซึ่งเปรียบเสมือนกายที่สองพระพุทธองค์³⁶

ดังนั้น มูลเหตุการสร้างพระเจดีย์หรือพุทธเจดีย์ ก็เพื่อจะหาสถานที่ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ หรือบรรจุอัฐิธาตุของบุคคลสำคัญ จะได้เป็นสักขีพยานให้ประชาชนได้ระลึกถึง และบูชาสักการบูชาคุณงามความดีของบุคคลนั้น ซึ่งนิยมสร้างไว้ในหนทาง 4 แพร่ง ในสี่มุมเมือง เพื่อ

³⁴ สันติ เล็กสุขุม, เจดีย์ ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, 2540), หน้า 13.

³⁵ เอเดรียน สอนอดกราส, สัญลักษณ์แห่งพระสถูป, แปลโดย รศ.ดร.ภัทรพร สิริกาญจน และคณะ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537), หน้า 150.

³⁶ สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ, พระเจดีย์ในลานนาไทย, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2524), หน้า 21-22.

สะดวกแก่การไปกราบไหว้บูชา โดยยกเอาสิ่งที่เป็นศูนย์รวมจิตใจ เช่น พระบรมสารีริกธาตุ เป็นต้น ซึ่งประชาชนนับถือบูชากันเป็นอย่างมากในสมัยนั้น แม้แต่ในปัจจุบันนี้ก็ยังให้การกราบไหว้บูชากันอยู่ อย่างเช่นชาวล้านนาเอง ถึงกับยอมรับการกราบไหว้พระธาตุเจดีย์นี้เป็นประเพณีอย่างหนึ่งที่เดิยวคังเช่น

งานนมัสการพระธาตุหริภุญไชย จังหวัดลำพูน ก็เป็นการแสดงความเคารพบูชาพระธาตุเจดีย์ของชาวล้านนาอีกแบบหนึ่งที่ได้ประพฤติปฏิบัติกันมานานแสนนานแล้ว ดังที่กวีชาวเชียงใหม่ผู้หนึ่งได้เดินทางไปในงานนมัสการพระบรมธาตุประจำปี เกิดความประทับใจถึงกับบรรยายถึงเหตุการณ์นั้นไว้ ในนิราศหริภุญไชย แสดงถึงคติความเชื่อและความรู้สึกของผู้คนในครั้งโบราณไว้ อย่างแจ่มชัดดังต่อไปนี้

ยลเห็นพระธาตุ	จอมจักร
เป็นปิ่นอุพารักษ์	เลิศล้ำ
ทวยกรอำรุงรักรัย	แยงเจด งามเอย
ปราสาทไสแสงซ้า	เพื่อน้องนาริรมย์
มหาชินธาตุเจ้า	เจดีย์
เหมือนแท่งทิพสิงคี	คู่เพียง
ฉัตรคำคาคมณี	ควรคำ เมืองแฮ
เป็ยวเป็งดินฟ้าเสียง	สว่างเท่าอำพร
เจดีย์ชินธาตุเจ้า	ศรีสถาน
โสภิตพะงาปาน	เกษเกล้า
ทศมนมิพอปาน	พอคู่ ครอบเอย
ฤาเลิศ (ไตรทศ) เท้า	เท้าเว้นจุดาศรี ³⁷

การกราบไหว้บูชาพระธาตุในลักษณะเช่นนี้ชาวล้านนาถือว่าเป็นประเพณีอย่างหนึ่งเหมือนกัน สำหรับชาวล้านนาประเพณีขึ้นพระธาตุประชาชนนิยมพากัน ไปสู่บุญสถานที่สำคัญ ๆ เช่น

จังหวัดเชียงใหม่	ก็พากัน ไปนมัสการพระธาตุดอยสุเทพ
จังหวัดลำพูน	ก็พากัน ไปนมัสการพระธาตุหริภุญไชย
จังหวัดลำปาง	ก็พากัน ไปนมัสการพระธาตุลำปางหลวง
จังหวัดแพร่	ก็พากัน ไปนมัสการพระธาตุช่อแฮ

³⁷ ชงทอง ชันทรางศุ และคณะ, มหาธาตุ, (กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป, 2543), หน้า 288-289.

จังหวัดน่าน	ก็พากัน ไปนมัสการพระธาตุแช่แห้ง
จังหวัดพะเยา	ก็พากัน ไปนมัสการพระเจ้าตนหลวงทุ่งเถียง
จังหวัดแม่ฮ่องสอน	ก็พากัน ไปนมัสการพระธาตุดอยกองมู
จังหวัดเชียงราย	ก็พากัน ไปนมัสการพระธาตุดอยมกิดิและพระธาตุดอยตุง

นอกจากไปนมัสการพระเจดีย์สำคัญของเมืองแล้ว ชาวล้านนายังนิยมพากันไปนมัสการพระธาตุดอยเจดีย์ หรือปูชนียสถานใกล้บ้านของตนทุกหนทุกแห่งในวันเดือนแปดเพ็งหรือเพ็ญเดือน 6 ของภาคกลาง นอกจากการสร้างประเพณีไหว้พระธาตุที่สำคัญแล้ว คนโบราณของล้านนายังสร้างค่านิยมให้บังเกิดขึ้นกับประชาชนด้วยการให้ประชาชน “ชูธาตุ” คือการเอาพระธาตุนั้นเป็นที่พึ่งของตน ทุกวันคืนเวลาไหว้พระแล้วจะต้องไหว้พระธาตุ ซึ่งเป็นที่พึ่งของตนด้วย พระธาตุนั้นที่กล่าวถึงนี้ ก็คือพระธาตุนั้นที่บรรจพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้สถาปนาไว้ตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น พระธาตุดอยสุเทพ พระธาตุนครไชย พระบรมธาตุนครศรีธรรมราช เป็นต้นตามความเชื่อของชาวล้านนาถือกันว่า คนเราจะต้องไปสักการบูชาพระธาตุตามปีที่ตนเกิด จึงจะเป็นสิริมงคลแก่ตนเองให้มีอายุยืนและมีบุญอนันตสงฆ์มาก ดังเช่นที่ไพโรจน์ เสรีรักษ์ กล่าวไว้ว่า...

1. คนเกิดปีไข่ คือ ปีชวด พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุนครศรีธรรมราช อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
2. คนเกิดปีเป่า คือ ปีฉลู พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุนครลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง
3. คนเกิดปีขี คือ ปีขาล พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุนครห่อแฮ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่
4. คนเกิดปีเหม้า คือ ปีเถาะ พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุแช่แห้ง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
5. คนเกิดปีสี คือ ปีมะโรง พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุนครพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
6. คนเกิดปีไส้ คือ ปีมะเส็ง พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุนครศรีมหาโพธิ์ ที่พุทธคยา ประเทศอินเดีย (ชาวบ้านเดินทางไปไม่ถึงให้ไหว้ต้นโพธิ์แทน)
7. คนเกิดปีสะง่า คือ ปีมะเมีย พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุนครย่างกุ้ง หรือ พระธาตุนครพม่า ประเทศพม่า
8. คนเกิดปีเม็ด คือ ปีมะแม พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุนครดอยสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
9. คนเกิดปีสัน คือ ปีวอก พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุนครพนม อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม

10. คนเกิดปีเถาะ คือ ปีระกา พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุหริภุญไชย อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

11. คนเกิดปีเถาะ คือ ปีจอ พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุเกศแก้วจุฬามณี บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

12. คนเกิดปีไก่ คือ ปีกุน พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุคอกยุง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย³⁸

ดังนั้น ชาวพุทธล้านนาจึงมีความนิยมไปไหว้พระธาตุประจำปีเกิดของตนเอง โดยถือว่าการไปนมัสการกราบไหว้พระธาตุประจำปีเกิดนั้น ๆ จะได้อานิสงส์มาก และสามารถป้องกันอันตรายแก่ผู้ที่ได้สักการบูชาด้วย ดังเช่นที่สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ ได้แสดงทัศนะไว้ว่า...

ตามความเชื่อของชาวพุทธล้านนานั้นถือว่าชีวิตของคนเรามีความเกี่ยวข้องกับเคราะห์กรรมต่าง ๆ ซึ่งตนเองได้กระทำไว้ทั้งในชาตินี้และชาติก่อน และอีกทางหนึ่งยังเกี่ยวข้องกับเคราะห์หรืออุบาห์ ซึ่งเกิดขึ้นตามอำนาจแห่งดวงดาวในชะตาราศีที่ตนเกิดมา ถ้าชีวิตของคนเราผ่านมาถึงปีเดือนที่จะมีเคราะห์ร้ายหรือเหตุขัดข้องใด ๆ ก็ตาม บุคคลนั้นก็ต้องหาทางสะเดาะเคราะห์ให้พ้นไป จึงได้เกิดมีพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์เป็นครั้งคราว เมื่ออายุย่างเข้าสู่เกณฑ์ที่มีเคราะห์กรรม แต่ในขณะที่เดียวกันเพียงแต่การสะเดาะเคราะห์ตามที่หมอโหรได้ทำนายนั้น อาจจะยังเป็นการประมาทและเปิดช่องให้มีภัยพิบัติเกิดขึ้นได้ จึงได้กำหนดให้บุคคลที่เกิดในปีใดก็ตามได้ไหว้พระธาตุประจำปีนั้น เพราะความเชื่อว่าการไหว้พระธาตุนั้นได้อานิสงส์มาก สามารถปิดป้องภัยอันตรายให้กับผู้ที่ได้สักการบูชาอย่างแน่นอน...³⁹

ด้วยเหตุนี้ชาวล้านนาจึงได้ยึดถือเป็นประเพณีปฏิบัติสืบกันมาจนถึงปัจจุบันทุกวันนี้ และการบูชาพระธาตุเจดีย์ ที่พุทธศาสนิกชนนับถือบูชาว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็มักจะเป็นผลสำเร็จทางจิตใจอันสูงส่ง ทำให้จิตใจมีลักษณะสว่าง สะอาด สงบ สุข เป็นผลสำเร็จที่เกิดจากเหตุ คือ การปฏิบัติของบุคคลแต่ละคนไป ดังที่แสง จันทร์งาม ได้แสดงทัศนะในเรื่องนี้ไว้ 3 ทางด้วยกัน คือ

³⁸ ไพโรจน์ เสรีรักษ์, พุทธศาสนาคติ “ไปไหว้พระบรมสารีริกธาตุทั่วประเทศ”, พิมพ์ครั้งที่ 1, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2537), หน้า 20-21.

³⁹ สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ, พระเจดีย์ในล้านนาไทย, อ่างแล้ว, หน้า 14.

1. ในทางจิตใจ แม้จะมีปสาทรักษาอยู่ ก็ไม่ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่งยวด เป็นแต่เพียงคุณธรรมเบื้องต้นที่จะนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติเท่านั้น แต่มีการเน้นความสะอาด บริสุทธิ์ของจิตใจเป็นพิเศษ

2. ในทางวาจา แม้จะมีการสวดสรรเสริญอยู่บ้าง ก็ไม่ใช่วิธีการสำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น ในทางวาจาเน้นในการเจรจาขอหรือสัมมาวาจา ได้แก่ การพูดคำจริง คำไพเราะ อ่อนหวาน คำประสานสามัคคีและคำมีสารประโยชน์

3. ในทางกาย แม้จะมีการกราบไหว้อยู่บ้างก็ไม่ใช่ข้อปฏิบัติสำคัญ ข้อสำคัญต้องเว้นจากความชั่วและการกระทำความดีประกอบสัมมาชีพ⁴⁰

อย่างไรก็ตาม วัฒนธรรม และประเพณี ก็ยังมีอิทธิพลต่อจิตใจของประชาชน เพราะถ้าไม่มีศาสนา ประชาชนก็ไม่รู้จักวัฒนธรรมและประเพณีว่าเป็นอย่างไร โดยเฉพาะวัฒนธรรม เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่ยึดถือปฏิบัติมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนเกิดเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมายาวนาน ล้วนได้อิทธิพลมาจากความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุเจดีย์ว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงเกิดการสร้างสิ่งประดิษฐ์ และการสักการบูชาตามมา กลายเป็นประเพณีที่จะต้องปฏิบัติต่อสิ่งที่ตนเองเคารพนับถือ และปฏิบัติสืบทอดไป

สำหรับประเพณีการกราบไหว้บูชาพระธาตุ หรือประเพณีการขึ้นพระธาตุนั้น มีประโยชน์ต่อสังคมและสถาบันวัดในล้านนาไทยเป็นอย่างมาก ดังที่มณี พยอมยงค์ ได้กล่าวไว้ว่า

1. เป็นการสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นกับประชาชนโดยส่วนรวม
2. เป็นการสร้างความสามัคคีระหว่างวัดต่อบ้านต่อบ้าน
3. เป็นการเดินทางไปเที่ยวหาบุญทัศนา หาประสบการณ์ใหม่่นอกบ้าน
4. เป็นการไปช่วยบูรณปฏิสังขรณ์ ถาวรวัตถุที่ศรัทธาทั้งหลายรับผิดชอบร่วมกัน
5. เป็นการระลึกถึงพระพุทธองค์ผู้เป็นเจ้าของศาสนาลักษณะสถานที่ควรแก่การสังเวช เช่น สถานที่ประสูติ และนิพพาน ของพระพุทธเจ้า
6. ส่งเสริมให้เกิดความรักต่อศิลปะ โบราณวัตถุ โบราณสถาน⁴¹

ดังนั้น ชาวล้านนาไทยจึงมีความนิยมในการกราบไหว้บูชาพระธาตุ หรือขึ้นธาตุ จนกลายเป็นประเพณีสืบทอดกันมาโดยกำหนดเอาวันเดือน 8 เพ็ญ (เดือน 6 เพ็ญ) เป็นวันขึ้นพระธาตุนั่นเอง

⁴⁰ แสง จันทร์งาม, ศาสนาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2531), หน้า 99-100.

⁴¹ มณี พยอมยงค์, ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย รวมเล่ม, พิมพ์ครั้งที่ 4, (เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, 2543), หน้า 103-104.

3.2.3 การบูชาที่เนื่องด้วยพระรัตนตรัย

นอกเหนือจากการบูชาดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ชาวล้านนายังบูชาสิ่งวัตถุอื่น ๆ อีกหลายอย่างด้วยกัน ดังที่ผู้ศึกษาจะได้กล่าวต่อไป

- การบูชาเทียน

การบูชาเทียนนั้น ถือว่าเป็นพิธีกรรมแบบพื้นบ้านของชาวล้านนาอย่างหนึ่งที่นิยมทำกันมาก ทำโดยการจุดเทียนในที่กำหนดเพื่อให้เกิดผลตามที่ต้องการ โดยเทียนที่ใช้ในพิธีบูชาเทียนนี้จะต้องเป็นเทียนที่ทำขึ้นเป็นพิเศษ มีไส้ทำด้วยกระดาษสาที่เขียนยันต์ ซึ่งอาจารย์เจ้าเป็นผู้กระทำให้ตามความประสงค์ของผู้ที่ต้องการบูชา ซึ่งโดยทั่วไปแล้วนิยมบูชาเทียนเพื่อสืบชาติา ลดเคราะห์ และรับโชค จากหนังสือ ของดีจากพิภพสา ของร้านภิญโญ อำเภอเมืองลำพูนนั้น ได้มีรูปของยันต์ต่าง ๆ โดยเฉพาะยันต์เทียน คือยันต์ที่ใช้เขียนบนกระดาษสาเพื่อทำเป็นไส้เทียนอาคมอยู่เป็นจำนวนมาก ดังที่ปรากฏในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 8 จึงพอที่จะสรุปประเภทของยันต์เทียนว่า มี 10 ประเภทด้วยกันดังต่อไปนี้

1. ยันต์เทียนเพื่อความเจริญ มีโชค ชนะศัตรู จุดบูชาที่เรือนใหม่
2. ยันต์เทียนลดเคราะห์หรือสะเดาะเคราะห์ จุดบูชาที่บริเวณทางแยก หน้าพระ
3. ยันต์เทียนเพื่อความแคล้วคลาดจากโทษภัย
4. ยันต์เทียนเพื่อช่วยให้ชนะคดีความ
5. ยันต์เทียนมหานิยม
6. ยันต์เทียนสืบชาติาค่ออายุ
7. ยันต์เทียนทำให้คนรักกัน
8. ยันต์เทียนทำให้คนเกลียดกัน
9. ยันต์เทียนกันผี
10. ยันต์เทียนเพื่อให้สัตว์เลี้ยงแพร่หลาย⁴²

สำหรับเทียนที่ใช้ในการบูชาเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ให้ได้ผลตามต้องการนั้น ในตำรามิได้จำกัดว่าต้องใช้ขี้ผึ้งอย่างไร แต่จากการสังเกตพบว่า ขี้ผึ้งที่ใช้ทั่วไปคือขี้ผึ้งที่มีขายตามท้องตลาดนั่นเอง ยกเว้นในกรณีที่ผู้บูชาเทียนประสงค์แล้ว ก็อาจใช้ขี้ผึ้งแท้ก็ได้ ปริมาณของขี้ผึ้งจะขึ้นอยู่กับความใหญ่เล็กของเทียนนั้น แต่มียันต์บางดวงกำหนดไว้ว่าให้ใช้ขี้ผึ้งหนัก 1 บาท 2 บาท หรือบางดวงให้ใช้ขี้ผึ้งหนัก 3 บาท แต่กระนั้นก็มีเทียนชนิดพิเศษที่ใช้ขี้ผึ้งถึง 10 บาท และที่ถึง 100 บาทก็มี

⁴² ปวงคำ ด้อยเขียว, สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 8, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), หน้า 3911.

สำหรับไส้เทียนที่ใช้ในการบูชาเทียนนั้น จะมีสองแบบ คือ ใช้ฝ้ายหรือเส้นด้ายเป็นสีสวยหรือไส้ และมีขันต์ที่เขียนบนกระดาษสาพันหุ้มด้ายนั้นอีกต่อหนึ่ง ด้ายที่ใช้ก็คือด้ายที่ปั่นขึ้นเพื่อการนี้ โดยเฉพาะ มิใช่ด้ายที่ใช้ในการทอผ้าหรือเย็บผ้าทั่วไป สีสายเส้นด้ายนี้ ในตำรามักจะระบุว่าให้มีจำนวนเส้นเท่ากับอายุของผู้บูชา แต่ก็มีขันต์บางดวงกำหนดว่าเส้นด้ายไส้เทียนจะต้องมากกว่าอายุผู้บูชาหนึ่งเส้น (บางตำราว่าให้เกินจำนวนอายุถึงสามเส้น) แต่ในกรณีสีสายของเทียนที่ใช้บูชาเพื่อให้คนรักกันนั้น ขันต์เทียนบางดวงระบุว่าให้ใช้สีสายจำนวน 27 เส้น และ 37 เส้น โดยทำเทียนให้มีขนาดเท่ากับของผู้บูชา และบางตำราให้เท่ากับความยาวหนึ่งศอกของเจ้าชาดา แต่มีขันต์เทียนดวงหนึ่งกำหนดไว้ว่า ให้ใช้ด้ายที่งูศพ คือ ด้ายที่ผูกกลมจากมือศพออกมาจากโรงสำหรับพระสงฆ์ออกไปสู่ป่าช้า ในกรณีนี้ท่านว่าให้ใช้ด้าย 17 เส้นเท่านั้น ส่วนเทียนขั้นั้น ท่านว่าให้ใช้ด้ายทำไส้เทียนมากถึง 108 เส้น ขันต์เทียนที่ใช้เขียนบนกระดาษสาเพื่อทำไส้เทียนนั้นมีเป็นจำนวนมาก แต่ละดวงจะมีความขลังหรือศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ กันไป ตามที่กล่าวมาแล้ว และในตำราพิบสา อาจระบุชื่อขันต์เทียนเหล่านั้นหรืออาจไม่ระบุชื่อก็ได้ เช่น “ขันต์พระเจ้าห้าองค์นี้หื้อเอาจี๋เผิงหนัก 3 บาท สีสาย 27 เส้น ใส่นามเรา-นามเขา ตามบูชาหน้าพระเจ้า คนที่ปองร้ายเราพ้อยมารักเรา นัยยะนี้จะเที่ยวทางไกลพ้นจากภัยยะ คลาดแคล้วภัยพิบัติแล” หรือ “ขันต์เทียนเล่มนี้ หื้อเอาจี๋เผิงหนัก 2 บาท สีสายมากกว่าอายุไฟ 1 เส้น ใส่ชื่อ อายุ ตามช่องว่าง (กำหนด) มีดอกไม้ขาว 3 ดอก บูชา ตามล่องหน้าพระเจ้า คนรักหุมเมตตารักเราแล”

สำหรับสถานที่บูชาเทียนนั้น ในการบูชาเทียน กำหนดไว้ว่าขันต์เทียนที่ให้ผลอย่างไร ควรจะไปจุดเทียนบูชาที่ไหน ไว้เป็นที่ชัดเจนดังที่ปรากฏในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 8 ว่า

เพื่อความเจริญ มีโชค มีชัยเหนือศัตรู	บูชาที่เรือนใหม่
มีผีเข้าบ้าน มีคนตายที่ไม่ปกติ	บูชาที่ทางแยก
ถูกกระทำด้วยอาคม	บูชาที่ห้วนอน
ลดเคราะห์ พ้นอุปบาทว์กังวล	บูชาที่หน้าพระพุทธรูป
ขอโชคกลาง	บูชาที่หน้าพระพุทธรูป
เมตตามหานิยม	บูชาที่หน้าพระพุทธรูป
ให้คนที่เคยปองร้ายหันมารัก	บูชาที่หน้าพระพุทธรูป
เพื่อชนะคดีความ เพื่อชัยชนะ	บูชาที่ได้บัน ไค บูชาที่หน้าพระพุทธรูป
เพื่อความชุ่มเย็น มีเสน่ห์	บูชาที่ประตูหน้าบ้านหรือประตูเรือน
แคล้วคลาดจากภัย ชนะคดีความ	บูชาในวันเดือนดับเดือนเต็ม
เพื่อชีวิตที่ยืนยาวและเป็นสุข	บูชาในวันเกิดของเจ้าชาดา
เพื่อ โชคกลาง ลดเคราะห์ อายุยืน	บูชาในวันเกิด ที่หน้าพระพุทธรูป

เพื่อให้หายป่วยไข้

เพื่อพ้นเคราะห์ พ้นจากโชคร้าย

บันได⁴³

บูชาที่หน้าพระพุทธรูป

บูชาที่หน้าประตูทางทิศตะวันตกของวัด ได้

ทั้งนี้ในขณะที่กำลังบูชาเทียนอยู่นั้น เจ้าชาตจะต้องนั่งอยู่ในบริเวณนั้นนานจนเทียนหมดเชื้อ โดยที่มีได้บอกว่าให้เจ้าชาตต้องทำสิ่งใดบ้าง ในขณะที่ขันธ์เทียนบางดวงกำหนดว่า ผู้บูชาเทียนหรือเจ้าชาตจะต้องนั่งบริกรรมคาถาไปเรื่อย ๆ จนกว่าเทียนจะดับลงนั่นเอง

สำหรับการบูชาเทียนนั้น ผู้ที่บูชาเทียนนั้นต้องมีวัตถุประสงค์ในการบูชาอย่างแน่นอน บางคนอาจจะขอโชคขอลาภ บางคนอาจจะขอให้พ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ เป็นต้น ดังที่มณี พยอมยงค์ ได้กล่าวไว้ในเครื่องสักการะในล้านนาไทยว่า การบูชาเทียนที่ชาวล้านนานิยมทำกันนั้นมีวัตถุประสงค์อยู่ 3 อย่างด้วยกันดังต่อไปนี้

1. เพื่อหลีกเคราะห์ ถือว่าคนทุกคนมีทั้งเคราะห์ดีและเคราะห์ร้าย เคราะห์ดี เรียกว่า โสมะ เคราะห์ร้าย เรียกว่า ปาปะ ปาปะให้ผลเป็นทุกข์ จึงต้องมีการบูชาเพื่อหลีกปาปะ การบูชาแบบนี้คือ บูชาเทียนหลีกเคราะห์ ดังข้อความว่า “เคราะห์เจ็บ เคราะห์ใหม่ เคราะห์ไข้ เคราะห์หนาว เคราะห์เมื่อยเมื่อยเดียว”

2. เพื่อรับโชค ถือกันว่าเคราะห์กับโชคเป็นของกลุ่มกัน เมื่อคนประสบเคราะห์กรรมแล้ว มักจะมีโชค หรือคนได้รับโชคมาก ๆ มักจะมีเคราะห์ คนโบราณท่านจึงทำเทียนไว้เพื่อบูชาพระเคราะห์ของตน คือ พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระอังคาร พระพุธ พระพฤหัสบดี พระศุกร์ พระเสาร์ พระราหู และพระเกตุ รวมเรียกว่า นพเคราะห์

3. เพื่ออยู่ดีมีเงินหรือต่ออายุ บางทีเรียกว่าเทียนสืบชาติา เทียนนี้มักจะทำด้วยขี้ผึ้งแท้ สีส่าย คือเส้นด้ายที่ทำเป็นไส้เทียน นิยมบูชาเทียนเท่าอายุของผู้บูชา ทั้งหลีกเคราะห์รับโชคและสืบชาติา⁴⁴

สำหรับการบูชาทั้ง 3 อย่างดังที่กล่าวมาแล้วนี้ จะใช้ด้ายสีส่ายทำเป็นไส้เทียน และจะใช้ไส้เทียนจำนวนเท่าอายุของผู้บูชา โดยที่ชาวล้านนามีความเชื่อในลักษณะนี้จึงนิยมนำเทียนมาบูชาตนเอง เพื่อวัตถุประสงค์ 3 อย่างตามที่กล่าวมาแล้วนี้

สำหรับคำนิยามที่ชาวล้านนาไทยนิยมบูชาเทียนนั้น ก็เนื่องจากมีความเชื่อตามที่กล่าวมาแล้วนั้น แต่สำหรับการถวายเทียนนั้น ชาวล้านนานิยมถวายกันวันเข้าพรรษาเหมือนกันกับชาวพุทธทุก ๆ

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3913.

⁴⁴ มณี พยอมยงค์, เครื่องสักการะในล้านนาไทย, อ่างแล้ว, หน้า 144.

ภาคที่ทำกินนั่นเอง และชาวล้านนาไทยก็มีความเชื่อเกี่ยวกับการถวายเทียนดั่งที่มณี พยอมยงค์ ได้กล่าวไว้ในประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย (รวมเล่ม) ว่า

1. เพื่อจะจุดเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา ในระหว่างพรรษา
2. เพื่อให้ความสว่างเวลาที่มีพิธีกรรมทางศาสนาในเวลากลางคืน เช่น การสวดมนต์ และการเทศน์ซึ่งต้องอ่านจากคัมภีร์ธรรม
3. เพื่อใช้เป็นเครื่องส่องสว่าง เวลาพระเณรในวัดศึกษาท่องพระธรรมวินัย ในเวลากลางคืน
4. เพื่อความสุขจากบุญกุศลที่ได้ทำบุญถวายเทียน ซึ่งมุ่งหวังให้มีปัญญาสว่างไสว ชีวิตจะได้รุ่งโรจน์ เปรียบเหมือนแสงเทียนที่ส่องสว่าง
5. เพื่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ⁴⁵

- การบูชาข้าวลดเคราะห์

การบูชาข้าวลดเคราะห์ สำหรับชาวล้านนาเชื่อว่า เมื่อคนป่วยหรือคนที่ได้รับการทำนายทายทักว่ามีเคราะห์ คือ ดวงชาตาไปต้องกับดาวพระเคราะห์ดวงใดดวงหนึ่ง จะได้นำเครื่องสักการบูชาไปบูชาพระเคราะห์ เพื่อให้ท่านได้ลดกำลังที่จะเป็นอันตรายเป็นภัยแก่เจ้าของชาตา เช่น คนต้องกับพระเสาร์ก็ต้องบูชาลดเคราะห์พระเสาร์ ต้องพระศุกร์หรือพระราหูจะต้องทำการลดเคราะห์นั้นตามกำลังของพระเคราะห์ทั้งหลายดังต่อไปนี้

- พระอาทิตย์มีกำลัง 6
- พระจันทร์มีกำลัง 15
- พระอังคารมีกำลัง 8
- พระพุธมีกำลัง 17
- พระพฤหัสบดีมีกำลัง 19
- พระศุกร์มีกำลัง 21
- พระเสาร์มีกำลัง 10
- พระราหูมีกำลัง 12
- พระเกตุมีกำลัง 9

ดังนั้น การบูชาข้าวลดเคราะห์ชาวล้านนาจึงนำข้าวตามจำนวนพระเคราะห์ที่จะบูชาใส่ให้ครบตามกำลังวัน เช่น จะบูชาพระเสาร์ใส่ข้าว 10 เครื่องสักการะ 10 บูชาพระศุกร์ใส่ 21 เครื่องสักการะ 21 เป็นต้น นำไปบูชาพระในโบสถ์วิหารหรือเจดีย์ กล่าวคำบูชาถึงพระเคราะห์ที่ตั้งใจจะถวายให้ปู่อาจารย์หรือพระสงฆ์โอกาสคือกล่าวคำบูชาให้ ก็เป็นอันแล้วเสร็จ

⁴⁵ มณี พยอมยงค์, ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย รวมเล่ม, อ่างแล้ว, หน้า 161.

สำหรับสาเหตุที่ชาวล้านนานิยมบูชาข้าวลวดเคราะห์นั้นก็เพื่อต้องการที่จะให้ผู้ที่ป่วยไม่สบายนั้นได้หายจากอาการไม่สบายหรือป่วยนั้นนั่นเอง ซึ่งสอดคล้องกับที่ บำรุง บารมี กล่าวไว้ว่า “การบูชาข้าวลวดเคราะห์หรือการบูชาข้าวเพื่อการลวดเคราะห์นี้ จัดทำขึ้นเมื่อเห็นว่าเจ้าชาดามีเคราะห์ รุมเร้า เกิดการสูญเสียที่ไม่น่าจะเกิด มีภัยอย่างไม่น่าจะเกิด เป็นต้น”⁴⁶ ดังนั้นชาวล้านนาไทยจึงนิยมทำการบูชาข้าวลวดเคราะห์ ด้วยมีความเชื่อดังที่กล่าวมาแล้วนั่นเอง

- การบูชาไม้ค้ำโพธิ์

สำหรับการบูชาไม้ค้ำโพธิ์นั้น ก็คือการนำเอาไม้ค้ำมาค้ำต้นโพธิ์เอาไว้ อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงการให้ความอุปถัมภ์ค้ำจุนพระพุทธศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรืองและคงอยู่ตลอดไป และเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ผู้ที่ทำการบูชา นั้น ให้มีอายุยืน เหมือนต้นโพธิ์นั่นเอง

ไม้ค้ำนั้น หมายถึง ไม้ที่มีง่าม หรือมีสองแฉกในส่วนปลาย ใช้สำหรับการค้ำยันสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่เบื้องสูงให้อยู่ในสภาพที่มั่นคง ประคองตัวอยู่ได้ โดยเฉพาะ ไม้ค้ำสระหรื หมายถึง ไม้ค้ำส่วนของต้นศรัทธาโพธิ์ตามวัดต่าง ๆ ซึ่งไม้ค้ำดังกล่าวได้จากการนำมาของพุทธศาสนิกชนตามความศรัทธาและความเชื่อที่แตกต่างกันไปซึ่งสรุปได้เป็นสามประการหลัก ๆ ได้แก่ ประการแรก เพื่ออธิษฐานขอพรตามที่ปรารถนา ประการที่สองเพื่อค้ำหนุนให้ชีวิตประสบความสำเร็จไม่ตกต่ำ และประการสุดท้ายถือเป็นการค้ำจุนพระพุทธศาสนาให้อยู่นาน

ไม้ค้ำนั้น หากผู้ใดนำมาค้ำถึงต้นศรัทธาโพธิ์แล้วอธิษฐาน จะได้รับสิ่งที่ตนปรารถนา แต่ต้องคำให้ถูกทิศทาง กล่าวคือถ้าต้องการมีบุตรให้คำถึงด้านทิศตะวันออก ต้องการหายจากการเจ็บป่วยให้คำด้านทิศตะวันตก และหากปรารถนาจะเกิดเป็นพระอรหันต์หรือพระพุทธเจ้าให้คำด้านทิศใต้

ประการต่อมาปรากฏอยู่ควบคู่กับพิธีกรรมอันเนื่องมาจากการสืบชาดา คือ ภายหลังจากเสร็จสิ้นพิธีกรรมสืบชาดาแล้ว ไม้ค้ำในพิธีกรรมจะถูกนำไปฝังหรือค้ำต้นศรัทธาโพธิ์อย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งเป็นการนำไม้ค้ำไปถวายในช่วงสงกรานต์ โดยมีวัตถุประสงค์หรือมุ่งหวังในความเป็นสิริมงคลและการสืบต่ออายุ ประการสุดท้าย เป็นความหมายที่ซ่อนทับความเชื่อทั้งสองประการข้างต้น คือ มีวัตถุประสงค์ในอันที่จะค้ำจุนพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นความคิดแฝงในพิธีกรรมอยู่แล้ว แต่เพื่อให้ชัดเจนเป็นรูปธรรมมากขึ้น จึงมีการจัดขบวนแห่กันอีกกรีก โดยจัดให้มีในช่วงสงกรานต์ของทุก ๆ ปี

สำหรับลักษณะทั่วไปของไม้ค้ำสระหรื ประเภทแรกเป็นไม้ค้ำขนาดเล็กหรือใหญ่ตามกำลังศรัทธา ที่พบเห็นโดยทั่วไปมักใช้ไม้เนื้อแข็ง มีลำตรง นำมาปอกเปลือกแล้วทาสีขาว อาจตกแต่งประดับประดาด้วยกระดาษเงิน กระดาษทอง จากนั้นผูกมัดด้วยกรวยดอกไม้ รูปเทียน ส่วนการ

⁴⁶ บำรุง บารมี, สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 8, อ่างแก้ว, หน้า 3895.

ถวายเป็นบูชา ผู้ประสงค์จะถวายมักนำไปถวายด้วยตนเอง ประเภทที่สองเป็นไม้ค้ำขนาดยาวเท่าความสูงหรือยาวเท่าหนึ่งวาของเจ้าชาดา ตกแต่งให้สวยงามจำนวนหนึ่งอัน ส่วนไม้ค้ำขนาดเล็ก มีความยาวเท่ากับหนึ่งศอกของเจ้าชาดา ทำขึ้นเป็นจำนวนมากกว่าอายุของเจ้าชาดาหนึ่งอัน ไม้ค้ำนี้ผ่านพิธีกรรมการสืบชาดา

ส่วนไม้ค้ำที่ถวายในช่วงสงกรานต์มิได้กำหนดขนาด ประดับตกแต่งให้สวยงามผูกมัดด้วยกรวยดอกไม้ ผ่านพิธีกรรมการถวयरวมกัน โดยมีกษัตริย์ของวัด และเฉพาะประเภทสุดท้ายที่จะนำมาเป็นไม้ค้ำนำขบวนแห่ มักเป็นไม้เนื้อแข็งขนาดใหญ่ ปอกเปลือกทาสีขาวประดับตกแต่งด้วยกระดาษสีสันต่าง ๆ บางแห่งมีการสลักเสลาางคางผูกมัดด้วยกรวยดอกไม้และแพรพรรณหลากสี ไม้ค้ำใหญ่ดังกล่าวจะถูกนำมาจัดวางในแนวเอนกับริณในขบวนแห่ โดยยกส่วนปลายของไม้ค้ำขึ้นให้เห็นเป็นสง่า

การแห่ไม้ค้ำสะหรี แต่เดิมนิยมทำกันที่วัดพระธาตุศรีจอมทอง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่เป็นแห่งแรก ต่อมาได้รับความนิยมแพร่หลายไปสู่ชุมชนอื่นในวงกว้างขึ้นเรื่อย ๆ การจัดขบวนแห่ในระยะต้น จัดเป็นขบวนโดยมีการบรรเลงเครื่องประ โคมดนตรีแบบพื้นบ้าน ประกอบการฟ้อนรำของท้องถิ่น ดูเป็นขบวนมหาชนอันยิ่งใหญ่เต็มไปด้วยพลังแห่งศรัทธาและสามัคคีธรรม แต่ระยะหลังนี้มีการใช้เครื่องเสียงขนาดใหญ่ที่มีเสียงดังเกินความจำเป็น อีกทั้งผู้ร่วมขบวนมีการเสพของมีนเมาอย่างหนัก และการแสดงก็เปลี่ยนไปจากเดิม เป็นการเดินรำตามจังหวะสนุกสนานเร้าใจตามแบบสมัยใหม่ บางครั้งดูเกินงามราวกับเป็นพฤติกรรมที่ไร้สติ และสิ่งที่มีกเกิดตามมาก็คือการชกต่อยทะเลาะวิวาท ซึ่งมีให้พบเห็นเป็นประจำทุกครั้งที่มีการจัดงานในลักษณะนี้

ปัจจุบัน การถวายไม้ค้ำสะหรีในส่วนของปัจเจกชน จะยังคงเป็นประเพณีที่ดำรงอยู่คู่ความศรัทธาและความเชื่ออย่างดงาม แต่การแห่ไม้ค้ำจะเป็นสามัคคีธรรมต่อไป ฤจะกลายเป็นสามัคคีเพทตรงนี้น่าสังเกตและจับตามอง

การบูชานับถือต้นศรีมหาโพธิ์ (สะหรี) นี้ ได้เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพราะต้นศรีมหาโพธิ์เป็นเครื่องหมายของการตรัสรู้ และการสืบทอดพระพุทธศาสนาอันบริสุทธิ์ คัมภีร์อรรถกถาของพระอรรถกถาจารย์ กล่าวถึง การบูชาต้นศรีมหาโพธิ์ว่าเป็นการแสดงความเคารพอย่างสูงสุดแบบหนึ่ง เหมือนกับได้บูชาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ที่ประทับอยู่เบื้องหน้าแห่งตน ในคติเรื่องโพธิมณฑลตามทัศนะของพระอรรถกถาจารย์ยังเชื่ออีกว่า

สถานที่อันเป็น โพธิมณฑลนั้นตั้งอยู่ในชมพูทวีป ณ ที่ซึ่งเป็นใจกลางของโลก เป็นที่ ๆ มั่นคงที่สุด เพราะเป็นเหมือนประหนึ่งแกนกลางของจักรวาล⁴⁷

ดังนั้น ชาวลัณนาจึงมีความนิยมบูชาไม้ค้ำโพธิ์ (สะหรี) และคติการสร้างวัดของชาวลัณนาไทย จึงมีธรรมเนียมการปลูกต้นไม้ค้ำโพธิ์เอาไว้บริเวณหน้าวัด เพื่อให้ชุมชนได้สักการบูชาและรำลึกถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อคราวตรัสรู้ได้ต้นไม้ค้ำโพธิ์ นอกจากนี้ในทุก ๆ รอบปีวันสงกรานต์ ชาวลัณนาจะมีประเพณีการนำไม้ไปค้ำที่ต้นไม้ค้ำโพธิ์ เรียกว่า “ไม้ค้ำโพธิ์” ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น ซึ่งแฝงความหมายอยู่ 2 นัยด้วยกันดังที่มาฉม ฆานะฉม ได้กล่าวไว้ว่า

1. เพื่อเป็นการคำชูประพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองต่อไป
2. เพื่อเป็นการสืบทอดชีวิตของศรัทธาเจ้าของไม้ค้ำให้มีอายุมันขวัญยืน สุขภาพร่างกายแข็งแรงประคองต้นไม้ค้ำโพธิ์อันศักดิ์สิทธิ์⁴⁸

จะเห็นได้ว่า การบูชาที่กล่าวมานี้ล้วนแล้วแต่เป็นการบูชาในพระพุทธศาสนาแบบลัณนาที่นิยมทำกันตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันทุกวันนี้ ถือว่าเป็นการบูชาที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวแบบลัณนาเอง คือเป็นการบูชาแบบผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างกลมกลืน โดยไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันได้

⁴⁷ สุภาพรรณ ณ บางช้าง, “คติเรื่องต้นไม้ค้ำโพธิ์ในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท และในวัฒนธรรมอินเดีย”, วารสาร พ.ศ.อ. 107, (พฤษภาคม, 2524), : 52.

⁴⁸ มาฉม ฆานะฉม, “การศึกษาเชิงปรัชญาเรื่อง คติความเชื่อเรื่องการพ่อนผีในภาคเหนือ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, อ้างแล้ว, หน้า 84.

บทที่ 4

วิเคราะห์การบูชาตามคติพระพุทธศาสนาเถรวาท และคติความเชื่อของล้านนา

4.1 การบูชาตามคติพระพุทธศาสนาเถรวาท

การบูชาตามคติพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ท่านกล่าวไว้ว่า มี 2 ประการ คือ การบูชาด้วยอามิส และการบูชาด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอน ซึ่งในที่นี้ผู้ศึกษาจะได้วิเคราะห์แต่ละประเด็นดังต่อไปนี้

4.1.1 การบูชาด้วยอามิส

การบูชาด้วยอามิส หรืออามิสบูชา นั้น คือ การบูชาบุคคลที่ควรบูชา มีพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นต้น ด้วยวัตถุสิ่งของต่าง ๆ นับตั้งแต่ ถวายภัตตาหาร ผลไม้ ยารักษาโรค ดอกไม้ รูปเทียน ของหอม ข้าวน้ำ ฝ้านุ่ง ฝ้าห่ม เสื้อสาธอาสนะ เป็นต้น ตลอดจนถึงการสร้างวัดวาอาราม โบสถ์ วิหาร และศาลาที่อยู่อาศัย ชุตสระชุกบ่อก่อถนน สร้างพระพุทธรูป พระสถูปเจดีย์ถวายนั่นเอง การบูชาด้วยอามิสนี้ สามารถให้สำเร็จประโยชน์ชาตินี้ ประโยชน์ชาติหน้า และประโยชน์อย่างยิ่งแก่ผู้ที่ทำการบูชาท่านผู้ควรบูชา จึงถือว่าการบูชาที่มีความสำคัญและจำเป็น สมควรที่พุทธศาสนิกชนจะทำกันอย่างยิ่ง เพราะการบูชาด้วยอามิสนี้ทำได้ง่ายทุกคนสามารถทำกันได้ และการบูชาด้วยอามิสนี้ก็มีผลานิสงส์ผลบุญมากมายเหลือที่จะคณานับได้ จึงจัดว่าเป็นหลักธรรมที่ช่วยหล่อหลอมจิตใจของพุทธศาสนิกชนให้มีความเคารพนับถือยิ่งขึ้น อันเป็นเหตุให้ทำการบูชาด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนต่อไปนั่นเอง

การบูชาด้วยวัตถุสิ่งของต่าง ๆ เหล่านี้ นั้น กล่าวคือการถวายปัจจัย 4 อันได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค อันเป็นที่ถือว่าเป็นเครื่องดำรงชีวิตของคนเราโดยขาดไม่ได้ทีเดียว เพราะว่าคนเรานั้น จะมีชีวิตอยู่ได้ หรือสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้ ก็ต้องบริโภคอาหาร ก็ต้องมีเครื่องนุ่งห่ม หรือเสื้อผ้า เพื่อไว้นุ่งห่มปกปิดอวัยวะอันน่าละอาย และเพื่อป้องกันความร้อนหนาว ตลอดจนถึงอันตรายต่าง ๆ อันจะเกิดจากเหลือบยุงที่จะมากัด ก็ต้องมีที่อยู่อาศัย หรืออาคารบ้านเรือนนั่นเอง อันเป็นปัจจัยที่จำเป็นมากเช่นกัน และเมื่อเวลาเจ็บ ไข้ ไม่สบายก็ต้องมีการดูแลรักษาด้วยยาต่าง ๆ ตามชนิดของโรคนั้น เมื่อมีอาหารไว้สำหรับบริโภค เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม และอาคารบ้านเรือนไว้สำหรับหลับนอน พักผ่อน หลบแดด หลบฝน ตลอดจนถึงป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ จากโจรผู้ร้ายแล้ว คนเราก็กังไม่สามารถที่จะดำรงชีวิตหรือดำเนินชีวิตได้ เพราะคนเรานั้น เมื่อมีอาหาร เครื่องนุ่งห่ม และที่อยู่อาศัยเพียงเท่านั้นนั้น ก็ยังไม่สามารถที่จะมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุขได้ ก็ต้องมียาสำหรับรักษาโรคภัยต่าง ๆ อีกด้วยนั่นเอง

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ปัจจัย 4 นั้น เป็นสิ่งที่มีความสำคัญและจำเป็นต่อคนเราเป็นอย่างมากทีเดียว เมื่อคนเราได้ทำการบูชาท่านที่ควรบูชาด้วยปัจจัย 4 นี้แล้ว ถือว่าได้ทำการบูชาด้วยอามิสอย่างแท้จริง เพราะการบูชานั้นมีอานิสงส์ผลบุญมากมายเหลือที่จะคณานับได้เลยก็ว่าได้ เหมือนดังที่กล่าวมาแล้วในประโยชน์หรืออานิสงส์ของการบูชานั้น การบูชาด้วยปัจจัย 4 นั้น ถ้าพูดง่าย ๆ ก็คือ การถวาย หรือการให้ปัจจัย 4 แก่ปุชณียบุคคล หรือปุชารบุคคลนั่นเอง ถ้าเป็นการบูชาพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์นั้น เรียกว่า ถวายปัจจัย 4 แต่ถ้าเป็นการบูชาครูบาอาจารย์ มารดาบิดานั้น เรียกว่า ให้ หรือมอบให้ สำหรับการถวายปัจจัย 4 นั้น มีปรากฏในพระไตรปิฎกพอเป็นตัวอย่างในการทำการบูชาด้วยอามิสวัตถุสิ่งของต่าง ๆ สำหรับพุทธศาสนิกชน เพื่อที่จะได้เอาแบบอย่างดังต่อไปนี้

การบูชาด้วยอามิสคือ อาหาร ได้แก่ การถวายอาหาร เครื่องบริโภคร่างต่าง ๆ แก่ท่านผู้ควรบูชา ดังเช่นที่ปรากฏในมังคลัตถปิณีที่ว่า...ในนิคมแห่งหนึ่ง มีธิดาเศรษฐีสองคน คนหนึ่งเป็นคนที่มียูปร่างหน้าตางดงาม และมีผมยาวกว่าหญิงอื่น แต่เป็นคนยากจน ส่วนอีกคนเป็นคนที่ร่ำรวย แต่ไม่มีผม ทั้งสองพอมารดาบิดาตายไปแล้ว ก็ได้หญิงพี่เลี้ยงเป็นคนเลี้ยงดูมา พอถึงวันหนึ่งท่านพระมหาทักขายนเถระกับด้วยภิกษุอีก 7 รูป ไคร่ที่บอกการเสด็จอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า แก่พระเจ้าจัมพปักษโชต จึงได้ไปยังกรุงอุชเชนี ได้ไปบิณฑบาตในนิคมนั้นพอดี แต่กลับไม่ได้อะไรสักอย่างเดียว ธิดาของเศรษฐีผู้ที่มีผมยาวนั้น พอรู้ว่าพระเถระมาบิณฑบาตแต่ไม่ได้อะไรเลย ก็ได้ใช้พี่เลี้ยงให้ไปนิมนต์พระเถระเพื่อรับบิณฑบาตในเรือนของตน นางไม่รู้จะทำอย่างไรดี เพราะตัวเธอนั้นก็เป็นคนยากจนไม่มีอันจะกินอยู่แล้ว ก็เลยตัดผมของตนนั้นแล้วให้พี่เลี้ยงนั้นเอา ไปให้แก่ธิดาเศรษฐีอีกคนหนึ่งซึ่งเป็นคนร่ำรวยแต่เป็นคนไม่มีผม โดยสั่งว่า นางให้อะไรมาก็เอาสิ่งนั้น ก็ได้ทรัพย์มา 8 กหาปณะจากธิดาของเศรษฐีนั้น นางจึงได้เอาทรัพย์นั้น ไปซื้ออาหารมาเพื่อถวายแก่พระเถระ ฝ่ายพระเถระเมื่อรู้ว่านางตัดผมของตนเพื่อเอา ไปซื้ออาหารมาเพื่อถวายพระภิกษุแล้ว ก็เลยให้เรียกนางมา นางพอเห็นพระเถระเท่านั้นก็เลื่อมใสศรัทธาในพระเถระเป็นอย่างมาก อันเป็นเหตุให้ผมของนางที่ตัดไปนั้น กลับเกิดมีเหมือนเดิมอีกอย่างน่าอัศจรรย์ยิ่งนัก นี้ถือว่าเป็นผลที่เกิดจากการที่นางได้ถวายบิณฑบาตแก่พระภิกษุสงฆ์นั่นเอง ธรรมดาว่า ท่านที่ถวายในเขตอันดี ย่อมให้วิบากในทิฏฐธรรม (ปัจจุบัน ทนตาเห็น) พระเถระพอฉันภัตตาหารเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็ได้เหาะไปสู่อุทยาน พวกคนที่เฝ้าอุทยานพอเห็นพระเถระก็รีบไปกราบทูลให้พระราชาทรงทราบ พระราชาจึงได้เสด็จไปยังอุทยาน แล้วได้ตรัสถามพระเถระว่า วันนี้ พวกท่านผู้เจริญฉันภัตตาหารที่ไหนกันหรือ ทรงทราบเรื่องราวทั้งหมดแล้ว เมื่อเสด็จกลับถึงพระราชานิเวศน์ จึงรับสั่งให้นำธิดาเศรษฐีนั้นมาให้ทำการอภิเษกเป็นอัครมเหสีของพระองค์นั่นเอง การที่ธิดาเศรษฐีนี้ ได้เป็นอัครมเหสีของพระราชานั้น ก็

เนื่องมาจากได้ถวายบิณฑบาตแก่พระเถระ¹ ดังนั้น จึงพอจะกล่าวได้ว่า นี่เป็นผลที่เกิดจากการถวายอาหารแก่ท่านผู้ที่ควรแก่การบูชาอย่างเห็นได้ชัดเจนนั่นเอง

การบูชาด้วยอามิสคือ เครื่องนุ่งห่ม ได้แก่ การถวายเครื่องนุ่งห่มต่าง ๆ เช่น สบงจีวร ตลอดจนจนถึงเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มต่าง ๆ แก่ท่านผู้ที่ควรบูชา ดังเช่นที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบทที่ว่า...ในกาลแห่งพระวิปัสสิทศพล มีพราหมณ์คนหนึ่ง ชื่ออุพเพกสาฎก เป็นชาวเมืองสาวัตถี มีผ้าสาฎกสำหรับนุ่งผืนหนึ่ง แม้นางพราหมณีภรรยาของเขาก็มีผืนหนึ่งเหมือนกัน ในเวลาไปภายนอกพราหมณ์หรือพราหมณีขอมห่มผ้าผืนนั้น ภายหลังวันหนึ่ง ต้องการจะไปฟังธรรมเหมือนคนอื่น ๆ พราหมณ์ตัดสินใจไปฟังธรรมตอนกลางคืน แล้วให้นางพราหมณีไปในกลางวัน ผลัดเปลี่ยนกันไปฟังธรรม เพราะไม่มีผ้าห่มนั่นเอง ในขณะที่กำลังฟังธรรมอยู่ เกิดความปีติปราโมทย์ต้องการจะบูชาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยผ้าที่ตนห่มนั้น แต่กลับคิดว่า ถ้าบูชาด้วยผ้านี้แล้วเราและนางพราหมณีจะเอาผ้าที่ไหม้มาห่มกัน คิดแล้วคิดอีกถึง 3 ครั้ง จึงตัดสินใจเอาผ้าห่มนั้นบูชาพระพุทธองค์ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เขาได้รับพระราชทานผ้าจากพระราชาเป็นจำนวนถึง 32 คู่ทีเดียว แต่ก็ไม่ได้เอาผ้าทั้งหมดนั้น ถือเอาเพียง 2 คู่เท่านั้น สำหรับตนเอง และนางพราหมณี พอพระราชาเห็นเช่นนั้นแล้วก็ทรงเลื่อมใสในตัวพราหมณ์นั้นเป็นอย่างยิ่ง จึงได้พระราชทานสมบัติมากมายอย่างมี ข้าทาสบริวาร ตลอดจนจนถึงบ้านส่วยเป็นต้นแก่เขา² ดังนั้น จึงพอจะกล่าวได้ว่า นี่เป็นผลของการถวายเครื่องนุ่งห่มแก่ท่านผู้ที่ควรแก่การบูชาอย่างเห็นได้ชัดเจน

การบูชาด้วยอามิสคือ ที่อยู่อาศัย ได้แก่ การถวายอาคารที่อยู่อาศัย เช่น วัดวาอาราม โบสถ์วิหาร กุฏิ ตลอดจนถึงอาคาร บ้านช่อง กระท่อม เป็นต้น แก่ท่านผู้ควรแก่การบูชา ดังเช่นที่ปรากฏในมังคลัตถทีปนีที่ว่า...อุบาสกคนหนึ่งเป็นชาวเมืองพาราณสี เป็นคนที่มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก วันหนึ่งฟังอานิสงส์การถวายอาวาสจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว จึงให้สร้างศาลา 4 มุข มีห้อง 4 ห้อง โกลั่มหาวิหาร แล้วให้ลาดเตียงและตั้งเป็นคันไ่ว้ในศาลานั้น เมื่อให้สร้างศาลาเสร็จแล้วจึงได้มอบถวายแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พร้อมกับได้ถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุอันมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประมุขด้วย เมื่อพระภิกษุฉันเสร็จแล้ว ก็อนุโมทนา อุบาสกนั้นก็ได้ทำการกวาดน้ำอุทิศส่วนบุญส่วนกุศล พอน้ำตกลงที่พระหัตถ์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น ปราสาททิพย์อันสำเร็จด้วยแก้ว 7 ประการ ยาวและกว้างประมาณ 10 โยชน์ สูง 100 โยชน์ เพียบพร้อมด้วยเหล่า

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, มังคลัตถทีปนีแปล เล่ม 3, พิมพ์ครั้งที่ 20, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2544), หน้า 38.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระธัมมปัทฏฐกถาแปล ภาค 5, พิมพ์ครั้งที่ 20, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2544), หน้า 1-4.

นารี ก็บังเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่ออุบาสกนั้นทีเดียว การที่ปราสาทแก้วอันเป็นทิพย์นี้ ได้บังเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่ออุบาสกนั้น ก็เนื่องมาจากเขาได้ถวายศาลาเพื่อเป็นที่พักอาศัยแก่พระภิกษุอันมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประมุขนั่นเอง³ ดังนั้น จึงพอจะกล่าวได้ว่า นี่เป็นผลของการถวายที่อยู่อาศัยแก่ท่านผู้ที่ควรแก่การบูชาอย่างเห็น ได้ชัดเจนทีเดียว

การบูชาด้วยอามิสคือ ยารักษาโรค ได้แก่ การถวายเภสัชยารักษาโรค ความอาพาธ ความไม่สบายต่าง ๆ แก่ท่านผู้ที่ควรบูชา ดังเช่นที่ปรากฏในมังคลัตถปิณีที่ว่า... ในอดีตกาล พ่อค้ำน้ำผึ้งคนหนึ่งเป็นชาวเมืองพาราณสี ขายน้ำผึ้งเป็นประจำทุกวันในตลาด วันหนึ่ง มีพระปัจเจกพุทธเจ้าหลายรูปด้วยกัน ไปเที่ยววิณฑบาตน้ำผึ้งเพื่อเป็นยาสำหรับรักษาพระปัจเจกพุทธเจ้ารูปหนึ่งผู้อาพาธไม่สบายด้วยโรควิณโรค ในเมืองพาราณสีนั้น พอดีนางกุมภทาสีคนหนึ่ง ได้พบพวกท่านแล้วถามถึงความต้องการของพวกท่าน พอลบว่าพวกท่านมีความต้องการด้วยน้ำผึ้งจึงซื้อบอกร้านค้ำน้ำผึ้งให้ และนางก็ตั้งใจว่า จะถวายน้ำผึ้งแก่พวกท่าน ถ้าพ่อค้ำน้ำผึ้งนั้น ไม่ถวายน้ำผึ้งแก่พวกท่าน พวกพระปัจเจกพุทธเจ้าพอรู้ว่าที่นั่นมีน้ำผึ้งแล้วก็ได้ไปยังที่นั่นเพื่อขอวิณฑบาตน้ำผึ้งกับพ่อค้ำน้ำผึ้ง ฝ่ายพ่อค้ำน้ำผึ้งพอเห็นพวกพระปัจเจกพุทธเจ้าเท่านั้น ก็เกิดความเลื่อมใสศรัทธา ยินดีที่จะถวายน้ำผึ้งแก่พวกท่าน เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงได้ถวายน้ำผึ้งแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าจนเต็มบาตร พร้อมกับได้ทำความปรารถนาว่า ขอให้ตัวเองได้เป็นพระราชาผู้ครองเอกราชในชมพูทวีปทั้งสิ้น และมีอาชญาแผ่ไปทั่วทั้งดินฟ้าอากาศเป็นระยะเนื้อที่ประมาณ โยชน์หนึ่งเถิด พวกพระปัจเจกพุทธเจ้าก็ได้ทำการอนุโมทนาตามที่พ่อค้ำน้ำผึ้งนั้นปรารถนาแล้วก็กลับไป ฝ่ายนางกุมภทาสีเห็นพวกพระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วก็ถามพวกท่านว่า ได้น้ำผึ้งหรือยังท่าน พอรู้เรื่องแล้วนางก็ได้ทำความปรารถนาที่จะเป็นอัครมเหสีของพ่อค้ำน้ำผึ้งในชาติหน้าเหมือนกัน ทั้งพ่อค้ำน้ำผึ้งทั้งนางกุมภทาสีก็ได้ในสิ่งที่ตนปรารถนาทุกประการ กล่าวคือพ่อค้ำน้ำผึ้งก็ได้เป็นพระราชาพระนามว่า อโศก ได้ครองความเป็นใหญ่ในชมพูทวีปทั้งสิ้นแต่เพียงผู้เดียว และมีอาชญาแผ่ไปทั่วทั้งดินฟ้าอากาศตามที่ปรารถนาไว้ ฝ่ายนางกุมภทาสีก็เช่นกัน ก็ได้เป็นอัครมเหสีของพระเจ้าอโศกตามที่ปรารถนาไว้ในชาติที่แล้วทุกประการ การที่พ่อค้ำน้ำผึ้งได้เป็นพระราชาผู้ครองความเป็นใหญ่ในชมพูทวีปทั้งสิ้น และมีอาชญาแผ่ไพศาลทั่วทั้งดินฟ้าอากาศนี้ ก็เนื่องมาจากการถวายน้ำผึ้งแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า ฝ่ายนางกุมภทาสีนั้น ได้เป็นอัครมเหสีของพระราชา ก็เนื่องจากการซื้อทางไปยังร้านค้ำน้ำผึ้งให้แก่พระปัจเจกพุทธเจ้านั่นเอง⁴ ดังนั้นจึงพอจะกล่าวได้ว่า นี่เป็นผลของการถวายน้ำผึ้งอันถือว่าเป็นยาเพื่อรักษาโรคแก่ท่านผู้ที่ควรแก่การบูชาอย่างเห็น ได้ชัดเจน

³ มหามกุฏราชวิทยาลัย, มังคลัตถปิณีแปล เล่ม 3, อ่างแก้ว, หน้า 41.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 42.

4.1.2 การบูชาด้วยการปฏิบัติ

การบูชาด้วยการปฏิบัติ หรือปฏิบัติบูชา นั้น ได้แก่ การบูชาด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอน อันเป็นการปฏิบัติที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงโปรดปรานเป็นอย่างยิ่ง เพราะตามพุทธประสงค์ที่แท้จริง พระพุทธองค์มีพระประสงค์จะให้พุทธบริษัทประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระองค์อย่างเดียวกันนั้น แต่สาเหตุที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ทำการบูชาด้วยอามิส เพราะทรงอนุเคราะห์บริษัท และเพราะทรงประสงค์ถึงความตั้งอยู่ยั่งยืนแห่งพระพุทธศาสนา ด้วยว่าพระพุทธศาสนาจะดำรงอยู่ได้ ก็ด้วยการที่บริษัท 4 ยังบูชาพระองค์ปฏิบัติบูชาเท่านั้น ดังพระพุทธพจน์ที่มีปรากฏในมัจฉลัตถทีปนีที่ว่า “ธรรมค่านิรามิสบูชา ย่อมอาจดำรงศาสนาของเราไว้ได้ เพราะบริษัท 4 นี้ ยังจักบูชาเราด้วยปฏิบัติบูชานี้ตราบใด ศาสนาของเราก็จักรุ่งเรือง ดังพระจันทร์เพ็ญแจ่มอยู่กลางฟ้าตราบนั้น”⁵ และการทำการบูชาด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนสามารถทำได้หลายวิธีด้วยกัน เช่น การรักษาศีล การเจริญสมาธิภาวนา การสมาทานธุดงค์ เป็นต้น การบูชาในลักษณะนี้ล้วนแล้วแต่เป็นการบูชาด้วยการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอน และเป็นการบูชาที่พระพุทธองค์ทรงโปรดปรานอย่างยิ่งทีเดียว สำหรับการบูชาท่านผู้ที่ควรบูชาด้วยการปฏิบัติ มีปรากฏในพระไตรปิฎกพอเป็นตัวอย่างในการทำการบูชาด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนสำหรับพุทธศาสนิกชน เพื่อที่จะได้เอาเป็นแบบอย่างดังต่อไปนี้

การรักษาศีล หมายถึง การรักษาความเป็นปกติของตนไว้ให้คงอยู่อย่างนั้นตลอดเวลา เพราะคิด แปลว่า ปกติหรือเย็นเป็นปกติ ที่ว่าปกติ ก็คือ เป็นไปตามปกติ ของกาย วาจา ปราศจากเจตนาที่ลิดลัด ที่ว่าเย็น ก็คือ ทำให้ผู้มีศีลอยู่ในความร่มเย็น ไม่มีภัย ไม่มีเวรกับผู้ใด เพราะฉะนั้น ศีลจึงเป็นการรักษากายวาจาให้เป็นปกติ เรียบร้อย ศีลทางกายเช่น ไม่เบียดเบียนสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่เสพเครื่องดองของมึนเมา ศีลทางวาจา เช่น การละเว้นจากการพูดเท็จ, ส่อเสียด เป็นต้น จึงเห็นได้ว่าศีลปราบปรามกิเลสอย่างหยาบ ที่ล่องทางกาย และทางวาจา ดังเช่นพระธรรมปิฎกได้กล่าวความหมายของศีลไว้ว่า “ศีล เป็นความประพฤติดีทางกายและวาจา, การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย, ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม, การรักษากติตามระมียวินัย, ปกติมารยาทที่สะอาดปราศจากโทษ, ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว, ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้ดียิ่งขึ้น, ความสุจริตทางกายวาจาและอาชีพ”⁶

⁵ มหามกุฏราชวิทยาลัย, มัจฉลัตถทีปนีแปล เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 13, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540), หน้า 115.

⁶ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 9, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 292.

ศีลนั้นแบ่งให้ละเอียดมีหลายประเภท คือ ศีลคฤหัสถ์ สำหรับอุบาสก, อุบาสิกา เรียกว่า ศีล 5 (เบญจศีล) ศีลสามเณร สามเณรี เรียกว่า ศีล 10 (ทศศีล) ศีลสิกขมานา ศีลภิกษุณี (210 ข้อ) และศีลของภิกษุ (227 ข้อ) ถ้าแบ่งศีลอย่างย่อก็แบ่งเป็นสองประเภทคือ ศีลคฤหัสถ์ และศีลบรรพชิต ดังนั้นจะได้กล่าวถึงการรักษาศีลแต่ละประเภท พร้อมทั้งยกตัวอย่างประกอบเพื่อที่รู้ถึงอานิสงส์ของการรักษา อันถือว่าเป็นการบูชาด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนอย่างแท้จริงดังต่อไปนี้

ศีลคฤหัสถ์ (ศีล 5 และ ศีล 8) การรักษาศีลของคฤหัสถ์นั้น โดยทั่วไปก็คือ การรักษาศีล 5 นั้นเอง เพราะว่าศีล 5 นั้นถือว่าเป็นนิจศีลของมนุษย์เรา อัน ได้แก่

1. เว้นจากการปลงชีวิต, เว้นจากการฆ่าการประทุษร้ายกัน
2. เว้นจากการถือเอาของที่เขามิได้ให้, เว้นจากการลัก โกง ละเมิดกรรมสิทธิ์ ทำลายทรัพย์สิน
3. เว้นจากการประพฤติดิฉันในกาม, เว้นจากการล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน
4. เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง
5. เว้นจากน้ำเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท, เว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ⁷

การรักษาศีลสำหรับคฤหัสถ์นั้น คนเราควรให้ความสำคัญ ควรที่จะรักษาให้ดีอย่าให้ขาด เพราะว่าศีล 5 นั้น มีผลานิสงส์มาก ให้พ้นจากรายจัญไรจากสัตว์ร้ายก็ได้ ดังเช่นที่ปรากฏในมังคลัตถทีปนีที่ว่า...อุบาสกคนหนึ่งรับศีลในสำนักของพระปิณฑุพุทธบริษัทเถระผู้อยู่ในอัมพรวิหารแล้ว ก็ไปไถนา พอไถเสร็จแล้วก็ปล่อยโคไปกินหญ้าเหมือนอย่างเคย พอโคหายจึงออกตามหา ได้ขึ้นไปยังภูเขาชื่อทันตวัตตนิมานะ ได้ถูกงูเหลือมตัวใหญ่รัดเอา ตอนแรกคิดจะตัดศีรษะของงูด้วยมีดที่ถือไปด้วย คิดแล้วคิดอีกถึง 3 ครั้ง ก็เลยตัดสินใจจะยอมตาย โดยจะรักษาศีลที่รับมาตอนเช้าไม่ให้ขาด คิดได้อย่างนั้นแล้วจึงโยนมีดนั้นทิ้งเสีย แต่เป็นที่น่าอัศจรรย์มางูเหลือมได้คลายออกไปในทันทีที่เขาทิ้งมีดนั้นเสีย สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ ก็เนื่องจากอานิสงส์ของศีลที่เขารักษานั้นเอง⁸

ส่วนการรักษาศีล 8 หรืออุโบสถศีลสำหรับคฤหัสถ์ในวันพระ คือ วันขึ้นและแรม 8 ค่ำ 15 ค่ำ (แรม 14 ค่ำ ในเดือนขาด) นั้นเอง สำหรับอุโบสถศีล 8 ประการนั้น ได้แก่

1. เว้นจากการทำลายชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป
2. เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เขามิได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย
3. เว้นจากกรรมอันมิใช่พรหมจรรย์, เว้นจากการประพฤติดิฉันพรหมจรรย์ คือร่วมประเวณี
4. เว้นจากการพูดเท็จ
5. เว้นจากน้ำเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

⁷ ที.ป.า.11/286/247.

⁸ มหามกุฏราชวิทยาลัย, มังคลัตถทีปนีแปล เล่ม 3, อ้างแล้ว, หน้า 173.

6. เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล คือตั้งแต่เที่ยงแล้วไป จนถึงอรุณขึ้นของวันใหม่
7. เว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรี ดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ การตัดทรงดอกไม้ ของหอม และเครื่องลูบไล้ ซึ่งใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่ง
8. เว้นจากที่นอนอันสูงใหญ่หรูหราฟุ่มเฟือย⁹

อุโบสถศีลเหล่านี้ เรียกว่า องคอุโบสถ 8 ประการ ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ในทุคดียวรรค ทุคดียปณาสก์ ติกนิบาต อังคุตตรนิกายที่ว่า...

บุคคลไม่พึงฆ่าสัตว์ ไม่ถือเอาสิ่งของที่เขามิได้ให้ ไม่พึงกล่าวเท็จ ไม่พึงเป็นผู้ค้ำน้ำมา พึงงดเว้นจากเมถุนอันเป็นความประพฤติไม่ประเสริฐ ไม่พึงบริโภคโภชนะผิดเวลาในราตรี ไม่พึงตัดทรงดอกไม้ ไม่พึงลูบไล้ของหอมและไม้พืชนอนบนเตียง บนพื้น หรือบนที่ซึ่งเขาปูลาด บัณฑิตทั้งหลายกล่าวอุโบสถที่ประกอบด้วยองค์ 8 นี้แล้ว อันพระพุทธเจ้าผู้ถึงที่สุดทุกข์ประกาศไว้แล้ว¹⁰

การรักษาอุโบสถศีลสำหรับคฤหัสถ์นี้ มีผลานิสงส์ผลบุญมาก ส่งผลให้ผู้รักษาอุโบสถศีลนั้นได้สมบัติมากมาย เช่น ราชสมบัติอันถือว่าเป็นมนุษย์สมบัติที่สูงสุดแล้ว ดังที่ปรากฏในมังคลัตถปิฎกที่ว่า...ในอดีตกาล มีเศรษฐีชาวเมืองพาราณสีคนหนึ่ง เป็นคนใจบุญชอบทำบุญถวายทานรักษาศีลเป็นประจำ พอถึงวันอุโบสถตัวเอง พร้อมทั้งบุตรภรรยาตลอดจนถึงข้าทาสบริวารทุกคนในเรือนจะสมาทานรักษากุโบสถศีลกันหมด ต่อมา มีบุรุษผู้ตกทุกข์ได้ยากคนหนึ่ง มาทำการรับจ้างในเรือนนั้น พอถึงวันอุโบสถ ทุกคนในเรือนนั้นบริโภคอาหารแต่เช้าแล้วรักษากุโบสถศีล แต่เขากลับไม่รู้ว่าเป็นวันอุโบสถ จึงไปทำงานแต่เช้ามืด กลับมาก็มืดแล้ว ฝ่ายเศรษฐีก็ได้สั่งให้คนใช้ทำอาหารกับข้าวไว้ให้เขาผู้เดียว เขาไม่เห็นใครสักคนที่บริโภคอาหารเหมือนในวันอื่น ๆ จึงถามสาวใช้ว่า ทำไมวันนี้ คนที่เหลือไปไหนกันหมด ไม่บริโภคอาหารหรือ พอรู้ว่า วันนี้เป็นวันอุโบสถ ทุกคนเขาไม่บริโภคอาหารกัน รักษาอุโบสถศีลเท่านั้น ก็นึกละอายใจว่า เราจะเป็นคนทุกคิดคนเดียวในท่ามกลางของคนผู้มีศีลหรือ เมื่อเป็นเช่นนั้น จึงไม่บริโภคอาหาร เข้าไปหาเศรษฐี ถามถึงอานิสงส์ของการรักษากุโบสถศีลว่า ถ้าตนเองรักษาดอนนี้จะมีอานิสงส์มากน้อยเพียงไร พอรู้ว่าได้อานิสงส์ครั้งหนึ่งเท่านั้น เพราะเขารักษากันตั้งแต่เช้าแล้ว จึงตัดสินใจรักษากุโบสถศีล ด้วยคิดว่า ได้เพียงเท่านี้ก็เอา แล้วจึงได้อธิษฐานอุโบสถศีลในสำนักเศรษฐี แล้วไปยังห้องของตนคำนึงถึงศีลเท่านั้น พอตกคึกท้องไส้เขาเริ่มปั่นป่วน เพราะไม่ได้บริโภคอะไรสักอย่าง และทำงานทั้งวัน เศรษฐีจะให้เขาบริโภคยา ก็ไม่บริโภคโดยตั้งใจ

⁹ อจ. อฎฐก. 23/131/253.

¹⁰ อจ. ติก. 12/510/202.

รักษาอุโบสถศีลให้ได้ พอรุ่งเช้าพวกชนในเรือนจึงนำเขาไปนอนในห้องแห่งหนึ่ง ด้วยคิดว่า เขาจะตายแล้วเดี๋ยวนี้ พร้อมกันนั้นเขาได้เห็นพระเจ้ากรุงพาราณสีที่ทรงทำการประทักษิณพระนครเสด็จถึงที่นั้นเข้า ได้เกิดความโลภขึ้นในใจ จึงปรารถนาราชสมบัติ ตายไปแล้วจึงถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระอัครมเหสีของพระราชานั้น เพราะผลานิสงส์ของการรักษาอุโบสถศีลครั้งหนึ่งนั้น แล้วได้เป็นพระราชาทรงพระนามว่า อุทัย ในกาลต่อมานั้นเอง¹¹ ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การรักษาอุโบสถศีลสำหรับคฤหัสถ์นั้น สามารถส่งผลให้ผู้รักษาได้รับสมบัติต่าง ๆ ตามที่ปรารถนาแล้ว ยังให้ไปเกิดในสวรรค์เป็นต้นอีกด้วย ดังเช่นพระพุทธพจน์ที่ตรัสกับนางวิสาขาที่ว่า...

วิสาขา ผู้ใดพึงครองราชย์เป็นอิสริยยศแห่งมหาชนบท 16 เหล่านี้ ซึ่งมีรตนะ 7 ประการมากมาย คือ อังคะ มकरะ กาลี โกศล วัชชี มัลละ เจติ วังสะ กुरु ปัญจาละ มัจฉะ สุรเสนะ อัสสกะ อวันตี คันธาระ กัม โภชะ การครองราชย์ของผู้นี้นั้น ย่อมไม่ถึงเสี้ยวที่ 16 แห่งอุโบสถซึ่งประกอบด้วยองค์ 8 ซ้อนั้น เพราะเหตุไร ? วิสาขา ราชสมบัติที่เป็นของมนุษย์เป็นของเล็กน้อย เพราะนำเข้าไปเปรียบเทียบกับสุขอันเป็นทิพย์

วิสาขา 50 ปีซึ่งเป็นของมนุษย์ เป็นคืนหนึ่งและวันหนึ่ง ของเทพดาชั้นจาตุมหาราช 30 ราตรี โดยราตรีนั้นเป็นเดือนหนึ่ง 12 เดือนโดยเดือนนั้นเป็นปีหนึ่ง 500 ปีอันเป็นทิพย์โดยปีนั้น เป็นประมาณอายุของเทพดาชั้นจาตุมหาราช วิสาขา ก็คือชื่อที่สตรีหรือนุรุษบางคนในโลกนี้ เข้าจำอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ 8 แล้ว พึงเข้าถึงความเป็นผู้ร่วมกันของเทพดาชั้นจาตุมหาราช เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เป็นฐานะที่สมควรจะมีได้แล วิสาขา ก็เราหมายเอาความเข้าถึงความเป็นผู้ร่วมกันของเทพดาชั้นจาตุมหาราชนั้น จึงกล่าวคำนี้ว่า ราชสมบัติอันเป็นของมนุษย์เป็นของเล็กน้อย เพราะนำเข้าไปเปรียบเทียบกับสุขอันเป็นทิพย์

วิสาขา 100 ปีอันเป็นของมนุษย์ เป็นคืนหนึ่งและวันหนึ่งของเทพดาชั้นดาวดึงส์ ฯลฯ พันปีอันเป็นทิพย์โดยปีนั้น เป็นประมาณอายุของเทพดาชั้นดาวดึงส์ วิสาขา ก็ชื่อที่สตรีหรือนุรุษบางคนในโลกนี้ เข้าจำอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ 8 แล้ว พึงเข้าถึงความเป็นผู้ร่วมกันของเทพดาชั้นดาวดึงส์ เบื้องหน้าแต่ตายไป เพราะกายแตกเป็นฐานะที่สมควรจะมีได้แล วิสาขา ก็เราหมายเอาความเข้าถึงความเป็นผู้ร่วมกันของเทพดาชั้นดาวดึงส์นั้นจึงกล่าวคำนี้ว่าราชสมบัติอันเป็นของมนุษย์เป็นของเล็กน้อย เพราะนำเข้าไปเปรียบเทียบกับสุขอันเป็นทิพย์

¹¹มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, มังคลัตถทีปนีแปล เล่ม 3, อ่างแล้ว, หน้า 149.

วิชาฯ 200 ปีอันเป็นของมนุษย์ เป็นคตินหนึ่งและวันหนึ่งของเทพคานันยาม ฯลฯ สองพันปีอันเป็นทิพย์โดยปีนั้น เป็นประมาณอายุของเทพคานันยาม วิชาฯ ก็ชื่อที่สตรีหรือนุรุษบางคนในโลกนี้ เข้าจำอุโบสถอันประกอบด้วย 8 แล้ว พึงเข้าถึงความเป็นผู้ร่วมกันของเทพคานันยาม เบื้องหน้าแต่ตายไป เพราะกายแตก เป็นฐานที่ควรจะมีได้แล วิชาฯ ก็เราหมายเอาความเข้าถึงความเป็นผู้ร่วมกันของเทพคานันยามนั้น จึงกล่าวคำนี้ว่า ราชสมบัติอันเป็นของมนุษย์เป็นของเล็กน้อย เพราะนำเข้าไปเปรียบเทียบกับสุขอันเป็นทิพย์

วิชาฯ 400 ปีอันเป็นของมนุษย์ เป็นคตินหนึ่งและวันหนึ่งของเทพคานันดุสิต ฯลฯ สองพันปีอันเป็นทิพย์โดยปีนั้น เป็นประมาณอายุของเทพคานันดุสิต วิชาฯ ก็ชื่อที่สตรีหรือนุรุษบางคนในโลกนี้ เข้าจำอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ 8 แล้ว พึงเข้าถึงความเป็นผู้ร่วมกันของเทพคานันดุสิต เบื้องหน้าแต่ตายไป เพราะกายแตก เป็นฐานที่สมควรจะมีได้ วิชาฯ ก็เราหมายเอาความเข้าถึงความเป็นผู้ร่วมกันของเทพคานันดุสิตนั้น จึงกล่าวคำนี้ว่า ราชสมบัติอันเป็นของมนุษย์เป็นของเล็กน้อย เพราะนำเข้าไปเปรียบเทียบกับสุขอันเป็นทิพย์

วิชาฯ 800 ปีอันเป็นของมนุษย์ เป็นคตินหนึ่งและวันหนึ่งของเทพคานันนิมมานรดี ฯลฯ แแปดพันปีอันเป็นทิพย์โดยปีนั้นเป็นประมาณอายุของเทพคานันนิมมานรดี วิชาฯ ก็ชื่อที่สตรีหรือนุรุษบางคนในโลกนี้ เข้าจำอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ 8 แล้ว พึงเข้าถึงความเป็นผู้ร่วมกันของเทพคานันนิมมานรดี เบื้องหน้าแต่ตายไป เพราะกายแตก เป็นฐานที่ควรจะมีได้แล วิชาฯ ก็เราหมายเอาความเข้าถึงความเป็นผู้ร่วมกันของเทพคานันนิมมานรดีนั้น จึงกล่าวคำนี้ว่า ราชสมบัติอันเป็นของมนุษย์เป็นของเล็กน้อย เพราะนำเข้าไปเปรียบเทียบกับสุขอันเป็นทิพย์

วิชาฯ พันหกร้อยปีอันเป็นของมนุษย์ เป็นคตินหนึ่งและวันหนึ่ง ของเทพคานันปรนิมิตตวสวัตติ 30 ราตรี โดยราตรีนั้นเป็นเดือนหนึ่ง 12 เดือน โดยเดือนนั้น เป็นปีหนึ่ง หมิ่นหกพันปีอันเป็นทิพย์โดยปีนั้น เป็นประมาณอายุของเทพคานันปรนิมิตตวสวัตติ วิชาฯ ก็ชื่อที่สตรีหรือนุรุษบางคนในโลกนี้ เข้าจำอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ 8 แล้ว พึงเข้าถึงความเป็นผู้ร่วมกันของเทพคานันปรนิมิตตวสวัตติ เบื้องหน้า แต่ตายไป เพราะกายแตก เป็นฐานที่สมควรจะมีได้แล วิชาฯ ก็เราหมายเอาความเข้าถึงความเป็นผู้ร่วมกันของเทพคานันปรนิมิตตวสวัตตินั้น จึง

กล่าวคำนี้แล้ว ราชสมบัติกันอันเป็นของมนุษย์เป็นของเล็กน้อย เพราะนำเข้าไป
เปรียบเทียบกับสุขอันเป็นทิพย์¹²

ศีลบรรพชิต (ศีล 10 และศีล 227) เป็นการรักษาความเรียบร้อยทางกายวาจา มีด้วยกัน
ทั้งหมด 10 ข้อด้วยกันอันได้แก่

1. เว้นจากการทำลายชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป
2. เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เขามิได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย
3. เว้นจากกรรมอันมิใช่พรหมจรรย์, เว้นจากการประพฤติดิศพรหมจรรย์ คือร่วมประเวณี
4. เว้นจากการพูดเท็จ
5. เว้นจากน้ำเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท
6. เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล คือตั้งแต่เที่ยงแล้วไป จนถึงอรุณขึ้นของวันใหม่
7. เว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรี ดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์
8. เว้นจากการตัดทรงดอกไม้ ของหอม และเครื่องลูบไล้ ซึ่งใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่ง
9. เว้นจากที่นอนอันสูงใหญ่หรูหราฟุ่มเฟือย
10. เว้นจากการรับเงินและทอง¹³

ศีลหรือสิกขาบททั้ง 10 ข้อนี้ อันสามเณร และสามเณรีจะต้องรักษาเป็นประจำ หรืออุบาสก
อุบาสิกาผู้มีความอดสาหะจะรักษาก็ได้ แต่สามเณรและสามเณรีต้องรักษาให้คืออย่าให้ขาด ดังเช่นที่
ปรากฏในมังคลัตถปิฎกที่ว่า... ในอดีตกาล มีสามเณรรูปหนึ่ง ชื่อว่าอริมุตตกะ เป็นหลานของพระ
สังกัจจเอระ พอถึงคราวที่จะอุปสมบทก็ได้ไปหาพี่สาวเพื่อถามอายุของตนว่า ได้กี่ปีแล้ว พอที่จะ
อุปสมบทได้หรือยัง พี่สาวก็ไม่รู้เหมือนกัน ก็เลยบอกให้ไปถามมารดาบิดาแล้วกัน สามเณรจึงได้ออก
เดินทางไปถามมารดาบิดา แต่เหตุที่ผ่านนั้น เป็นดง และในดงนั้นก็มียักษ์โจรอยู่ด้วย พอเข้าไปยัง
ดงเท่านั้นก็ถูกพวกโจรจับ ด้วยตั้งใจจะฆ่าปิดปากเสีย เพราะเกรงว่า สามเณรนี้ไปแล้วจะบอกคนอื่นว่า
ที่นี่มีโจรตั้งอยู่ สามเณรเห็นไม่เข้าที่ก็เลยบอกพวกโจรว่า ถ้าเราไปจากที่นี่แล้วจะไม่บอกใครเด็ดขาด
ว่า ที่ดงนี้มีโจร พวกโจรจึงได้ปล่อยสามเณรไป พอสามเณรเดินไปพบพวกญาติพี่น้องมีมารดาบิดาเป็น
ต้น ก็ไม่บอกคนเหล่านั้นถึงเรื่องที่พวกโจรอยู่ในดงข้างหน้านั้น กลับเดินเงียบผ่านไปเฉย ๆ พอคน
เหล่านั้น เดินเข้าไปยังดงนั้นเท่านั้นแหละ ก็ถูกพวกโจรจับ แล้วพากันคร่ำครวญว่า สงสัยสามเณรนั้น
จะเป็นพวกเดียวกับพวกโจรแน่ จึงไม่ยอมบอกเรา พวกโจรพอได้ยินเช่นนั้นแล้ว จึงถามว่า รู้จัก
สามเณรนั้นด้วยหรือ พอรู้ว่า คนเหล่านี้เป็นมารดาบิดาของสามเณรนั้นเท่านั้น ถึงกลับเกิดความ

¹² อจ. ติก. 12/510/201.

¹³ ชุ. ชุ. 25/1/1.

เลื่อมใสศรัทธาในสามเณรขึ้นมาทันที เพราะคิดว่า สามเณรนี้รักษาคำพูดที่ให้ไว้กับพวกเรา ไม่ยอมทำลายศรัทธาที่ตนรักษา แม้เห็นมารดาบิดาพี่ชายน้องชายเดินไปยังคงโจรก็ไม่ยอมบอกว่า ช้างหน้ามีโจร จึงปล่อยชนเหล่านั้นไป แล้วพากันไปหาสามเณรบวชในสำนักของสามเณรนั้น¹⁴ ดังนั้นการที่สามเณรรักษาศรัทธาให้ได้อย่างนี้นั้น เป็นเหตุให้ตนเองและคนอื่นลอคพ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ ได้อย่างที่กล่าวมาแล้วนั่นเอง

ส่วนการรักษาศีล 227 ข้อ กล่าวคือการรักษาจากอุปาริสุทธิศีล (ปาฏิโมกขสังวรศีล อินทริยสังวรศีล อาชีวะปาริสุทธิศีล และปัจฉิมสันนิสสิตศีล) ให้บริสุทธฺ์ บริบูรณ์นั่นเอง ดังเช่นที่ปรากฏในมังคลัตถทีปนีที่ว่า...พระประธานิยเถระ กำลังระดับอริยวงศ์ปฏิบัติทอาอยู่ในเรือนเป็นที่ทำความเพียรใกล้ต้นกรรณิการ ในขณะเพลวิหาร ได้ถูกงูมีพิษร้ายกัด แม้ทราบแล้วก็ยังมีจิตผ่องใส นั่งฟังแต่ธรรมอย่างเดียว ถึงแม้ว่ากำลังพิษได้กล้าแข็งแล้ว ก็ยังได้พิจารณาจิตตั้งต้นแต่มณฑลที่อุปสมบทมา จึงเกิดความปีติปราโมทย์ขึ้น เนื่องจากศีลอันบริสุทธฺ์ บริบูรณ์ที่ตนเองรักษาได้เป็นอย่างดี พิษของงูกลับหายเข้าไปสู่ฐพีพร้อมกับความเกิดขึ้นแห่งจิต จึงเกิดมีอารมณ์แน่วแน่เป็นอันเดียว เจริญวิปัสสนาแล้ว บรรลุพระอรหัตตในที่นั่นนั่นเอง¹⁵ สำหรับอานิสงส์ของการรักษาศีลนั้นมีดังต่อไปนี้

1. ทำให้สามารถใช้สอยทรัพย์ได้เต็มอ้ม โดยไม่ต้องหวาดระแวงว่าจะมีใครมาทวงคืน
2. ทำให้เกียรติคุณพุ่งขจรไปว่าเป็นคนเชื่อถือได้ มีอนาคตดี
3. ทำให้แก่กล้าอาจหาญในท่ามกลางประชุมชน
4. ทำให้เป็นคนไม่หลงลืมสติ มีจังหวะชีวิตดี
5. เมื่อยังไม่บรรลุนิพพาน ตายแล้วก็ไปเกิดในสวรรค์¹⁶

ดังนั้น อานิสงส์ของศีลนั้น จึงมีคุณเป็นอนเนกมีความไม่ต้องเคียดรื้อนเป็นต้น เป็นอานิสงส์ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสกับพระอานนท์ที่ว่า “ดูกรอานนท์ ก็แลศีลเป็นกุศล มีความไม่ต้องเคียดรื้อนใจเป็นผล มีความไม่ต้องเคียดรื้อนใจเป็นอานิสงส์”¹⁷ เช่นเดียวกับพระพุทธพจน์ที่ว่า “ดูกรฤทธพดีทั้งหลาย อานิสงส์แห่งศีลสมบัติของผู้มีศีล 5 ประการนี้ อานิสงส์ 5 เป็นไฉน ดูกรฤทธพดีทั้งหลาย

¹⁴ มหามกุฏราชวิทยาลัย, มังคลัตถทีปนีแปล เล่ม 1, อ่างแล้ว, หน้า 76-77.

¹⁵ มหามกุฏราชวิทยาลัย, มังคลัตถทีปนีแปล เล่ม 2, พิมพ์ครั้งที่ 13, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540), หน้า 60-61.

¹⁶ พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, มงคลชีวิต ฉบับ “ธรรมทายาท” เล่ม 1, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทกราฟิการ์ต 28 จำกัด, 2533), หน้า 70.

¹⁷ อจ. ทสก. 24/1/1.

บุคคลในโลกนี้เป็นผู้มีศีล ถึงพร้อมด้วยศีล ย่อมได้ประสบกองแห่ง โภคะใหญ่มีความไม่ประมาท เป็นเหตุ นี้เป็นอนานิสงส์ที่ 1 แห่งศีลสมบัติของผู้มีศีล ดูกรคฤหบดีทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอยู่อีก กิตติศัพท์อันงามของผู้มีศีล ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ย่อมฟุ้งไป นี้เป็นอนานิสงส์ที่ 2 แห่งศีลสมบัติของผู้มีศีล ดูกรคฤหบดีทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอยู่อีก ผู้มีศีลถึงพร้อมด้วยศีล จะเข้าไปสู่บริษัทใด ๆ จะเป็น ขัตติยบริษัทก็ตาม พราหมณบริษัทก็ตาม คฤหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ย่อมเป็นผู้องอาจ ไม่เคอะเขินเข้าไป นี้เป็นอนานิสงส์ที่ 3 แห่งศีลสมบัติของผู้มีศีล ดูกรคฤหบดีทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอยู่อีก ผู้มีศีลถึงพร้อมด้วยศีล เป็นผู้ไม่หลงทำกาลกิริยา นี้เป็นอนานิสงส์ที่ 4 แห่งศีลสมบัติของผู้มีศีล ดูกรคฤหบดีทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอยู่ ผู้มีศีลถึงพร้อมด้วยศีล เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อม เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ นี้เป็นอนานิสงส์ที่ 5 แห่งศีลสมบัติของผู้มีศีล”¹⁸

การเจริญภาวนา หมายถึง การอบรม การให้เจริญยิ่งขึ้นไป การทำให้มีมากกว่าเดิมกล่าวคือ การฝึกจิตและปัญญา หรือการอบรมจิตให้เจริญด้วยคุณธรรมต่าง ๆ การฝึกอบรมจิตนั้นตามหลักพุทธ ธรรมมี 2 ประการ คือ สมถภาวนา (การฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ) และวิปัสสนาภาวนา (การ ฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจตามความเป็นจริง) หรืออีกนัยหนึ่ง เรียกว่า จิตตภาวนา การ ฝึกอบรมจิตใจให้เจริญออกงามด้วยคุณธรรม มีความเข้มแข็ง มั่นคง เบิกบาน สุขสงบผ่องใส พร้อม ด้วยความเพียรสติสมาธิและปัญญาภาวนา การฝึกอบรมเจริญปัญญาให้รู้เท่าทันเข้าใจสิ่งทั้งหลายตาม ความเป็นจริง จนมีจิตใจเป็นอิสระไม่ถูกรอบงำด้วยกิเลสและความทุกข์¹⁹

ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงการเจริญสมถภาวนาไว้หลายวิธีด้วยกัน อันได้แก่ กสิณ 10 อสุภะ 10 อนุสสติ 10 อัปมัณฑุยาหรือพรหมวิหาร 4 อาหารเรปฏิกูลสังขยา 1 จตุราตุวัญฐาน 1 และอรุปรมาณ 4 ในการปฏิบัตินั้น ผู้ปฏิบัติสามารถเลือกใช้วิธีใดวิธีหนึ่งที่ถูกต้องกับจริตของตนแล้ว นำมาปฏิบัติให้เป็นไปตามความเหมาะสมกับศักยภาพของตนและจุดหมายของสมถภาวนานั้น สำหรับการเจริญสมถภาวนานั้น ถือได้ว่าเป็นเพียงแต่การฝึกจิตใจให้สงบ การทำจิตใจของเราให้ สงบแค่ 5 นาที ก็จัดได้ว่าเป็นสมถภาวนาเหมือนกัน ยังไม่สามารถทำให้มนุษย์ข้ามพ้นกองกิเลสได้ คล้ายกับหินทับหญ้า เวลาหินทับอยู่ หญ้ามิได้เรียกลายเป็นสีเหลือง แต่ถ้าเรยกหินนั้นออก หญ้า นั้นก็จะเขียวต่อไป เพราะว่าหญ้ามันยังอยู่ในดิน แต่ใบมันเจริญออกงามไม่ได้ เพราะไม่มีแสงสว่าง เข้าไปส่องให้ถึง หญ้านั้นก็เรือ่ไป พอยกหินขึ้นมา มันก็เจริญออกงามต่อไป

¹⁸ ที.มหา.10/80/76.

¹⁹ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, อ้างแล้ว, หน้า ๑๗๒.

ส่วนการเจริญวิปัสสนาภาวนา เป็นการเจริญจิตให้ตามเห็นชัดถึงสภาพความเป็นจริงของทุกสิ่งว่า สิ่งนั้นคืออะไร มันเกิดขึ้นได้อย่างไร ตั้งอยู่อย่างไร แล้วจะหาทางแก้ไขอย่างไร สำหรับจุดมุ่งหมายของการเจริญวิปัสสนานั้นเพื่อรู้เท่าทันทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวกับชีวิต สำหรับการเจริญวิปัสสนาภาวนามีจุดหมายเพื่อให้เข้าใจชัดเจนในเรื่องเกี่ยวกับชีวิตของเรา สิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตของเราและคุณโทษจากสิ่งนั้น ๆ เรื่องแก้ไขปัญหานั้น ๆ ว่าเราจะทำอย่างไร ดังนั้น การเจริญภาวนา จึงถือว่าเป็นการบูชาด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนเหมือนกัน สำหรับอานิสงส์ของการเจริญภาวนานั้นมีดังต่อไปนี้

1. เพื่อให้จิตสงบ
2. เพื่อให้จิตตั้งมั่น
3. เพื่อให้จิตอ่อนโยนเหมาะที่จะใช้งาน
4. เพื่อความรู้แจ้งเห็นจริงถึงความเกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไปของทุกสิ่ง²⁰

การสมาทานธุดงค์ เป็นการสมาทานองค์ข้อสำหรับกำจัดกิเลสทั้งปวงด้วยกายวาจาและใจนั่นเอง ดังเช่นพระธรรมปิฎกได้กล่าวถึงความหมายของธุดงค์ไว้ว่า ธุดงค์นั้น ก็คือ องค์คุณเครื่องกำจัดกิเลส, ชื่อข้อปฏิบัติประเภทวัตร ที่ผู้สมัครใจจะพึงสมาทานประพฤติดได้ เป็นอุบายขัดเกลากิเลส ส่งเสริมความมักน้อยสันโดษ เป็นต้น มี 13 ข้อคือ

1. ปิงสุกติกธุดงค์ คือ ธุดงค์สำหรับภิกษุผู้ถือใช้แต่ผ้าบังสุกุล
2. เตจิวริกธุดงค์ คือ ธุดงค์สำหรับภิกษุผู้ใช้ผ้าเพียงสามผืน
3. ปิณฑปาติกธุดงค์ คือ ธุดงค์สำหรับภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นประจำ
4. สปรทานจาริกธุดงค์ คือ ธุดงค์สำหรับภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตตามลำดับบ้าน
5. เอกาสนิกธุดงค์ คือ ธุดงค์สำหรับภิกษุผู้ฉันมื้อเดียว
6. ปัตตปิณฑิกธุดงค์ คือ ธุดงค์สำหรับภิกษุผู้ฉันเฉพาะในบาตร
7. ขลุปิจฉนภัตติกธุดงค์ คือ ธุดงค์สำหรับภิกษุผู้ลงมือฉันไม่ยอมรับเพิ่ม
8. อารัญญิกธุดงค์ คือ ธุดงค์สำหรับภิกษุผู้ถือการอยู่ป่า
9. รุกขมุสิกธุดงค์ คือ ธุดงค์สำหรับภิกษุผู้อยู่โคนไม้
10. อัฟโลกาสิกธุดงค์ คือ ธุดงค์สำหรับภิกษุผู้อยู่กลางแจ้ง
11. โสสานิกธุดงค์ คือ ธุดงค์สำหรับภิกษุผู้อยู่ป่าช้า
12. ยถาสันถติกธุดงค์ คือ ธุดงค์สำหรับภิกษุผู้อยู่ในที่แล้วแต่จะจัดให้

²⁰ พระเทพวิสุทธิธรรมธี (ปัญญานันทภิกขุ), การเจริญภาวนาศิลปะในการแก้ปัญหาวีชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาจัดพิมพ์, 2536), หน้า 18.

13. เนสัชชิกุธงค์ คือ ุธงค์สำหรับภิกษุผู้นั่งอย่างเดียวไม่ยอมนอน²¹

ดังนั้น จะได้กล่าวถึงข้อที่ควรประพฤติปฏิบัติของุธงค์แต่ละข้อ เพื่อที่รู้ถึงอานิสงส์ของการสมาทานุธงค์ข้อนี้ ๆ อันถือว่าเป็นการบูชาด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนอย่างแท้จริงดังต่อไปนี้

การสมาทานบิณฑุกุธงค์ เป็นการสมาทานุธงค์ของภิกษุผู้ไม่รับจีวรที่เขานำมาถวาย แต่จะเที่ยวหาผ้าบังสุกุล กล่าวคือผ้าที่เขาห่อศพทิ้งตามป่าช้านั่นเองแล้วเอามาซัก เย็บ ซ้อมทำเป็นจีวรใช้เท่านั้น การถือุธงค์นี้ สำเร็จด้วยการสมาทาน คือ ด้วยอธิษฐานใจ หรือแม้ด้วยเปล่งวาจา สำหรับคำสมาทานบิณฑุกุธงค์นั้นมีว่า “คหปติจีวรํ ปฏิภุจิปามิ ปิณฑุกิงค์ สมอาทิตย์ามิ” แปลว่า “เรางดคฤหบดีจีวรเสีย สมาทานองค์ของผู้ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร” สำหรับอานิสงส์ของการสมาทานบิณฑุกุธงค์นี้มีดังต่อไปนี้

1. เกิดมีความปฏิบัติที่สมควรแก่นิสัย ตามพระบาลี (บอกรอนุศาสน์) ชื่อว่า “บรรพชาอาศัยบิณฑุกุจีวร”
2. ได้ตั้งอยู่ในอริยวงศ์ข้อที่ 1
3. ไม่ต้องลำบากเพราะการรักษา
4. ไม่เป็นผู้มีความเป็นไปเกี่ยวเกาะกับผู้อื่น
5. ไม่มีความกลัวเพราะโจรภัย
6. ไม่มีคึดหาในการ บริโภค
7. มีบริขารเป็นสมณสารูป
8. มีปัจจัยตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสรรเสริญไว้ว่า เป็นของเล็กน้อยด้วย เป็นของหาได้ง่ายด้วย เป็นของหาโทษมิได้ด้วย
9. เป็นผู้น่าเลื่อมใส
10. ุทธธรรมมีความมักน้อยเป็นต้นอันวยผล
11. สัมมาปฏิบัติเพิ่มพูนขึ้น
12. ทำให้ประชุมชนผู้เกิดในภายหลัง ได้ทิฏฐานุกติ²²

²¹ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, อ้างแล้ว, หน้า 114.

²² มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค 1 ตอน 1, พิมพ์ครั้งที่ 8, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538), หน้า 113.

การสมาทานเตจีวริกชุดงค์ เป็นการสมาทานชุดงค์ของภิกษุผู้ถือไตรจีวรเป็นวัตร ไม่ใช่จีวรผืนที่ 4 นุ่งห่มเฉพาะไตรจีวร หรือจีวร 3 ผืนอันเป็นผ้าอธิษฐานเท่านั้น การถือชุดงค์นี้ สำเร็จด้วยการสมาทาน คือ ด้วยอธิษฐานใจ หรือแม้ด้วยเปล่งวาจา สำหรับคำสมาทานเตจีวริกชุดงค์นั้นมีว่า “จตุคฺคจีวรํ ปฏิภินฺทมิ เตจีวริกชฺคํ สมทิตฺตมิ” แปลว่า “เราคงจีวรผืนที่ 4 เสีย สมาทานองค์ของผู้ถือทรงไตรจีวรเป็นวัตร” สำหรับอานิสงส์ของการสมาทานเตจีวริกชุดงค์นั้น มีดังต่อไปนี้

1. เป็นผู้สัน โศภด้วยจีวรแต่พอรักษากาย ด้วยความสัน โศภนั้น (ไปข้างไหน) เธอถือเอา (จีวรนั้น) ไปได้ คุณนก (พาเอาแต่ปีกบินไป) ฉะนั้น
2. มีกิจที่จะพึงปรารภน้อย
3. เลิกการสะสมผ้า
4. มีความประพฤติเป็นคนเบาดี
5. ละความละ โมบในอติเรกจีวรได้
6. ทำความพอใจในผ้าที่เป็นกัปปิยะ
7. มีความประพฤติชุกเถลาภิเสส
8. ชุตรธรรมมีความมักน้อยเป็นต้นอันอำนวยการผล (แก่ผู้สมาทานนั้น)²³

การสมาทานปิตทชุดงค์ เป็นการสมาทานชุดงค์ของภิกษุผู้เที่ยวไปบิณฑบาตเป็นประจำ ไม่รับกิจนิมนต์ ที่เรียกกันว่าอติเรกลาภนั่นเอง การถือชุดงค์นี้ สำเร็จด้วยการสมาทาน คือ ด้วยอธิษฐานใจ หรือแม้ด้วยเปล่งวาจา สำหรับคำสมาทานปิตทชุดงค์นั้นมีว่า “อติเรกลาภํ ปฏิภินฺทมิ ปิตทชฺคํ สมทิตฺตมิ” แปลว่า “เราคงอติเรกลาภเสียสมาทานองค์ของผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตร” สำหรับอานิสงส์ของการสมาทานปิตทชุดงค์นั้น มีดังต่อไปนี้

1. เกิดมีความปฏิบัติที่สมควรแก่นิสัย ตามพระบาลี (บอกรอนุศาสน์) ข้อน่า “บรรพชาอาศัย การบริ โภคคำข้าวที่แสวงหาด้วยกำลังแข็ง”
2. ได้ตั้งอยู่ในอริยวงศ์ข้อที่ 2
3. ไม่เป็นผู้มีความเป็นไปเกี่ยวเกาะกับผู้อื่น
4. มีปัจจัยตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสรรเสริญไว้ว่า เป็นของเล็กน้อยด้วย เป็นของหาได้ง่ายด้วย เป็นของหาโทษมิได้ด้วย
5. ย่ำยีความเกียจคร้านเสียได้
6. มีอาชีพะบริสุทธิ์
7. ได้บำเพ็ญเสขิยปฏิบัติ

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 137.

8. ไม่ต้องเลี้ยงผู้อื่น
9. ได้ทำความอนุเคราะห์ผู้อื่น
10. ละมานะได้
11. ป้องกันคัมภีรในรสได้
12. ไม่ต้องอาบัติเพราะคณ โภชนสิกขาบท ปรัมปร โภชนสิกขาบท และจาริตตสิกขาบท
13. มีความประพฤติสมควรแก่ชุตตธรรมทั้งหลาย มีความมักน้อยเป็นต้น
14. สัมมาปฏิบัติเพิ่มพูน
15. ได้อนุเคราะห์ประชุมชนผู้เกิดในภายหลัง²⁴

การสมาทานสप्तทานจาริกชุกด์ เป็นการสมาทานชุกด์ของภิกษุผู้เที่ยวไปบิณฑบาตตามลำดับชอกชอย หรือตามลำดับหมู่บ้านเท่านั้น ไม่เลือกที่สำหรับเที่ยวบิณฑบาต การถือชุกด์นี้สำเร็จด้วยการสมาทาน คือ ด้วยอธิษฐานใจ หรือแม้ด้วยเปล่งวาจาสำหรับคำสมาทานสप्तทานจาริกชุกด์นั้นมีว่า “โกลุปจารี ปฏิภิชปามิ สप्तทานจาริกชุกด์ สมายิยามิ” แปลว่า “เรางดการเที่ยวโลเลเสียสมาทานองค์ของผู้ถือเที่ยวบิณฑบาตไปตามแถวเป็นวัตร” สำหรับอานิสงส์ของการสมาทานสप्तทานจาริกชุกด์นั้น มีดังต่อไปนี้

1. เป็นผู้ใหม่ในตระกูลเป็นนิตย
2. มีใจไม่คิดของคั่งดวงจันทร์
3. ละความตระหนี่ในตระกูลเสียได้
4. ได้อนุเคราะห์ (ทายก) สม่่าเสมอกัน
5. ไม่มีโทษอันจะพึงมีแก่กุลปกภิกษุ
6. ไม่ต้องจ้อง (ฟัง) คำขานชื่อ (ในการนิมนต์)
7. ไม่ต้องการด้วยการนำภิกษามาเฉพาะตัว
8. มีความประพฤติสมควรแก่ชุตตธรรม มีความมักน้อยเป็นต้น²⁵

การสมาทานเอกาสนิกชุกด์ เป็นการสมาทานชุกด์ของภิกษุผู้นั่งฉันบนอาสนะเดียว เคยนั่งฉันตรงไหนก็นั่งฉันตรงนั้นเป็นประจำนั่นเอง ไม่นั่งในหลายที่ การถือชุกด์นี้สำเร็จด้วยการสมาทานคือ ด้วยอธิษฐานใจ หรือแม้ด้วยเปล่งวาจา สำหรับคำสมาทานเอกาสนิกชุกด์นั้นมีว่า “นानาสน โภชนปฏิภิชปามิ เอกาสนิกชุกด์ สมายิยามิ” แปลว่า “เรางดการฉัน ณ ต่างอาสนะเสียสมาทานองค์ของผู้ถือฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร” สำหรับอานิสงส์ของการสมาทานเอกาสนิกชุกด์นั้น มีดังต่อไปนี้

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 147.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 145.

1. มีอาพาชน้อย
2. มีโรคน้อย
3. (ร่างกาย) คล่องแคล่ว
4. แข็งแรง
5. อยู่สำราญ
6. ไม่ต้องอาบัติเพราะอนติริตตสิกขาบทเป็นปัจจัย
7. บรรเทาตัณหาในรสได้
8. มีความประพฤตินสมควรแก่รัฐธรรมนูญ มีความมักน้อยเป็นต้น²⁶

การสมาทานปัตตปิณฑิกะรุธงค์ เป็นการสมาทานธุดงค์ของภิกษุผู้ฉันอาหารในบาตรเท่านั้น ไม่ฉันอาหารโดยใส่ภาชนะอื่น ได้อาหารอะไรมา ก็ฉันรวมกันในบาตร ไม่ว่าจะเป็อาหารหวาน คาวก็ฉันรวมกันหมดนั่นเอง การถือธุดงค์นี้ สำเร็จด้วยการสมาทาน คือ ด้วยอธิษฐานใจ หรือแม้ ด้วยเปล่งวาจา สำหรับคำสมาทานปัตตปิณฑิกะรุธงค์นั้นมีว่า “หุติยภาชนํ ปฏิกิจปิยามิ ปตตปิณฑิกงคํ สสมาทियามิ” แปลว่า “เราคงภาชนะที่ 2 เสีย สมาทานองค์ของผู้ถือการฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร” สำหรับอานิสงส์ของการสมาทานปัตตปิณฑิกะรุธงค์นั้นมีดังต่อไปนี้

1. บรรเทาตัณหาในรสต่าง ๆ ได้
2. ละความจะกละเสียดได้
3. เป็นผู้มุ่งแต่ประโยชน์ในอาหาร
4. ไม่ต้องลำบากใจในการรักษาภาชนะมีถาดเป็นต้น
5. ไม่เป็นผู้สอคล้ายบริโภคน
6. มีความประพฤตินสมควรแก่รัฐธรรมนูญ มีความเป็นผู้มักน้อยเป็นต้นแล²⁷

การสมาทานขลุปีจฉาภัตติกะรุธงค์ เป็นการสมาทานธุดงค์ของภิกษุผู้ลงมือฉันแล้ว เมื่อมีคน นำอาหารมาถวายจะไม่รับอีกเป็นอันขาดนั่นเอง การถือธุดงค์นี้ สำเร็จด้วยการสมาทาน คือ ด้วย อธิษฐานใจ หรือแม้ด้วยเปล่งวาจา สำหรับคำสมาทานขลุปีจฉาภัตติกะรุธงค์นั้นมีว่า “อติริตตโกชนํ ปฏิกิจปิยามิ ขลุปีจฉาภัตติกงคํ สสมาทियามิ” แปลว่า “เราคงโภชนะอันเหลือเพื่อเสีย สมาทานองค์แห่งผู้ ห้ามภัตรอันนำมาถวายเมื่อภายหลังเป็นวัตร” สำหรับอานิสงส์ของการสมาทานขลุปีจฉาภัตติกะรุธงค์ นั้น มีดังต่อไปนี้

1. เป็นผู้ไกลจากอาบัติที่ต้องเพราะฉันทอนติริตตโกชนะ

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 148.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 151.

2. ไม่มีแน่นอน
3. ไม่มีการสั่งสมอามิส
4. (เงินแล้ว) ไม่ต้องแสวงหาอีก
5. มีความประพฤติสมควรแก่รัฐธรรมนูญ มีความมักน้อยเป็นต้นแล²⁸

การสมทานอารัญญิกะคุณังค์ เป็นการสมทานคุณังค์ของภิกษุผู้อยู่ในเสนาสนะในป่าเท่านั้น ไม่อยู่ในเสนาสนะใกล้บ้าน การถือคุณังค์นี้ สำเร็จด้วยการสมทาน คือ ด้วยอธิษฐานใจ หรือแม้ด้วยเปล่งวาจา สำหรับคำสมทานอารัญญิกะคุณังค์นั้นมีว่า “คามนุตเสนาสนัน ปฏิกุชิปามิ อารัญญิกังค์ สมาทิยามิ” แปลว่า “เราคเสนาสนะชายบ้านเสีย สมทานองค์แห่งผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร” สำหรับอานิสงส์ของการสมทานอารัญญิกะคุณังค์นั้น มีดังต่อไปนี้

1. อารัญญิกะภิกษุทำความสำคัญว่าป่าไว้ในใจอยู่ ย่อมเป็นผู้ควรเพื่อจะได้สมาธิที่ยังไม่ได้บ้าง เพื่อจะรักษาสมาธิที่ได้ไว้แล้วบ้าง
2. แม้พระศาสดาทรงชื่นชมต่อเธอ ดังที่ตรัสว่า “ดูกรนาคิตะ เพราะเหตุนั้น เราจึงมีใจยินดีด้วยการอยู่ป่าของภิกษุนั้น
3. อันตรายทั้งหลายมีรูปที่ไม่เป็นสัปปายะเป็นต้นย่อมไม่รบกวนจิตของเธอผู้อยู่ในเสนาสนะอันสงัด
4. เธอย่อมหายความสะดุ้งกลัว
5. ย่อมละความเยื่อใยในชีวิตได้
6. ย่อมยินดีรสแห่งความสุขอันเกิดแต่วิเวก
7. แม้ความเป็นผู้ทรงผ้าบังสุกุลเป็นต้น ย่อมเป็นภาวะที่เหมาะสมแก่เธอด้วย²⁹

การสมทานรุกขมุสิกะคุณังค์ เป็นการสมทานคุณังค์ของภิกษุผู้อยู่เป็นประจำที่โคนต้นไม้เท่านั้น ไม่อยู่ในเสนาสนะที่มุงบัง การถือคุณังค์นี้ สำเร็จด้วยการสมทาน คือ ด้วยอธิษฐานใจ หรือแม้ด้วยเปล่งวาจา สำหรับคำสมทานรุกขมุสิกะคุณังค์นั้นมีว่า “ณนุ ปฏิกุชิปามิ รุกขมุสิกังค์ สมาทิยามิ” แปลว่า “เราคที่มุงที่บังเสีย สมทานองค์ของผู้ถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตร” สำหรับอานิสงส์ของการสมทานรุกขมุสิกะคุณังค์นั้น มีดังต่อไปนี้

1. เกิดเป็นความปฏิบัติสมควรแก่นิสัยขึ้นเอง ตามพระบาลี (บอ กอนุศาสน์) ชื่อว่า “การบรรพชาอาศัย โคนไม้เป็นที่นอนที่นั่ง”
2. ปัจจยตามที่พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญว่า เป็นของเล็กน้อยด้วย หาง่ายด้วย ไม่มีโทษด้วย

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 153.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 157.

3. ปฏุกอนิจสัญญาขึ้นได้ด้วยได้เห็นความเปลี่ยนแปลงแห่งใจไม่อยู่เนื่อง ๆ
4. เลิกความตระหนี่ในเสนาสนะและความเพลินในงาน (ก่อสร้าง)
5. ได้อยู่กับ (รุกข) เทวดาทั้งหลาย
6. มีความประพฤตินสมควรแก่ชุตตธรรม มีความมักน้อยเป็นอาทิ³⁰

การสมาทานอัปโลกาสิกขุดงค์ เป็นการสมาทานชุดงค์ของภิกษุผู้อยู่ในที่กลางแจ้งเท่านั้น ไม่อยู่ในเสนาสนะที่มุงบังหรือโคนต้นไม้แน่นอน การถือชุดงค์นี้ สำเร็จด้วยการสมาทาน คือ ด้วยอธิษฐานใจ หรือแม้ด้วยเปล่งวาจา สำหรับคำสมาทานอัปโลกาสิกขุดงค์นั้นมีว่า “ฉนฺนญจ รุกขมุขญจ ปฏิกุชิปามิ อပ္โลกาสิกขุํ สมมาทियามิ” แปลว่า “เราคงที่มุงที่บังและ โคนไม้เสีย สมาทานองค์ของผู้ถือการอยู่ในที่แจ้ง ๆ เป็นวัตร” สำหรับอานิสงส์ของการสมาทานอัปโลกาสิกขุดงค์นั้น มีดังต่อไปนี้

1. ตัดอวาสปริโพธได้
2. บรรเทาถิ่นมิหระได้
3. ไม่มีสถานที่ที่ติดข้อง สมแก่คำสรรเสริญว่า “ภิกษุทั้งหลายที่อยู่ไม่ติดที่ เทียวไปไม่มีที่ข้องขัด คุจมถุกทั้งหลาย”
4. เป็นพระ 4 ทิศ
5. มีความประพฤตินสมควรแก่ชุตตธรรม มีมักน้อยเป็นอาทิ³¹

การสมาทานโสสานิกขุดงค์ เป็นการสมาทานชุดงค์ของภิกษุผู้อยู่ในป่าช้าเท่านั้น ไม่อยู่ในที่อื่นอันไม่ใช่ป่าช้านั้นเอง การถือชุดงค์นี้ สำเร็จด้วยการสมาทาน คือ ด้วยอธิษฐานใจ หรือแม้ด้วยเปล่งวาจา สำหรับคำสมาทานโสสานิกขุดงค์นั้นมีว่า “อสุสานํ ปฏิกุชิปามิ โสสานิกขุํ สมมาทियามิ” แปลว่า “เราคงที่ไม่ใช่ป่าช้าเสีย สมาทานองค์ของผู้ถือการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร” สำหรับอานิสงส์ของการสมาทานโสสานิกขุดงค์นั้น มีดังต่อไปนี้

1. ได้มรณสติ
2. อยู่ด้วยความไม่ประมาทเป็นปกติ
3. บรรลุสุกนิมิต
4. บรรเทาภามราคะได้
5. เห็นสภาพของร่างกายเนื่อง ๆ
6. มีความสังเวชหนัก
7. ละความเมา มีเมาในความ ไม่มีโรคเป็นอาทิได้

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 160.

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 163.

8. ช่มความกลัวภัยได้
9. เป็นที่เคารพที่สรรเสริญแห่งมนุษย์ทั้งหลาย
10. มีความประพฤติสมควรแก่รัฐธรรมนูญ มีความมักน้อยเป็นต้น³²

การสมาทานยถาสันตติกรรมคือการสมาทานธุดงค์ของภิกษุผู้อยู่ในเสนาสนะแล้วแต่เขาจะจัดหาให้ ไม่คำนึงว่าดีหรือไม่ดี ได้อย่างไรก็เอาอย่างนั้น การถือธุดงค์นี้ สำเร็จด้วยการสมาทาน คือ ด้วยอธิษฐานใจ หรือแม้ด้วยเปล่งวาจา สำหรับคำสมาทานยถาสันตติกรรมครั้งนั้นมีว่า “เสนาสนโกลุบุปฺ ปฏิกุชิปามิ ยถาสันตติกรรม สมมาทियามิ” แปลว่า “เรางดความโลเลในเสนาสนะเสีย สมาทานองค์ของผู้อยู่ในเสนาสนะอันท่านจัดให้ได้อย่างไร” สำหรับอานิสงส์ของการสมาทานยถาสันตติกรรมครั้งนั้น มีดังต่อไปนี้

1. ได้ทำตามโอวาทที่กล่าวไว้ว่า “ได้สิ่งใดพึงยินดีด้วยสิ่งนั้น”
2. ใฝ่ประ โยชน์เกื้อกูล แก่เพื่อนพรหมจารี (โดยไม่กวนให้ย้ายเสนาสนะ)
3. เลิกความกำหนดว่าเลวประณีต
4. ละความยินดีในร้ายได้
5. ปิดประตูความตะกรุมตะกราม
6. มีความประพฤติสมควรแก่รัฐธรรมนูญ มีความมักน้อยเป็นอาทิ³³

การสมาทานเนสัชชิกกรรมคือการสมาทานธุดงค์ของภิกษุผู้ถือการนั่งเป็นวัตร ไม่นอน การถือธุดงค์นี้ สำเร็จด้วยการสมาทาน คือ ด้วยอธิษฐานใจ หรือแม้ด้วยเปล่งวาจา สำหรับคำสมาทานเนสัชชิกกรรมครั้งนั้นมีว่า “เสยยํ ปฏิกุชิปามิ เนสัชชิกกรรม สมมาทियามิ” แปลว่า “เรางดการนอนเสีย สมาทานองค์ของผู้ถือการนั่งเป็นวัตร” สำหรับอานิสงส์ของการสมาทานเนสัชชิกกรรมครั้งนั้นมีดังต่อไปนี้

1. ตัดเครื่องผูกพันใจที่กล่าวในบาลีว่า “ภิกษุประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งความสุขในการนอน สุขในการเอกเขนิก สุขในความหลับ” ดังนี้เสียได้
2. มีความสะดวกในการประกอบกรรมฐานทั้งปวง
3. มีอิริยาบถน่าเลื่อมใส
4. เป็นผู้เหมาะสมที่จะทำความเพียร
5. สัมมาปฏิบัติเพิ่มพูนด้วยดี³⁴

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 167.

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 170.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 173.

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า การบูชาด้วยอามิสวัตถุสิ่งของก็ดี การบูชาด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนก็ดีนั้น สามารถทำได้หลายวิธี และมีผลานิสงส์มากสำหรับผู้ทำการบูชานั้น ๆ อย่างเห็นได้ชัดเจน

4.2 การบูชาในพระพุทธศาสนาเถรวาทตามคติความเชื่อของล้านนา

ชาวล้านนานั้นถือว่าเป็นพุทธศาสนิกชนที่มีความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนาที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเองก็ได้ สำหรับสิ่งที่ชาวล้านนาให้ความเคารพนับถือบูชาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ก็ได้แก่ พระรัตนตรัย และพระธาตุเจดีย์ อันถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนา และตัวแทนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั่นเอง สำหรับการบูชาพระรัตนตรัยก็ดี การบูชาพระธาตุเจดีย์ก็ดี ชาวล้านนานั้นมีวิธีประพาศปฏิบัติตามความเชื่อดังต่อไปนี้

4.2.1 การบูชาพระรัตนตรัย

สำหรับการบูชาพระรัตนตรัยนั้น ก็คือการบูชาแก้ว 3 ประการ อันได้แก่ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ อันถือว่าเป็นสิ่งที่สูงสุดในพระพุทธศาสนา ที่ทุกพุทธศาสนิกชนทุกคนจะต้องให้ความเคารพนับถือกราบไหว้บูชา ดังนั้น ชาวล้านนาเองก็ถือว่าเป็นพุทธศาสนิกชนเหมือนกันกับพุทธศาสนิกชนทั่วไป ก็มีความเคารพนับถือบูชาพระรัตนตรัยเป็นอย่างยิ่งเช่นกัน

ความเชื่อต่อพระพุทธเจ้า คำว่า พุทธะ แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานด้วยธรรม อันหมายถึงการตื่นจากอวิชชา หรือตื่นจากความไม่รู้ทั้งปวง ไปสู่การหยั่งรู้สังขารมภาวะแห่งความเป็นพุทธะนี้ มิได้ถือว่าเป็นสิทธิเฉพาะบุคคลใดบุคคลหนึ่ง และมีได้เป็นอุบัติการณ์ที่มีได้ครั้งเดียวแล้วจะไม่ปรากฏซ้ำขึ้นมาอีกในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ แต่ภาวะเป็นผลสำเร็จที่ใคร ๆ ก็มีโอกาสบรรลุได้ หากบุคคลนั้นบำเพ็ญเพียรอย่างเพียงพอ เพื่อความบริสุทธิ์บริบูรณ์ และเพื่อให้เกิดปัญญาอย่างแท้จริง ด้วยความตั้งใจอย่างแน่วแน่ ก็เป็นภาวะที่มนุษย์ทุกรูปทุกนามสามารถที่จะเข้าถึงได้ด้วยสติปัญญา และความเพียรพยายามของมนุษย์เอง อันเป็นการยืนยันถึงความเป็นมนุษย์นิยม คือเชื่อมั่นว่ามนุษย์เป็นที่ฝึกได้ เจริญงอกงามขึ้นได้ทั้งในด้านระเบียบชีวิตที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ทั้งสภาพร่างกาย วาจาและทั้งในด้านคุณธรรมที่พึงอบรมให้เกิดให้มีขึ้นภายในจิตใจ ในด้านปัญญา ความรู้ความสามารถ การมีเหตุผล จนสามารถนำคนให้หลุดพ้นจากเครื่องผูกมัด เครื่องบีบบังคับที่เรียกว่า กิเลสและกองทุกข์ พระพุทธเจ้าเป็นมนุษย์ผู้มีคุณสมบัติของความเป็นพุทธะ (ความเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน) พระองค์ทรงเป็นผู้ตรัสรู้ธรรมทั้งปวง พระองค์เป็นผู้ปราศจากอาสวะกิเลสทั้งหลาย พระองค์ทรงเป็นผู้มีพระปัญญา ทรงเป็นผู้บริสุทธิ์ มีพระมหากรุณาธิคุณสั่งสอนธรรมแก่เวไนยสัตว์ผู้ตกอยู่ในความทุกข์ ปรรณานจะให้เวไนยสัตว์หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง³⁵

³⁵ ที. ม. 10/159/85.

ความเชื่อต่อพระธรรม คำว่า ธรรม มีความหมายหลายอย่างด้วยกันดังต่อไปนี้

1. สภาพที่ทรงธรรมดา ธรรมชาติไว้
2. สภาวะธรรม ลัทธิธรรม ความจริง
3. เหตุ ต้นเหตุ สิ่งที่ปรากฏการณ์
4. ธรรมารมณฺ์ สิ่งที่ใจคิด
5. คุณธรรม ความดี ความถูกต้อง ความประพฤติชอบ
6. หลักการ แบบแผน ธรรมเนียม หน้าที่
7. ความชอบ ความยุติธรรม พระธรรม
8. คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งแสดงธรรมให้เปิดเผยปรากฏขึ้น³⁶

ธรรมนั้น หมายถึง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เรียกว่า พระธรรมวินัย ซึ่งบรรดาสาวกและผู้ที่มีความศรัทธาทั้งหลาย ได้รวบรวมไว้ในรูปของพระคัมภีร์ มีทั้งหมด 84,000 พระธรรมขันธ์ เรียกว่า พระไตรปิฎก คำว่า พระไตรปิฎกนั้น แปลว่า กระจาดหรือตะกร้าที่เอามาใช้ในที่นี้ มีความหมายว่า เป็นหมวดหมู่ที่รวบรวมหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คุณกระจาด หรือ ตะกร้าที่บรรจุรวบรวมเอาสิ่งของต่าง ๆ ไว้ในที่เดียวกัน พระไตรปิฎกก็เปรียบเหมือนตะกร้า 3 ใบ ที่รวบรวมพระธรรมไว้เป็นหมวดหมู่ คือ

1. พระวินัยปิฎก เป็นส่วนที่รวบรวมสิกขาบท สำหรับพระภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์
2. พระสุตตันตปิฎก เป็นส่วนที่รวบรวมเอาคำบรรยายธรรม และเรื่องเล่าต่าง ๆ เกี่ยวกับบุคคล เกี่ยวกับนิทานธรรมบท ฯลฯ
3. พระอภิธรรมปิฎก เป็นส่วนที่ประมวลเอาหลักธรรมล้วน ๆ และคำบรรยายในรูปหลักวิชาการ ในเชิงอภิปรัชญา

พระไตรปิฎกนี้ ถือว่าเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมเอาหลักธรรมคำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไว้ทั้งหมด จึงเป็นคัมภีร์ที่ควรเคารพบูชา และนำมาเป็นปฏิบัติตาม เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่การบรรลุผล เพื่อความหลุดพ้นจากกองทุกข์ทั้งปวง ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “ดูก่อนอานนท ผู้หนึ่งผู้ใดในบัดนี้ก็ดี ในกาลล่วงไปแล้วก็ดี เป็นผู้มิดนเป็นเกาะเป็นที่พึ่ง มิใช่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย คือมีพระธรรมเป็นเกาะเป็นที่พึ่ง ภิกษุเหล่าใดใคร่ศึกษา เธอเหล่านั้นจักเป็นเลิศ...

³⁶ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 8, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538), หน้า 105.

ธรรมและวินัยอันใด ที่เราได้แสดงแล้ว บัญญัติแล้ว แก่พวกเธอ ธรรมและวินัยอันนั้น เป็นศาสดาของพวกเธอ โดยการล่วงไปแห่งเรา...”³⁷

จะเห็นได้ว่า ชาวล้านนาที่มีความเลื่อมใสศรัทธา ในพระธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นั้น มีความเชื่อว่า พระธรรมคำสั่งสอนนั้น เป็นสังฆธรรม เพราะเป็นข้อที่แสดงโดยลำดับกันที่เรียกว่า มีความไพเราะในเบื้องต้น ไพเราะในท่ามกลาง และไพเราะในที่สุด (อาทิ มัชฌิมปริยสานกัลยาณธรรม) เป็นแนวทางที่จะไปสู่มรรคผลนิพพาน ผู้ใดได้ปฏิบัติ ผู้นั้นย่อมรู้แจ้งได้เฉพาะตนเอง ส่วนคนอื่นนั้น อาจจะสามารให้ความช่วยเหลือได้โดยทางอ้อม ไม่สามารถจะมาปฏิบัติและรู้แจ้งแทนได้เลย

ความเชื่อต่อพระสงฆ์ คำว่า พระสงฆ์ นั้น หมายถึง หมู่หรือชุมนุม คือหมู่สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เรียกว่า สงฆ์ คำว่าสวดในสังฆคุณ ประกอบด้วยคู่แห่งบุรุษ 4 คู่ บุรุษบุคคล 8 เริ่มตั้งแต่ท่านผู้ตั้งอยู่ใน โสคาปิตติมรรค จนถึงพระอรหันต์ผล ชุมชนแห่งภิกษุตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไป ซึ่งสามารถประกอบสังฆกรรม ได้ตามกำหนดทางพระวินัย เป็นสงฆ์จตุรรรคบ้าง ปัญจวรรคบ้าง ทศวรรคบ้าง วิสดีวรรคบ้าง สงฆ์ตามข้อที่หนึ่งนั้น หมายถึง อริยสงฆ์ ส่วนสงฆ์ข้อที่สองนั้น หมายถึงสงฆ์โดยสมมติ อริยสงฆ์ไม่จำกัดอายุ แต่ได้มุ่งหมายเอาท่านผู้ที่ได้บรรลุมรรคผล ตั้งแต่ โสคาปิตติมรรคเป็นต้นไป จนถึงพระอรหันต์ผล สำหรับพระสงฆ์นั้นพุทธศาสนิกชนมีความเชื่อมั่นว่า พระสงฆ์เป็นสังคมาที่เป็นแบบอย่างที่ประกอบด้วยผู้ปฏิบัติธรรม ถึงแม้จะมีการปฏิบัติที่แตกต่างกัน แต่ก็มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอยู่ เพราะมีหลักการอันเดียวกัน คือ ธรรมที่เป็นแก่นนำเป็นเครื่องวัด เป็นที่รองรับผลประจักษ์ชัด เป็นสังคมาที่เอื้ออำนวยประโยชน์สุขแก่ชาวโลก บทบาทของพระสงฆ์ในฐานะผู้เป็นกัลยาณมิตรซึ่ง โดยอาศัยหลักคำสอนของพุทธองค์เป็นที่ตั้ง ประกอบด้วย ความเมตตาและกรุณาต่อเพื่อนร่วมโลก ดังนั้น พระสงฆ์จึงเป็นที่ยอมรับกันในหมู่ของพุทธศาสนิกชนนั่นเอง³⁸

จะเห็นได้ว่า เมื่อมีความเชื่อต่อพระรัตนตรัยดังที่กล่าวมาแล้วนี้ ชาวล้านนา จึงได้มีการบูชาพระรัตนตรัยด้วยวัตถุสิ่งของต่าง ๆ เช่น ดอกไม้ ธูปเทียน ปัจจัย 4 รวมไปถึงด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอน เช่น การเจริญสมาธิภาวนา การรักษาศีล เป็นต้น อันถือว่าเป็นการบูชาพระรัตนตรัย กล่าวคือการบูชาคุณของพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ผู้ที่ทำการบูชาตลอดกาลนานนั่นเอง ดังเช่นที่ปรากฏในคำบูชาพระรัตนตรัยที่ว่า...

³⁷ ที. ม. 10/215/134.

³⁸ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 8, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538), หน้า 295.

โย โส ภควา อรหํ สมมาสมพุทฺโธ สุวากุขาโต เชน ภควตา ฐมโม สุปฏิปนุโน ยสฺส ภควโต สวากสงฺโฆ ตมมยํ ภควนุตฺตํ สฐมมํ สสงฺฆํ อิมหิ สกฺกาเรหิ ยถารหํ อารโหปีเตหิ อภิปุชยาม สาธุ โน ภนฺเต ภควา สุจิริปริณีพุทฺโตะปิ ปจฺจิมาชนตานุภมฺปมาณสา อิม สกฺกาเร ทุคฺคตปณฺณการภูเต ปฏิกุณฺหาตุ อมฺหากํ ทิฆรตฺตํ หิตาย สุขาย...³⁹

จากคำบูชาพระรัตนตรัยดังที่กล่าวมานี้ พอที่จะกล่าวได้ว่า การบูชาพระรัตนตรัยนั้น เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ผู้ที่ทำการสักการบูชา ดังเช่นนายสุนนมาลาการที่ทำการบูชาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยดอกไม้แล้วได้รับความสุขทั้งในชาตินี้และชาติหน้าอย่างแท้จริงทีเดียว

4.2.2 การบูชาพระธาตุเจดีย์

สำหรับการบูชาพระธาตุเจดีย์นั้น ก็คือการบูชาสิ่งที่ถือว่าเป็นตัวแทนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เนื่องจากเกิดจากความเคยชินของพุทธศาสนิกชนที่ได้เคยได้เฝ้าเห็นพุทธองค์ในสมัยพุทธกาล เมื่อพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วก็ คิดที่จะสร้างสิ่งที่เป็นตัวแทนของพระองค์ขึ้นในเมื่อรำลึกถึงพระพุทธองค์ เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชนให้มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแน่วแน่นั่นเอง และในการสร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้นนั้น มิใช่เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุอย่างเดียว แต่ที่สำคัญก็คือเพื่อที่พุทธศาสนิกชนจะได้กราบไหว้บูชาเพื่อรำลึกถึงพระพุทธองค์นั่นเอง ดังเช่นที่สมหมาย เปรมจิตต์ กล่าวไว้ว่า...

สาเหตุที่มีการสร้างพระเจดีย์ขึ้นนั้น มิใช่เพียงเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุเท่านั้น ที่สำคัญที่สุดคือเพื่อเป็นที่สักการบูชาของพุทธศาสนิกชน ผู้ซึ่งมีความเคยชินต่อการกราบไหว้เทพเจ้า และรูปเคารพต่าง ๆ หรือจะพูดว่าสร้างพระเจดีย์ขึ้นมาแทนรูปเคารพ ที่คนเคยนับถือมาเมื่อยังมิได้นับถือพระพุทธศาสนาก็ได้ ดังนั้น เพื่อตอบสนองความต้องการของพุทธศาสนิกชนทั่วไป ที่ยังติดอยู่กับการกราบไหว้อ้อนวอน จึงพยายามทำให้พระเจดีย์มีความศักดิ์สิทธิ์ โดยบรรจุเอาสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าเข้าไว้ในนั้นเป็นต้นว่า ดัน โปธิ์จำลอง พระพุทธรูป ยันต์ คาถาอาคม และวัตถุมงคลต่าง ๆ จนกลายเป็นคตินิยมกันทั่วไปในยุคต่อมา พระเจดีย์จึงเรียกได้ว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของวัด และเป็นบ่อเกิดแห่งบุญกุศล เป็นปูชนียสถานที่ชาวพุทธจะต้องร่วมกันสร้าง⁴⁰

³⁹ ทวี เชื้อนแก้ว, สวดมนต์ฉบับภาคเหนือ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง, 2531), หน้า 24.

⁴⁰ สมหมาย เปรมจิตต์, พระเจดีย์ในลานนาไทย, (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2524), หน้า 181.

จะเห็นได้ว่า พระธาตุเจดีย์นั้นเป็นสิ่งที่แทนพระพุทธรูปองค์ตั้งที่กล่าวมาแล้ว เมื่อชาวล้านนาเองก็เป็นพุทธศาสนิกชนที่ให้ความเคารพนับถือบูชาต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็เป็นเรื่องธรรมดาที่จะให้ความเคารพนับถือบูชาสิ่งแทนพระพุทธรูปอย่างเช่นพระธาตุเจดีย์ด้วย ดังนั้น จึงมีการบูชาพระธาตุเจดีย์ ตามคติความเชื่อของล้านนาขึ้น โดยที่ชาวล้านนานั้นมีความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุเจดีย์อยู่ว่า พระธาตุเจดีย์นั้น เป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ ทุกคนต้องให้ความเคารพนับถือบูชา เพราะพระธาตุเจดีย์นั้น เป็นที่บรรจุบรมสารีริกธาตุ อัฐิธาตุของพระภิกษุ รวมไปถึงอัฐิธาตุของบุคคลสำคัญ เช่น พระมหากษัตริย์ วีรบุรุษ เป็นต้น ซึ่งเป็นบุคคลที่มีอำนาจวาสนา มีคุณประโยชน์ต่อประเทศชาติในเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ อันถือว่าเป็นบุคคลที่สมควรแก่การกราบไหว้บูชาอยู่แล้ว เมื่อล่วงลับไปแล้ว ก็ไม่เป็นเรื่องแปลกที่ทุกคนจะให้ความเคารพนับถือบูชา และที่สำคัญก็คือ การได้ไปสักการบูชาพระธาตุเจดีย์ที่บรรจุอัฐิธาตุของบุคคลเหล่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการได้สักการบูชาพระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและอัฐิธาตุของพระอรหันตสาวกนั้น ถือว่าเป็นบุญเป็นวาสนาแก่บุคคลที่ได้สักการบูชาอย่างเหลือที่จะพรรณานับดังเช่นเรื่องของบุคคลผู้ที่ได้สักการบูชาพระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่ปรากฏในพระไตรปิฎกที่ว่า “...พระมหากัสสปเถระ เมื่อจะประกาศประวัติในอดีตชาติของตนจึงกล่าวว่าประชาชนพากันทำการบูชาพระผู้มีพระภาคผู้ศาสดาพระนามว่าปทุมุตระผู้เจริญที่สุดในโลก ผู้คงที่ในเมื่อพระองค์ผู้ทรงเป็นที่พึ่งของสัตว์โลกได้เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว...ข้าพเจ้าครั้งสร้างอักษณเจดีย์ ซึ่งงดงามด้วยแนวต้นตาลไว้ใกล้สถานเป็นที่ทำการบูชาเจดีย์นั้นแล้วทำจิตของตนให้เลื่อมใส บูชาเจดีย์อันสูงสุด...ข้าพเจ้าทำจิตให้เลื่อมใสในหีบบรรจุพระบรมสารีริกธาตุนั้นสร้างกุศลเป็นอันมากแล้วระลึกถึงบุญกรรมแล้วจึงไปเกิดยังสวรรค์ชั้นไตรทิพย์...คุณวิเศษเหล่านี้ คือ ปฏิสัมภทา 4 วิโมกข์ 8 และอภิญา 6 ข้าพเจ้าได้ทำให้แจ้งแล้วคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าก็ได้ทำสำเร็จแล้ว ดังนี้แล”⁴¹

ดังนั้น การบูชาพระธาตุเจดีย์นั้น จึงถือว่าเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่ชาวล้านนาให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก ตามความเชื่อของชาวล้านนานั้น การบูชาพระธาตุเจดีย์ หรือการไหว้พระธาตุเจดีย์นั้น มีผลานิสงส์ผลบุญเป็นอย่างมากแก่ผู้ที่ทำการสักการบูชา เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ชาวล้านนาจึงได้มีความนิยมไปไหว้พระธาตุเจดีย์ประจำปีเกิดกัน ซึ่งมีความเชื่อว่า การที่คนเราได้ไปสักการบูชากราบไหว้พระธาตุประจำปีเกิดนั้น ถือว่าได้บุญมาก ทำให้มีอายุยืน มีความอยู่เย็นเป็นสุข มีความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต จึงมีความนิยมไปไหว้พระธาตุประจำปีเกิดกันนั่นเอง ถึงแม้ว่าพระธาตุเจดีย์นั้นจะไกลหรือไกลก็ต้องไปสักการบูชากราบไหว้ให้ได้ เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตัวเอง ดังเช่นที่ปรากฏในวันทาหลวงดอนหนึ่งว่า “อนุทามิ เจดีย์ สัพพ สัพพภูฏนเนสฺส ปติภูจฺจิตา สรีรธาตุ มหาโพธิ

⁴¹ ชุ. อบ. 32/398-420/62-64.

พุทธรูป สกลี สทา นาคโลก เทวโลก พุทฺหมโลก ชมฺพุทีเป ลุงกาทีเป สรริธธาอุโย เกสธาอุโย
อรหนฺตธาอุโย เจตีย์ คณฺรกุฎี จุฑราสีตีสหฺสเส ธมฺมกฺขณฺธ สพฺเพสํ ปาทเจตีย์ อหํ วนฺทามิ สพฺพ โส⁴²

การบูชาพระธาตุเจดีย์นั้น ถือว่าเป็นประเพณีอีกอย่างหนึ่งของชาวล้านนา ที่นิยมทำกันเป็นประจำทุกปี อย่างที่เห็น ได้ชัดเจนก็คือการที่ชาวล้านนาพร้อมใจกันไปสักการบูชากราบไหว้พระธาตุคอกสุเทพ ที่ถือว่าเป็นประเพณีอย่างหนึ่งของชาวล้านนาที่รู้จักกันว่า “ประเพณีเตียวขึ้นคอก” นั้นเอง กล่าวคือการที่พุทธศาสนิกชนชาวล้านนาได้มีจิตเลื่อมใสศรัทธาในองค์พระธาตุเจดีย์อันประดิษฐานอยู่บนคอกสุเทพแล้ว ก็ได้พร้อมใจกันเดินทางขึ้นไปสักการกราบไหว้บูชาด้วยความพร้อมเพรียงกัน โดยมีพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำคณะศรัทธาญาติโยม ดังเช่นที่ปรากฏในหนังสือไหว้สาป้าระมีพระบรมธาตุคอกสุเทพ วันวิสาขบูชาที่ว่า...หลังจากที่พระเจ้ากือนาธรรมิกราช กษัตริย์ในราชวงศ์มังราย ลำดับที่ 6 ได้บรรจุพระบรมธาตุไว้บนยอดคอกสุเทพ ในปี พ.ศ.1916 แล้วก็มีได้ปล่อยให้พระบรมธาตุทอดทิ้งแต่ประการใด ได้จัดข้าราชการบริพารพร้อมทั้งศรัทธาประชาชนได้เดินขึ้นไปสักการบูชา ดูแลรักษา เพื่อมิให้สัตว์หรือพรานป่ามาขุดคุ้ยทำลายอยู่เนื่อง ๆ มิได้ขาด เมื่อพระเจ้ากือนาสวรรคตลง กษัตริย์ในราชวงศ์มังรายลำดับต่อ ๆ มาก็ได้ปฏิบัติเช่นนี้เรื่อยมาทุกพระองค์ พร้อมทั้งได้ทำการบูรณะและก่อสร้างศาสนสถานสำคัญหลายอย่าง เช่น พระวิหาร ศาลา เป็นต้น โดยเฉพาะพระบรมธาตุที่ศักดิ์สิทธิ์และสวยงามที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน การเดินทางขึ้นไปของข้าราชการบริพารและศรัทธาประชาชน เพื่อสักการบูชา ดูแลรักษาพระบรมธาตุนั้น หากจะมีการก่อสร้างหรือบูรณะวัดพระธาตุคอกสุเทพขึ้นมาหรือกษัตริย์ได้เสด็จขึ้นครั้งใด ก็จะมีประชาชนเดินขึ้นไปตามไปมาก เพราะจะได้ร่วมแรงร่วมใจกันพัฒนาก่อสร้างจนแล้วเสร็จด้วยแรงศรัทธา พอหลังจากที่สิ้นกษัตริย์ในราชวงศ์มังราย ก็มีชาวบ้านที่อยู่ตามชุมชนเชิงคอกสุเทพจะร่วมกันหยาดน้ำเป็นข้าพระธาตุ คอยไปดูแลรักษาพระธาตุ โดยการผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันขึ้นไปดูแลรักษาอย่างต่อเนื่อง ต่อมาก็มีพระสงฆ์เป็นผู้นำขึ้นไปศรัทธาชาวบ้านก็เดินตามขึ้นไปเป็นจำนวนเพิ่มขึ้น ๆ ทุกวันพระ ขึ้น 15 ค่ำ หรือแรม 14 ค่ำ หรือ 15 ค่ำ มิได้ขาด พร้อมกันนั้นทั้งคณะสงฆ์และศรัทธาประชาชน รวมไปถึงเจ้าผู้ครองเมืองเชียงใหม่ได้กำหนดประเพณีสักการะครั้งยิ่งใหญ่ในรอบปี โดยจัดกิจกรรมอบรมสมโภชตามประเพณีของชาวล้านนา ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 เหนือ (เดือน 8 เบ็ญ) ซึ่งตรงกับวันวิสาขบูชาของทุกปี เนื่องจากวัดพระธาตุคอกสุเทพตั้งอยู่บนยอดคอกสูง การคมนาคมไม่สะดวก ต้องใช้ระยะเวลาเดินขึ้นไปนานพอสมควร จึงได้กำหนดเอา วันขึ้น 14 ค่ำ ก่อนจะถึงวันเดือน 8 เบ็ญ 1 วัน ทุกคนจะพร้อมใจกันเดินขึ้นคอกตอนเย็นจะถึงวัดพระธาตุคอกสุเทพในเวลารุ่ง

⁴² ทวี เขื่อนแก้ว, สวคมนตรีฉบับภาคเหนือ, อ่างแล้ว, หน้า 218.

สง่างามวันเดือน 8 เป็งพอดี้ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ พร้อมทั้งคณะสงฆ์และศรัทธา ประชาชนได้ปฏิบัติเช่นนี้มาเป็นประจำทุกปี จึงเป็นประเพณี “เดี่ยวขึ้นคอย” จนถึงปัจจุบันทุกวันนี้⁴³

จะเห็นได้ว่า การที่ชาวล้านนามีความเชื่อความเคารพและความเลื่อมใสศรัทธาในองค์พระธาตุเจดีย์อันถือว่าเป็นสิ่งแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นอย่างมาก ถึงจัดให้มีประเพณีการเดี่ยว (เดิน) ขึ้นคอย เพื่อไปสักการกราบไหว้บูชา ถึงแม้ว่าเส้นทางจะไกลและอยากลำบากสักเพียงใดก็ยังพากันขึ้นไปสักการกราบไหว้บูชากันอย่างไม่มีความเหน็ดเหนื่อยแต่อย่างใด อันนี้แสดงให้เห็นถึงความเลื่อมใสศรัทธาในองค์พระธาตุอย่างเห็นได้ชัด และประเพณีเดี่ยวขึ้นคอยนี้ถือว่าเป็นประเพณีที่ดีงามมีคุณค่าควรที่พุทธศาสนิกชนคนรุ่นหลังจะอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่กับล้านนาตลอดไป นอกจากนี้แล้ว ชาวล้านนายังมีความเชื่อเกี่ยวกับการไหว้พระธาตุ ประจำปีเกิด กล่าวคือ ชาวล้านนานั้น มีความเชื่อว่า การที่คนเราเกิดมาแล้วควรเป็นอย่างไรที่จะได้ไปสักการกราบไหว้บูชาพระธาตุประจำปีเกิด เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง มีอายุยืน มีความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต มีความสุขสงบในชาตินี้ และเพื่อเป็นพลวปัจจัยกุศลผลบุญให้ไปเกิดในภพภูมิที่ดีในชาติหน้านั่นเอง ดังนั้น เมื่อมีความเชื่ออย่างนี้แล้ว ชาวล้านนาจึงได้มีความนิยมไปไหว้พระธาตุประจำปีเกิดกันตามปีเกิดของแต่ละคนดังต่อไปนี้

1. คนเกิดปีไฉ้ คือ ปีชวด พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุศรีจอมทอง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
2. คนเกิดปีเป้า คือ ปีฉลู พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง
3. คนเกิดปียี่ คือ ปีขาล พระธาตุประจำวันเกิด คือ พระธาตุช่อแฮ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่
4. คนเกิดปีหม้า คือ ปีเถาะ พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุแช่แห้ง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
5. คนเกิดปีสี่ คือ ปีมะโรง พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
6. คนเกิดปีไต้ คือ ปีมะเส็ง พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุศรีมหาโพธิ์ ที่พุทธคยา ประเทศอินเดีย (ชาวบ้านเดินทางไปไม่ถึงให้ไหว้ต้นโพธิ์แทน)
7. คนเกิดปีสะง่า คือ ปีมะเมีย พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุยาคู กุ้ง หรือ ชะเวดากอง ประเทศพม่า

⁴³ มุลนิธิพระบรมธาตุคอยสุเทพ, ไหว้สาป้าระมีพระบรมธาตุคอยสุเทพ วันวิสาขบูชา 2547, (เชียงใหม่ : คาวคอมพิวกราฟิก, 2547), หน้า 29-30.

8. คนเกิดปีเมืง คือ ปีมะแม พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุคอกยสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัด เชียงใหม่
9. คนเกิดปีสัน คือ ปีวอก พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุพนม อำเภอเมือง จังหวัด นครพนม
10. คนเกิดปีเส้า คือ ปีระกา พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุหริภุญไชย อำเภอเมือง จังหวัด ลำพูน
11. คนเกิดปีเตี๊ยะ คือ ปีจอ พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุเกศแก้วจุฬามณี บนสวรรค์ชั้น ดาวดึงส์
12. คนเกิดปีไถ้ คือ ปีถุน พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุคอกย อำเภอแม่สาย จังหวัด เชียงราย⁴⁴

จึงพอจะกล่าวได้ว่า การที่ชาวล้านนานิยมไปไหว้พระธาตุประจำปีเกิดกัน ก็เนื่องมาจาก ความเชื่อที่ว่า คนเราเกิดมาแล้วก็ควรที่จะได้ไปไหว้พระธาตุประจำปีที่ตนเกิดอย่างน้อยสักครั้งหนึ่งในชีวิตนี้ก็ยังดี เพื่อความเป็นสิริมงคล ความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต ตลอดจนเพื่อความแคล้วคลาดจาก ภัยอันตรายทั้งปวงที่จะแผ้วพานเข้ามาในชีวิต และที่สำคัญก็คือ ชาวล้านนามีความที่อย่างหนึ่งที่ว่า ถ้าได้ไปไหว้พระธาตุประจำปีที่ตนเองเกิดแล้วจะมีผลานิสงส์ผลบุญเป็นอย่างมากทีเดียว ดังนั้น จึงมีค่านิยมไปไหว้พระธาตุประจำปีเกิดกันอย่างเช่นที่เห็นกันอยู่ในปัจจุบันทุกวันนี้ทีเดียว

4.3 เปรียบเทียบการบูชาตามคติพระพุทธศาสนาเถรวาทกับการบูชาในพระพุทธศาสนา ตามคติความเชื่อของล้านนา

การบูชาตามคติพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ก็คือการบูชาสิ่งที่ควรบูชาในพระพุทธศาสนา อันได้แก่ พระรัตนตรัย ตลอดจนถึงพระธาตุเจดีย์ต่าง ๆ เป็นต้น อันถือว่าเป็นสิ่งแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยวัตถุสิ่งของต่าง ๆ มี ดอกไม้ ธูปเทียน เป็นต้น และด้วยการปฏิบัติตาม หลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์

การบูชาด้วยวัตถุสิ่งของต่าง ๆ หรือด้วยอามิสนั้น ก็คือการบูชาด้วยดอกไม้ ธูปเทียน ตลอดจนถึงการสร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ ถวาย เพื่อเป็นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้ดำรงคงอยู่ตลอดไป กล่าวคือการถวายปัจจัย 4 อันได้แก่ อาหาร ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม และที่อยู่อาศัย อันเป็นถือว่าเป็นเครื่องดำรงชีวิตของเราโดยขาดไม่ได้ทีเดียว เพราะว่าคนเรานั้น จะมีชีวิตอยู่ได้ หรือสามารถ

⁴⁴ ไพโรจน์ เสรีรักษ์, พุทธศาสนาคติ “ไปไหว้พระบรมสารีริกธาตุทั่วเมืองไทย”, พิมพ์ครั้งที่ 1, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2537), หน้า 20-21.

ดำเนินชีวิตอยู่ได้ ก็ต้องบริโภคอาหาร เมื่อเวลาเจ็บไข้ไม่สบายก็ต้องมีการดูแลรักษาด้วยยาต่าง ๆ ตามชนิดของโรคนั้น เมื่อมีอาหารไว้สำหรับบริโภค และยาสำหรับรักษาโรคภัยต่าง ๆ แล้ว คนเราก็ยังไม่สามารถที่จะดำรงชีวิตหรือดำเนินชีวิตได้ ก็ต้องมีเครื่องนุ่งห่ม หรือเสื้อผ้า เพื่อไว้นุ่งห่มปกปิดอวัยวะอันน่าละอาย และเพื่อป้องกันความร้อนหนาวตลอดจนถึงอันตรายต่าง ๆ อันจะเกิดจากเหตือบุงที่จะมากัด และปัจจัยอย่างสุดท้ายที่ถือว่ามีความสำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ ที่อยู่อาศัย หรืออาคารบ้านเรือนนั่นเอง อันเป็นปัจจัยที่จำเป็นมากเช่นกัน เพราะคนเรานั้น เมื่อมีอาหาร ยารักษาโรค และเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มแล้ว เพียงเท่านั้น ก็ยังไม่สามารถที่จะมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุขได้ ก็ต้องมีอาคารบ้านเรือนไว้สำหรับหลบนอน พักผ่อน หลบแดด หลบฝน ตลอดจนถึงป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ จากโจรผู้ร้ายอีกด้วย อันถือว่าเป็นการบูชาด้วยอามิสวัตถุสิ่งของ

การบูชาด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอน หรือปฏิบัติบูชา นั้น ก็คือ การประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนที่พระพุทธองค์ได้ทรงบัญญัติและแสดงไว้เพื่อประโยชน์สุขแก่ตนเองในชาตินี้และชาติหน้านั้นเอง เช่น การรักษาศีล การเจริญสมาธิภาวนา ตลอดจนถึงการสมาทานธุดงค์ เป็นต้น อันถือว่าเป็นการบูชาด้วยการปฏิบัติตามนั่นเอง

การบูชาในพระพุทธศาสนาตามคติความเชื่อของล้านนานั้น ก็คือการบูชาสิ่งที่ควรบูชาในพระพุทธศาสนาตามความเชื่อของล้านนานั้นเอง อันได้แก่ พระรัตนตรัย ตลอดจนถึงการบูชาพระธาตุเจดีย์ต่าง ๆ เป็นต้น ด้วยวัตถุสิ่งของต่าง ๆ เช่น อาสนา สาคบ่าง หมอนผ้า ตลอดจนถึงผ้าไตรจีวร และอาสนะสงฆ์ เป็นต้น อันถือว่าเป็นเครื่องสักการบูชาที่ชาวล้านนานิยมนำมาสักการบูชาพระรัตนตรัย โดยมีความเชื่อว่า การได้นำเครื่องสักการบูชาเหล่านั้นไปสักการบูชาพระรัตนตรัยแล้วได้เกิดความเป็นสิริมงคล ความสุขความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต และจะส่งผลให้ตนไปเกิดในภพภูมิที่ดีในชาติหน้า อันถือว่าเป็นการบูชาด้วยอามิสวัตถุสิ่งของนั่นเอง

ส่วนการบูชาด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอน หรือปฏิบัติบูชานั้น ชาวล้านนาก็มีการรักษาศีล การเจริญสมาธิภาวนา ตลอดจนถึงการนำเอาหลักธรรมบางอย่างมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำอีกด้วย เช่น การนำเอาหลักของพรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) เป็นต้นอันถือว่าเป็นการบูชาด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์นั่นเอง

การบูชาในพระพุทธศาสนาตามคติความเชื่อของล้านนานั้น ถือได้ว่ามีเอกลักษณ์เฉพาะของล้านนา ก็คือ การบูชาพระธาตุเจดีย์ต่าง ๆ ตามความเชื่อของแต่ละคน โดยที่ชาวล้านนามีความเชื่อที่ว่า คนเกิดปีใดก็ตามจะต้องไปสักการบูชาพระธาตุตามปีที่ตนเกิดนั้น จึงจะเป็นสิริมงคลแก่ตนเองให้มีอายุยืนมีบุญอันสงฆ์มาก จึงได้มีค่านิยมไปสักการบูชาพระธาตุประจำปีที่เกิดนั่นเอง ตาม 12 ราศี ดังต่อไปนี้

1. คนเกิดปีไข่ คือ ปีชวด พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุศรีจอมทอง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
2. คนเกิดปีเป่า คือ ปีฉลู พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง
3. คนเกิดปีขี้ คือ ปีชวด พระธาตุประจำวันเกิด คือ พระธาตุช่อแฮ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่
4. คนเกิดปีเหมา คือ ปีเถาะ พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุแช่แห้ง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
5. คนเกิดปีสี คือ ปีมะโรง พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
6. คนเกิดปีไต้ คือ ปีมะเส็ง พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุศรีมหาโพธิ์ ที่พุทธคยา ประเทศอินเดีย (ชาวบ้านเดินทางไปไม่ถึงให้ไหว้ต้นโพธิ์แทน)
7. คนเกิดปีสะง่า คือ ปีมะเมีย พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุยาคู กุ้ง หรือ ชะเวดากอง ประเทศพม่า
8. คนเกิดปีเม็ด คือ ปีมะแม พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุคอกยสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
9. คนเกิดปีสัน คือ ปีวอก พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุพนม อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม
10. คนเกิดปีเล้า คือ ปีระกา พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุหริภุญไชย อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
11. คนเกิดปีเถ็ด คือ ปีจอ พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุเกศแก้วจุฬามณี บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
12. คนเกิดปีไก่ คือ ปีถุณ พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุคอกยตุ่ง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย

ดังนั้น ชาวพุทธล้านนาจึงมีความนิยมไปไหว้พระธาตุประจำปีเกิดของตนเอง โดยถือว่าการไปนมัสการกราบไหว้พระธาตุประจำปีเกิดนั้น ๆ จะได้อานิสงส์มาก และสามารถป้องกันอันตรายแก่ผู้ที่ได้สักการบูชา ตามความเชื่อของชาวพุทธล้านนานั้นถือว่าชีวิตของคนเรามีความเกี่ยวข้องกับเคราะห์กรรมต่าง ๆ ซึ่งตนเองได้กระทำไว้ทั้งในชาตินี้และชาติก่อน และอีกทางหนึ่งยังเกี่ยวข้องกันกับเคราะห์หรืออุบาทว์ ซึ่งเกิดขึ้นตามอำนาจแห่งดวงดาวในชะตาชีวิตที่ตนเกิดมา ถ้าชีวิตของคนเราผ่านมาถึงปีเดือนที่จะมีเคราะห์ร้าย หรือเหตุขัดข้องใด ๆ ก็ตาม บุคคลนั้นก็จะต้องหาทางสะเดาะเคราะห์ให้พ้นไป จึงได้เกิดมีพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์เป็นครั้งคราว เมื่ออายุย่างเข้าสู่เกณฑ์ที่

มีเคราะห์กรรม แต่ในขณะที่เดียวกันเพียงแต่การสะเดาะเคราะห์ตามที่หมอโหรได้ทำนายนั้น อาจจะยังเป็นการประมาทและเปิดช่องให้มีภัยพิบัติเกิดขึ้นได้ จึงได้กำหนดให้บุคคลที่เกิดในปีใดก็ตามได้ไหว้พระธาตุประจำปีนั้น เพราะความเชื่อว่าการไหว้พระธาตุนั้นมีอานิสงส์มาก สามารถปิดป้องภัยอันตรายให้กับผู้ที่ได้สักการบูชาอย่างแน่นอน จนเกิดมีประเพณีต่าง ๆ เกี่ยวกับพระธาตุเจดีย์ เช่น ประเพณีไหว้พระธาตุ ประเพณีสงกรานต์พระธาตุ ตลอดจนถึงประเพณีเดียว (เดิน) ขึ้นคอย (พระธาตุคอยสุเทพ) เป็นต้น ที่ชาวล้านนาได้ยึดถือเป็นประเพณีปฏิบัติสืบกันมาจนถึงปัจจุบันนี้

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิเคราะห์เรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณีการบูชาตามความเชื่อของล้านนา ผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ในการวิจัยไว้ 3 ประการ คือ ศึกษาเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนาเถรวาท ศึกษาการบูชาในพระพุทธศาสนาตามคติความเชื่อของล้านนา และศึกษาวิเคราะห์การบูชาตามคติพระพุทธศาสนาเถรวาท และตามคติความเชื่อของล้านนา การวิจัยครั้งนี้มีลักษณะเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยการศึกษาวิเคราะห์เรื่องการบูชาที่มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท รวมถึงเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการบูชาในพระพุทธศาสนาตามคติความเชื่อของล้านนา โดยวิธีเก็บข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยและภาษาบาลี วรรณคดี ฎีกาอนุฎีกา ปกรณ์วิเสส พร้อมทั้งส่วนที่เป็นคำอธิบายจากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และจากหนังสือที่เกี่ยวข้องที่นักวิชาการทางพระพุทธศาสนาเขียนไว้ แล้วนำมาศึกษา วิเคราะห์ อธิบายความ แสดงเหตุผล แล้วสรุปและนำเสนอแนะข้อมูลที่ได้มา ซึ่งพอสรุปผลได้ดังต่อไปนี้

5.1 บทสรุป

จากการศึกษาเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนาเถรวาท ทำให้ทราบว่า การบูชาในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น เป็นกิจที่ค้ำจุน ที่เหมาะสม เป็นกิจที่ทุกคนควรจะทำต่อบุคคล หรือวัตถุอื่น ๆ เพราะการบูชานั้นคือ การยกย่อง เชิดชู เลื่อมใส ด้วยความบริสุทธิ์ใจ จริงใจ ไม่เสแสร้งแก่ง้งทำ หมายถึงกิริยาอาการสุภาพ ที่เราแสดงต่อผู้ที่ควรบูชาทั้งต่อหน้าและลับหลัง การแสดงต่อหน้าเป็นการแสดงให้ท่านทราบว่าเรามีความเคารพและตระหนักในคุณธรรมความดีที่มีอยู่ตัวของท่านอย่างจริงใจ การแสดงลับหลัง เป็นการเตือนใจตัวเราเอง ให้ผูกใจไว้กับคุณธรรมอันสูงส่งของท่านก่อนให้เกิดความรู้สึกอยากกระทำตาม ใจของเราจะได้ยกสูงขึ้นไปเสมอ ๆ ไม่เลื่อนไหลไปในทางที่ชั่วร้าย การบูชา ถือว่าเป็นอุบายอย่างหนึ่งสำหรับฝึกใจที่ยังหยาบกระด้างเพราะไม่อาจยอมรับคุณความดีของผู้อื่นให้ละเอียดอ่อนลง ผู้ที่ยังด้อยปัญญายังไม่เข้าใจในคุณธรรมความดีของผู้ที่ควรบูชานั้น แต่หากได้เคยชินกับการบูชาแล้ว ในที่สุดย่อมสามารถเล็งเห็นคุณธรรมความดีที่มีอยู่ในตัวของผู้ที่เรานับบูชาได้อย่างแจ่มชัด จนเกิดความเลื่อมใสกลายเป็นการบูชาอย่างแท้จริงอยากทำความดีตามท่านบ้าง บุคคลที่มีคุณธรรมความดีควรค่าแก่การระลึกนึกถึง และยึดถือเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตามอันได้แก่ พระพุทธเจ้า พระสงฆ์ พระมหากษัตริย์ มารดาบิดา และครูบาอาจารย์ เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่มีศีล สมาธิ ปัญญา และคุณธรรมความดีที่สูงกว่าเรานั้นเอง ถือว่าเป็นบุคคลที่ควรบูชา (ปวงชนียบุคคล) ส่วนหลักธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระบรมสารีริกธาตุ สังฆเวณีย์

สถาน พระพุทธรูป พระธาตุเจดีย์ต่าง ๆ รูปของพระสงฆ์สาวก ตลอดจนคำสอน รูปเหมือน รูปภาพของพระมหากษัตริย์ มารดาบิดา และครูบาอาจารย์ ซึ่งเป็นบุคคลที่ควรบูชาด้วย ก็ถือได้ว่าเป็นวัตถุที่ควรบูชา (ปุษนียวัตถุ) เช่นกัน

จึงพอจะกล่าวได้ว่า การบูชานั้น เป็นการแสดงความเคารพ นับถือ ยอมรับ ยกย่อง เชิดชู ในคุณความดีของบุคคลหรือวัตถุที่น่าเคารพนับถือบูชาด้วยวัตถุสิ่งของ หรือด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของผู้ที่ควรบูชานั้น ๆ อย่างจริงใจ กล่าวคือทำให้เกียรติกันและกันนั่นเอง

การบูชานั้นถือว่าเป็นหลักธรรมข้อหนึ่งที่มีความสำคัญสำหรับมนุษย์เราเป็นอย่างมาก เป็นหลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เราอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข สงบ ทำให้รู้จักผู้ใหญ่น้อย ผู้ที่ควรเคารพนับถือบูชา เพราะในการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เป็นคณะ การที่บุคคลจะนับถือ กราบไหว้ บูชา หรือลงมือกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่งลงไป หากมีความเคารพ นับถือ บูชาเป็นเบื้องต้นแล้ว สิ่งนั้นก็ย่อมส่งผลทำให้สำเร็จประโยชน์แก่ผู้กระทำการอย่างเต็มที่ ความเจริญรุ่งเรือง และการได้รับการยกย่องสรรเสริญมูทิตา ยินดี เป็นต้น ล้วนแล้วแต่อาศัยความเคารพ นับถือ บูชา กราบไหว้เป็นที่ตั้งเช่นกัน ดังที่พระพุทธองค์จึงทรงสรรเสริญการบูชาว่า เป็นมงคลแก่ชีวิต เพราะเป็นปัจจัยส่งเสริมการพัฒนาชีวิต ช่วยให้ชีวิตมีความเจริญ ช่วยยกระดับชีวิตให้สูงขึ้น และช่วยให้มีจิตใจสูงขึ้นด้วยคุณธรรมประจำใจ ดังเช่น นายสุมนมมาลาการทำการบูชาพระพุทธเจ้าแล้วมีความสุขและบรมสุขทั้งในชาตินี้และชาติหน้าทีเดียว

การบูชาบางครั้งบางที ก็อาจจะกลายเป็นกิจที่เลวร้ายไปก็ได้ ไร้ประโยชน์ไปก็ได้ ซึ่งถ้าผู้ทำการบูชาที่มีความคิดที่ผิด ไม่ถูกต้องด้วยเหตุด้วยผลแล้ว กล่าวคือการเข้าใจผิดเห็นคนชั่วเป็นเป็นคนดี เห็นสิ่งที่ให้โทษว่าเป็นสิ่งที่ให้คุณแล้ว ไปทำการบูชาผู้ที่ไม่ควรบูชา หรือสิ่งที่ไม่ควรบูชา อันเป็นไปในทางที่ผิด เสียหาย ก็สามารถให้เกิดโทษ ไร้ประโยชน์ได้เช่นกัน แต่ถ้าผู้ทำการบูชาที่มีความคิดเห็นที่ถูกต้องที่ควรรู้จักพิจารณาเลือกทำการบูชาผู้ที่ควรบูชา หรือสิ่งที่ควรบูชาอันเป็นไปในทางที่ถูกต้องแล้ว ก็สามารถให้เกิดคุณประโยชน์ได้เหมือนกัน ดังคำที่ว่า “บูชาคนดีเป็นศรีแก่ตัว บูชาคนชั่ว พาตัวจัญไร บูชาคนดีให้สำเร็จประโยชน์ บูชาคน โจรพาตัวฉิบหาย หรือบูชาพาล พาลพาไปหาผิด บูชาบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล”

สำหรับประเภทของการบูชาพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ก็มีอยู่ 2 ประเภทด้วยกันอันได้แก่ การบูชาด้วยวัตถุสิ่งของต่าง ๆ เช่น บุตรระลึกถึงคุณของมารดาบิดา ศิษย์ระลึกถึงคุณของครูบาอาจารย์ จึงบูชาด้วยการนำทรัพย์สินเงินทอง ของใช้ เป็นต้น พุทธศาสนิกชนระลึกถึงพระรัตนตรัย ก็เอาดอกไม้ รูปเทียนไปกราบไหว้บูชา เป็นต้น และการบูชาด้วยการตั้งใจประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอน ตามแบบอย่างของท่าน เช่น การรักษาศีล เจริญภาวนา เป็นต้น กล่าวคือ การประพฤติปฏิบัติตามข้ออนุญาตและเว้นจากข้อห้ามต่าง ๆ ตามสมควรแก่ตนเอง การบูชาด้วยการตั้งใจประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนนี้ ถือว่ามีความสำคัญมากที่สุด เพราะ

พระพุทธศาสนาจะดำรงคงอยู่ได้ ก็เนื่องจากพุทธบริษัทยังทำการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่นั่นเอง อย่างไรก็ตามการบูชาด้วยวัตถุสิ่งของต่าง ๆ นั้นก็มีความสำคัญไม่น้อยเช่นกัน ด้วยว่าเป็นการบูชาที่ช่วยหล่อหลอมจิตใจของบุคคลนั้น ๆ ให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในหลักธรรมคำสอนแล้ว จึงได้เกิดมีการประพฤติปฏิบัติตามที่หลัง จึงถือได้ว่า อามิสบูชานี้ เป็นการบูชาที่ส่งเสริมให้เกิดมีปฏิบัติบูชานั่นเอง

จากการศึกษาเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนาตามคติความเชื่อของล้านนา ทำให้ทราบว่า การบูชาในพระพุทธศาสนาตามคติความเชื่อของล้านนานั้น เป็นการบูชาตามความเชื่อแบบผสมผสานกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างพระพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมจนไม่สามารถจะแยกออกจากกันได้ เนื่องจากเดิมที่ชาวล้านนานั้นมีความเชื่อในเรื่องของวิญญาณหรือผี โดยคิดว่าวิญญาณหรือผีนั้นเป็นสิ่งที่มีความอำนาจเหนือกว่าตนเอง สามารถคลบพันดาลให้ทั้งความทุกข์และความสุข หรือทั้งสิ่งดีและไม่ดีก็ได้ เพราะชาวล้านนามีความเชื่ออย่างนี้ จึงเกรงกลัวต่อวิญญาณหรือผี ก็เลยพากันกราบไหว้บูชาให้ความเคารพนับถือ เพื่อที่วิญญาณหรือผีนั้นจะได้คลบพันดาลให้ตนเองประสบแต่สิ่งที่ดี ๆ มีความเจริญก้าวหน้าในสิ่งที่ตนเองต้องการ สำหรับการบูชาในพระพุทธศาสนา นั้น เป็นการบูชาอันเป็นระบบความเชื่อแบบใหม่ ที่เข้ามาในภายหลัง ซึ่งก็ได้ช่วยระบบความคิดทางศีลธรรมและเรื่องบุญ บาป นรก สวรรค์ และเรื่องอื่น ๆ อีกมากมายให้กว้างขวางขึ้นไปอีก ทั้งการบูชาผี และพระพุทธศาสนาก็มิได้มีความขัดแย้งกัน แต่จะผสมผสานกลมกลืนจนเป็นระบบเดียวกันอยู่ในความคิดความเชื่อของชาวล้านนาเสมอมา จึงเห็นว่า พระพุทธศาสนาของชาวล้านนานั้น มีลักษณะเป็นพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน อย่างไรก็ตามพระพุทธศาสนาก็ถือว่ามีอิทธิพลต่อความเชื่อของชาวล้านนาเป็นอย่างมาก และที่ชาวล้านนาเองให้ความเคารพนับถือบูชาอย่างยิ่ง ก็คือ พระรัตนตรัย ตลอดจนจนถึงสิ่งที่เนื่องด้วยพระรัตนตรัยอันได้แก่ พระพุทธรูป พระธาตุเจดีย์ เป็นต้น อันถือว่าเป็นสิ่งแทนพระพุทธองค์ เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชนชาวล้านนาอย่างแน่นแฟ้น จึงทำให้ชาวล้านนาเองมีความนิยมทำการบูชาพระรัตนตรัยด้วยวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ที่เรียกกันว่า เครื่องสักการะนั้นเอง ตามความเชื่อของชาวล้านนาเอง เช่น ดอกไม้ ธูปเทียน และธง (ตุ่ง) เป็นต้น นอกจากนี้แล้ว ยังมีประเพณีสร้างน้ำพระพุทธรูป ประเพณีสร้างน้ำพระธาตุเจดีย์ ประเพณีไหว้พระธาตุ ตลอดจนจนถึงประเพณีแห่ไม้ค้ำโพธิ์อีกด้วย ซึ่งประเพณีต่าง ๆ เหล่านี้เกิดมาจากความเคารพนับถือบูชาในพระพุทธศาสนาตามความเชื่อของล้านนาทั้งนั้น โดยมีความเชื่อว่า จะเกิดความเป็นสิริมงคล ความเจริญรุ่งเรือง มีอายุยืน และผลานิสงส์ผลบุญแก่ผู้ที่ทำการสักการบูชาเป็นอย่างมากทีเดียว จึงพอจะกล่าวได้ว่า การบูชาในพระพุทธศาสนาตามความเชื่อของล้านนานั้น เป็นการบูชาแบบผสมผสานระหว่างความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมอย่างกลมกลืนกัน ซึ่งยากที่จะแยกออกจากกันก็ว่าได้ ถือว่าเป็นการบูชาซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะแบบล้านนา

จากการศึกษาวิเคราะห์การบูชาตามคติพระพุทธศาสนาเถรวาท และตามคติความเชื่อของล้านนา ทำให้ทราบว่า การบูชาตามคติพระพุทธศาสนาเถรวาท และการบูชาตามคติความเชื่อของล้านนานั้น เป็นกิจที่สมควรทำ แต่ต้องเป็นการบูชาที่มีปัญญากำกับอยู่ด้วย กล่าวคือ ต้องเป็นการบูชาที่เหมาะสม ถูกต้อง มีการพิจารณาใคร่ครวญไตร่ตรองก่อนค่อยทำการบูชา จึงจะเกิดความ เป็นสิริมงคล ความเจริญรุ่งเรือง และผลานิสงส์ผลบุญแก่ผู้ที่ทำการสักการบูชา ไม่ว่าจะเป็นการบูชาตามคติพระพุทธศาสนาเถรวาท หรือการบูชาตามคติความเชื่อของล้านนาเองก็ตาม ไม่ใช่เป็นการบูชาที่โง่งมง่ายไร้สาระ ขาดปัญญาพิจารณาใคร่ครวญไตร่ตรอง ถ้าเป็นการบูชาในลักษณะนี้ ถือว่าเป็นการบูชาที่ไร้ประโยชน์ ไร้สาระ บางครั้งบางทีก็อาจจะเกิดโทษแก่ผู้ที่ทำก็เป็นได้ ดังนั้น จึงพอจะกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาจะดำรงมั่นคงอยู่ได้ ก็ต่อเมื่อพุทธศาสนิกชนยังทำการบูชาอยู่ ไม่ว่าจะเป็นการบูชาด้วยอามิสหรือการบูชาด้วยการปฏิบัติก็ตาม โดยเฉพาะการบูชาด้วยการปฏิบัติ นั้น ถือว่าเป็นการบูชาที่สำคัญยิ่งนัก เพราะต้องตามพุทธประสงค์ที่ว่า “ธรรมค่านิรามิสบูชา ย่อมอาจดำรงศาสนาของเราไว้ได้ เพราะว่า บริษัท 4 นี้ ยังจักบูชาเราด้วยปฏิบัติบูชานี้ตราบใด ศาสนาของเราจักรุ่งเรือง ดังพระจันทร์เพ็ญแจ่มอยู่กลางฟ้าตราบนัน”

5.2 ข้อเสนอแนะ

5.2.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการวิจัยพบว่า การบูชาในพระพุทธศาสนาเถรวาท เฉพาะกรณีการบูชาตามคติความเชื่อของล้านนานั้น เป็นกิจที่ดี ที่เหมาะสมที่ทุกคนน่าจะนำมาเป็นแบบอย่างในการบูชาผู้ที่ควรบูชาและวัตถุที่ควรบูชา เพื่อเกิดความเป็นสิริมงคล ความเจริญรุ่งเรือง ผลานิสงส์ผลบุญ และที่สำคัญก็คือ เพื่อเป็นการอนุรักษ์ วัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามเพื่อจะได้เป็นแบบอย่างที่ถูกต้องและเหมาะสมแก่อนุชนคนรุ่นหลังได้ประพฤติปฏิบัติกันเพื่อทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้ดำรงคงอยู่ในล้านนาตลอดไป ฉะนั้น กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ควรกำหนดเป็นนโยบายในการส่งเสริมการบูชาตามคติความเชื่อของล้านนาโดยการฟื้นฟู สนับสนุน ส่งเสริมประเพณีล้านนาให้คงอยู่ตลอดไป

5.2.2 ข้อเสนอแนะเพื่อทำการวิจัย

สำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไปนั้น ผู้ศึกษาต้องการจะเสนอแนะในประเด็นดังต่อไปนี้

1. ควรทำวิจัยเกี่ยวกับการบูชาธรรมชาติแวดล้อมตามคติความเชื่อของชาวล้านนา เช่น การบูชาไม้มงคล การบูชาต้นน้ำลำธาร ภูเขา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าไม้ สภาพแวดล้อม

2. ควรทำวิจัยเกี่ยวกับประเพณีแห่ไม้ค้ำโพธิ์อันมีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน
3. ควรทำวิจัยเกี่ยวกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวตามคติความเชื่อสงฆ์ในล้านนา
4. ควรทำวิจัยแบบบูรณาการเกี่ยวกับบูชาตามความเชื่อของล้านนาอันผสมผสานระหว่างความเชื่อผีและความเชื่อทางพระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

เอกสารปฐมภูมิ

1. พระไตรปิฎก

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ 1, 3, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 32, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

เอกสารทุติยภูมิ

2. หนังสือภาษาไทยทั่วไป

แก้วมงคล ชัยสุริยันต์. เรื่องผีของชาวล้านนาไทยโบราณ. พิมพ์แจกในงานศพนางฉมथा อินทร์สี. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2486.

กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, สมเด็จพระสังฆราชเจ้า. ธรรมานุกรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2515.

ฉลาด รมิตานนท์. ผีเจ้านาย. กรุงเทพมหานคร: พายัพออฟเซตพริ้นท์, 2527.

คำรณราชานุภาพ. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ, กรมพระยา. ตำนานพระพุทธรเจดีย์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2469.

ทวี เชื้อแก้ว. สวดมนต์ฉบับภาคเหนือ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงชีพ, 2531.

ธงทอง จันทรางศุ และคณะ. มหาธาตุ. กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2543.

ธรรมทาส พานิช. พระบรมสารีริกธาตุในแดนไทย. กรุงเทพมหานคร : อรุณวิทยา, 2542.

บุญมา จิตจรัส. มงคล 38 ประการ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2533.

ป. หลงสมบุญ, พันตรี. พจนานุกรม มลช-ไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักเรียนวัดปากน้ำ จัดพิมพ์, 2540.

ป่วงคำ ด้อยเขียว. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 8. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.

ปิ่น มุทุกันต์. ประมวลศัพท์ศาสนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2535.

ปิ่น มุทุกันต์, พ.อ. มงคลชีวิต ภาค 1. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2523.

- พญา ศรีหงส์. เมืองฟ้าอากาศพัสตร์. กรุงเทพมหานคร : ชวนพิมพ์, 2526.
- พระครูกัลยาสิทธิวัฒน์ (สมาน กลฺยาณธมฺโม). พุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ. กรุงเทพมหานคร : ศุภวิชการพิมพ์, 2541.
- พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญา นันทิกกุ). การเจริญภาวนา ศิลปะในการแก้ปัญหาชีวิต. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาจัดพิมพ์, 2536.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). 3 ไตร. กรุงเทพมหานคร : บริษัทเฟื่องฟ้าบรินดิง จำกัด, 2544.
- _____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538.
- _____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543.
- _____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬา-ลงกรณราชวิทยาลัย, 2538.
- _____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543.
- _____. พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ). พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2542.
- พระมหาสมปอง มุทิโต. คัมภีร์อภิธานวรรณนา. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, 2542.
- พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ. มงคลชีวิต ฉบับธรรมทายาท เล่ม 1. กรุงเทพมหานคร : บริษัทกราฟิคอร์ต 28 จำกัด, 2533.
- พุทธทาส. พ่อแม่สมบูรณ์แบบ. กรุงเทพมหานคร : สมชายการพิมพ์, 2527.
- ไพโรจน์ เสรีรักษ์. พุทธศาสนาคติ ไปไหว้พระบรมสารีริกธาตุทั่วเมืองไทย. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2537.
- มณี พยอมยงค์, ผศ. วัฒนธรรมลานนาไทย. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติจัดพิมพ์. กรุงเทพมหานคร : สหสินชัยวัฒนา, 2524.
- มณี พยอมยงค์. เครื่องสักการะในล้านนาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 1. เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, 2538.
- _____. ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย รวมเล่ม. พิมพ์ครั้งที่ 4. เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, 2543.
- _____. วัฒนธรรมล้านนาไทย. พระนคร : สำนักวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2523.

- มหาวิทยาลัย. พระชัยมปัทมฐกถาแปล ภาค 5, พิมพ์ครั้งที่ 20. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัย, 2544.
- _____ . มังคลัตถทีปนี แปล เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย,
ราชวิทยาลัย, 2540.
- _____ . มังคลัตถทีปนีแปล เล่ม 2. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย,
ราชวิทยาลัย, 2540.
- _____ . มังคลัตถทีปนีแปล เล่ม 3. พิมพ์ครั้งที่ 20. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย,
ราชวิทยาลัย, 2544.
- _____ . มังคลัตถทีปนี แปล เล่ม 4, พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย,
ราชวิทยาลัย, 2535.
- _____ . วิสุทธิมรรคแปล ภาค 2 ตอน 1, พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัย,
วิทยาลัย, 2540.
- มูลนิธิพระบรมธาตุคอกยสุเทพ. ไหว้สาป้าระมีพระบรมธาตุคอกยสุเทพ วันวิสาขบูชา 2547. เชียงใหม่ :
ดาวคอมพิวกราฟิก, 2547.
- ราชบัณฑิตสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. 2542. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร :
อักษรเจริญทัศน์, 2546.
- วสิน อินสระ. สารสำคัญแห่งมงคล 38. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร,
2527.
- ศิลปากร, กรม. ตำนานมูลศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์, 2519.
- _____ . พระบรมสารีริกธาตุ. กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2539.
- สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ชุมพร โร). มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา,
2539.
- _____ . มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2539.
- สมเด็จพระสังฆราช (อุฎฐายิมหาเถร จวน). มงคลในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
กิตติวรรณ ปิ่นเกล้า, 2530.
- _____ . มงคลในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กิตติวรรณ ปิ่นเกล้า, 2530.
- สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ. พระเจดีย์ในลานนาไทย. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2524.
- สันติ เล็กสุขุม, ดร., ศ.เจดีย์ ความเป็นมา และคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3
(ปรับปรุงใหม่). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, 2540.

สันติ เล็กสุขุม. เจดี๋ย ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดี๋ยในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, 2540.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. พระพุทธลีลึงค์ “จริง” ทุกองคี่ไม่มี “ปลอม” แต่ไม่ได้มาจากลังกา. พิมพ์ครั้งที่ 1.

กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2546.

สุเชาว์ พลธรรม. สารานุกรมพระพุทธศาสนา ประมวลจากพระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า

กรมวชิรญาณวโรรส. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2539.

เสถียร โกเศศ-นาคประทีป. เมืองสวรรค์และผีเทวดา. พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2515.

แสง จันทร์งาม. ศาสนศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2531.

อมรา พงศาพิชญ์. วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา.

กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

ฮันส์ เพนซ์. ความเป็นมาของล้านนาไทย ในล้านนาไท. เชียงใหม่ : ทิพย์เนตรการพิมพ์, 2526.

3. หนังสือแปล

เอเดรียน สนอกกราส. สัญลักษณ์แห่งพระสถูป. แปลโดย รศ.ดร.ภัทรพร ลีริกาญจน และคณะ.

กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537.

4. บทความในวารสาร

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. “คติเรื่องต้นพระโพธิ์ในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท และในวัฒนธรรมอินเดีย”.

วารสาร พ.ศ.อ. 107. พฤษภาคม, 2524 : 52.

5. วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์

จินดา จันทร์แก้ว. ดร.รศ., “พุทธญาณวิทยา : กำเนิด ศรัทธา และตรรกะ”. สารนิพนธ์พุทธศาสตร์

มหาบัณฑิต รุ่นที่ 45. รวบรวมและจัดพิมพ์โดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2541.

ประโยชน์ สังกกลิ่น. “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า : ศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดในพระพุทธศาสนาเถรวาท

และมหายาน”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2540.

พระมหาเชิด เจริญรัมย์. “พระเครื่องกับสังคมไทย”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :

มหาวิทยาลัยมหิดล, 2541.

พระมหาปรม โสภาโส (กองคำ). “ศึกษาเคราะห์ศรัทธาของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน”. วิทยานิพนธ์
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
2541.

พระมหาภูณศุ จันทร์จิต. “หน้าที่ของมารดาบิดาในพุทธจริยศาสตร์”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต.
สาขาวิชา จริยศาสตร์ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2541.

พระศรีปริยัติโมลี (สมชาย กุศลจิตฺโต). “พระธรรมวินัย กฎหมาย ทิฎฐิ และผลประโยชน์ กรณี
ความขัดแย้งกันในเรื่อง พ.ร.บ. สงฆ์ ฉบับใหม่”. สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต รุ่นที่ 47.
รวบรวมและจัดพิมพ์โดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543.

มาณพ มานะแซม. “การศึกษาเชิงปรัชญาเรื่อง คติความเชื่อเรื่องการฟ้อนผีในภาคเหนือ”.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541.

6. เอกสารอื่น ๆ

นฤจร อธิธิจระจรัส. “ความเชื่อในผีสาวงามนตร์ของชาวนาไทยภาคเหนือ”. พุทธศาสนาในลานนา
ไทย จัดพิมพ์ในการประชุมใหญ่สมัยที่ 13 องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก เชียงใหม่,
2523 (อัคราณา).

รัตนาพร เศรษฐกุล. ความเชื่อและพิธีกรรมของไทย-ไท ที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน : ศึกษา
กรณีลื้อ. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง ความเชื่อและพิธีกรรมของคนไทย-ไท ที่
สะท้อนถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน ณ โรงแรมดวงตะวัน จังหวัดเชียงใหม่, 2534.

สิทธิ บุตรอินทร์, ผศ.,ดร.รายงานผลการวิจัยโลกทัศน์ชาวล้านนา. เอกสารโรเนียวรวมเล่ม คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2522.

หนานคิดต์ ตันจ่า ไพบูลย์. พลังแห่งชีวิตหลังความตาย. เอกสารในการประชุมสัมมนาเรื่อง ความเชื่อและ
พิธีกรรม : ภูมิปัญญาชาวบ้านไทย-ไท ณ โรงแรมดวงตะวัน จังหวัดเชียงใหม่ มิถุนายน, 2537.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	พระมหาสมบุรณ์ ญาณเมธี (ศรีภิญโญ)
วัน เดือน ปีเกิด	วันอังคารที่ 12 มกราคม 2525
ภูมิลำเนา	23/8 บ้านเหล่าสูง ตำบลหนองหมื่นถ่าน อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด
ที่อยู่ปัจจุบัน	วัดจองคำ ตำบลบ้านหวด อำเภอท่ง จังหวัดลำปาง
การศึกษา	เปรียญธรรม 9 พ.ศ.2540 สอบได้เปรียญธรรม 3 พ.ศ.2543 สอบได้เปรียญธรรม 6 พ.ศ.2546 สอบได้เปรียญธรรม 9
ประสบการณ์	พ.ศ. 2546-ปัจจุบัน เป็นอาจารย์สอนโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ประจำจังหวัดลำปาง (แห่งที่ 1)